

DE SOCIALE BUITENRUIMTE

Leefstijlen als Sociaal Cement

DE SOCIALE BUITENRUIMTE

LEEFSTIJLEN ALS SOCIAAL CEMENT

JOHANNES HENDRIKUS VAN DER STAAK

OKTOBER 2007

MASTER CITY DEVELOPER[©]

COLOFON

Datum 22 Oktober 2007
Auteur ir. John van der Staak MBA
E-mail adres de.sociale.buitenruimte@gmail.com
Scriptie Master City Developer[©]
Erasmus Universiteit Rotterdam
Technische Universiteit Delft
OntwikkelingsBedrijf Rotterdam
Begeleider dr. Jan van 't Verlaat
2^e lezer dr. Arjen van Klink

© Elshout 2007

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, of worden opgeslagen in een elektronisch bestand, zonder bronvermelding.

'Hij werkte zich half dood op het platteland om in de stad te kunnen wonen, waar hij zich half dood werkte om op het platteland te kunnen wonen.'

Don Marquis, Amerikaans schrijver (1878-1937)

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	VI
SAMENVATTING	VII
1. INLEIDING	1
1.1. ACHTERGROND VAN HET PROBLEEM	1
1.1.1. <i>Drie maal herstructurering</i>	1
1.1.2. <i>Maatschappelijke veranderingen</i>	2
1.1.3. <i>De verhuisgeneigdheid</i>	3
1.1.4. <i>Differentiatie van de woonomgeving</i>	7
1.1.5. <i>Differentiatie van het woonmilieu & beheer</i>	10
1.2. VAN WONEN NAAR BELEVING	10
1.3. DEFINITIE VAN HET PROBLEEM	11
1.3.1. <i>Centrale vraag</i>	11
1.3.2. <i>Afgeleide onderzoeksvragen</i>	12
1.3.3. <i>Afbakening onderzoeksterrein</i>	13
1.4. ONDERZOEKSOPZET	13
1.5. OPZET VAN DEZE SCRIPTIE	14
2. LITERATUURONDERZOEK	15
2.1. HET ONTSTAAN VAN 'LEEFSTIJLEN'	15
2.2. 'LEEFSTIJL' EN 'LEVENSWIJZE'	17
2.3. 'LEEFSTIJL' EN 'DEMOGRAFIE'	18
2.4. DE HYPE VAN LEEFSTIJLEN	21
2.4.1. <i>Stijgende welvaart</i>	21
2.4.2. <i>Individualisering</i>	21
2.4.3. <i>Mengelmoes van culturen</i>	22
2.4.4. <i>Keuzemogelijkheden: van 'ist' naar 'soll'</i>	23
2.5. PERSOONLIJKE VOORKEUREN, SEGREGATIE EN AFKOMST	24
2.5.1. <i>Persoonlijke voorkeuren</i>	24
2.5.2. <i>Segregatie en afkomst</i>	25
2.6. BRUIKBAARHEID VAN LEEFSTIJLEN	30
2.6.1. <i>Hogere inkomens & gezinssamenstelling</i>	30
2.6.2. <i>Duurzaamheid van leefstijlen</i>	31
2.6.3. <i>De verworven persoonlijke inbreng</i>	34
2.6.4. <i>Leefstijl als tegenpool van differentiatiebeleid?</i>	34

2.7.	BEHEER, FYSIEK EN SOCIAAL?	35
2.8.	VERTALING VAN LEEFSTIJLEN NAAR BUITENRUIMTE	41
2.8.1.	<i>Leefstijl vertaald naar woonomgeving</i>	41
2.8.2.	<i>Woonomgeving, openbare ruimte en voorzieningen</i>	43
2.8.3.	<i>Differentiatie in de buitenruimte</i>	45
2.9.	ANTWOORDEN LITERATUURONDERZOEK	46
3.	LEEFSTIJLMODELLEN	49
3.1.	LEEFSTIJLONDERZOEK IN NEDERLAND	49
3.2.	ONDERZOEKSBUREAUS EN DE WERKING VAN DE MODELLEN	49
3.3.	DE MODELLEN EN DE ACHTERLIGGENDE WETENSCHAPPELIJKE THEORIE	51
3.4.	MOTIVATION	52
3.5.	SMARTAGENT COMPANY	53
3.6.	DISCUSSIE VAN DE MODELLEN	54
3.7.	ANTWOORDEN UIT DE LEEFSTIJLMODELLEN	55
4.	EMPIRISCH ONDERZOEK	57
4.1.	PRAKTIJK	57
4.2.	CASES	59
4.3.	EXPLICIETE OF IMPLICIETE DIFFERENTIATIE?	60
4.4.	DIFFERENTIATIE EN MEERWAARDE	65
4.5.	ANTWOORDEN UIT HET EMPIRISCH ONDERZOEK	70
5.	SYNTHESE	72
5.1.	SYNTHESE	72
5.2.	AANBEVELINGEN	80
	LITERATUURLIJST	82
	BIJLAGEN	93
I.	DEFINITIES	94
II.	LEEFSTIJLEN ONDERZOEKSBUREAUS	97
III.	INKOMINGSONTWIKKELING IN DE LEEFSTIJLEN	101
IV.	BESCHRIJVING VAN DE CASES	103
V.	GEÏNTERVIEWDE PERSONEN	105
VI.	ORGANISATIEVORMEN BEHEER	107

VOORWOORD

Het voorliggende document is mijn scriptie voor mijn masters opleiding aan de Master City Developer[©] (MCD) te Rotterdam. Deze scriptie is de afronding van mijn opleiding.

Het onderwerp dat is gekozen, is waarschijnlijk niet alleen een probleem in Rotterdam, maar in vele steden. Daar lijken problemen te zijn met betrekking tot 'Schoon en Heel' van de buitenruimte. Zodra een project wordt opgeleverd, vinden binnen de kortste keren vervuiling of zelfs vernielingen plaats. Dit ervaar ik ook in Rotterdam.

Bij één van de projecten waar ik aan werk, is door de bewoners een proeftuin aangelegd: een kleine tuin met een simpel gebouwtje waar de vrijwilligers een kop koffie drinken als ze aan het werk zijn. Deze tuin en het gebouw blijven wonderbaarlijk schoon en heel. De houding en het gedrag van deze bewoners fascineert mij, gezien het feit dat de tuin in een wijk ligt die niet goed bekend staat. De bewoners worden in die wijk nauw betrokken bij het project waarvoor deze proeftuin is bedoeld. Deze betrokkenheid gaat verder dan alleen inspraak die bij de wet is geregeld.

Het zou toch mogelijk moeten zijn dit effect ook te bereiken bij de overige buitenruimte. Hierbij dacht ik aan betrokkenheid en beter aansluiten bij het gedrag van de bewoners en gebruikers. In de voorliggende scriptie probeer ik een relatie te leggen tussen de leefstijlen en de buitenruimte.

Elshout,
Oktober 2007

John van der Staak

SAMENVATTING

Nederland is aan zijn derde herstructurering binnen zeventig jaar bezig. Na het stenen stapelen in de vijftiger jaren om een fysiek probleem op te lossen, werd hetzelfde middel in de jaren zestig en zeventig opnieuw gebruikt maar dan om sociale problemen in de wijken op te lossen. Nu, begin 21^e eeuw, hebben we opnieuw met sociale problematiek te maken in de steden. Als gevolg van de vele maatschappelijke veranderingen is er vraag naar een andere aanpak. Mogelijk dat de leefstijlbenadering hierop kan inspelen. De stijgende interesse is ontstaan omdat de keuze voor een levenswijze momenteel naast het welvarende segment ook voor de middengroepen is weggelegd. Naast de commercie en de academische wereld zijn nu ook beleidsmakers bij de overheid en woningcorporaties geïnteresseerd.

In de literatuur en de praktijk worden verschillende definities van leefstijlen gebruikt. De academische traditie van het onderzoek naar leefstijlen gaat terug naar 1938. In de tussenliggende tijd hebben vele wetenschappers onderzoek gedaan naar dit principe en zijn er vele definities in de literatuur terug te vinden. In dit onderzoek is ervoor gekozen de volgende definitie aan te houden: *'Leefstijl wordt zichtbaar in het activiteitenpatroon en de opvattingen van mensen. Leefstijl bepaalt dus ook waar iemand woont of zou willen wonen. Het is het resultaat van het economisch en sociaal-cultureel kapitaal, dat zij in hun leven verzamelen'*.

Hoewel de leefstijlbenadering al lange tijd bestaat lijkt het in het begin van de 21^e eeuw een hype te worden. Dit trends op het gebied van de stijgende welvaart, de toenemende individualisering, de verschuiving van de culturele samenstelling van de bevolking in de steden en de toenemende mondigheid om keuzes te maken zijn waarschijnlijk hiervoor de verklaring.

Óók is er in de literatuur en praktijk discussie over de houdbaarheid van leefstijlen. De leefstijlbenadering heeft een functionele en een symbolische kant. De functionele kant beschrijft de manier op de organisatie van het leven. De angsten, normen en waarden van waaruit iemand acteert. Omdat deze van binnenuit komen zijn ze redelijk waardevast, al lopen de meningen nog wel uiteen van een vijf- à tiental jaar tot levenslang. Deze kant van de leefstijlen wordt vaak aangegeven met levenswijze. De symbolische kant handelt om de stilistische en representatieve aspecten welke aan de oppervlakte van het sociale gedrag liggen. Deze smaakvariant van de leefstijlbenadering is niet vast en kan vrijwel ieder moment omslaan. De voorstanders van de leefstijlbenadering maken gebruik van de vastere waarde van het leefstijlprincipe, de levenswijze, zij het met enkele mitsen en maren. Doordat deze benadering voortkomt uit de normen en waarden zal de duurzaamheid groter zijn dan de demografische indelingen. Sceptici van de leefstijlbenadering gebruiken daarentegen vaak de smaakvariant. Een groot gedeelte van de geïnterviewde lijkt toch wel voor een levenslange houdbaarheid te willen gaan. Een enkeling blijft wel meegaan in de stelling dat de houdbaarheid beduidend langer is dan de smaakvariant, maar ziet een periode van 5 à 7 jaar als lang.

In tegenstelling tot de demografische gegevens welke louter de harde feiten weergeven zegt het leefstijlprincipe namelijk iets over de zachte kant, het gedrag, en daardoor de woonvoorkeuren beter beschrijft. Sinds de bewoners

meer keuzevrijheid hebben gekregen is dit een steeds grotere rol gaan spelen. Het gedrag beschrijft namelijk niet wat men graag wil, maar juist wat men feitelijk doet. Een bepaalde leefstijl wordt vaak vanuit thuis meegegeven. Door dit gegeven lijkt een segmentering op levenswijze al snel op een segmentering in etniciteit. Hierdoor zijn vooral de grote steden huiverig voor de leefstijlbenadering. De grote steden voeren beleid om etniciteit en inkomen te spreiden door de stad. Enerzijds om groepen uit elkaar te halen in verband met bestaande conflicten, anderzijds omdat onderzoek heeft aangetoond dat de leefstijl waartussen men leeft word overgenomen, voorbeeldgedrag. Dit lijkt regelrecht in te gaan op de gewilde clustering van leefstijlen door de woningbouwcorporaties. Het leefstijlprincipe en segregatie kunnen dus gezien worden als een paradigma.

Er is volgens de literatuur nog weinig kennisuitwisseling tussen de actoren van de leefstijlbenadering. Toch zijn wel enkele aandachtspunten te benoemen. Het meeste onderzoek is gedaan naar het welvarende segment gezien deze de meeste keuzevrijheid hebben. Commercieel gezien juist, maar onjuist voor woningbouwprogrammeringen en woonmilieuplanning. De laatste jaren vindt ook in de rest van de bevolking van de grote steden onderzoek plaats. Vooral hier hebben we te maken met de conflictueuze situaties in de mindere succesvolle wijken. Daarnaast zijn de modellen gericht op de individuen, terwijl het huishouden uit meerdere individuen bestaat. Het Mentality™-model lijkt als enige hier op in te spelen maar lijkt desondanks met een tweede plek genoeg te moeten nemen als het gaat om de meeste toepassingen. Tevens blijft de vraag van de duurzaamheid meespelen. Zelfs al zijn de individuen leefstijlvast, dan nog kan een wijk door groei en vervanging niet leefstijlvast zijn. Inrichten voor een enkele leefstijl lijkt dus riskant. Ook de maakbaarheid van de maatschappij speelt mee. Net nu de mensen de persoonlijke inbreng hebben verworven worden ze 'ingedeeld' in hokjes. Het laatste aandachtspunt is de politieke 'wil', vanwege het eerder genoemde paradigma tussen het leefstijlprincipe en de segregatie.

Niet alleen de inrichting, maar ook het beheer heeft te maken met voorkeuren van mensen. Er is langzaam een trend ingezet van het traditionele beheer naar meer innovatieve vormen. Hierdoor verliest de overheid ook (gedeeltelijk) zijn zeggenschap. Daarnaast wordt de link gelegd naar het integrale beheer waarin fysiek en sociaal gelijk met elkaar optrekken. Hierin valt nog veel te leren maar daar lijkt een sleutel te liggen.

Een rechtstreekse vertaling (één op één) van leefstijlen naar woonmilieus en buitenruimte is nog niet mogelijk volgens de literatuur en de deskundigen. Men is het wel eens dat de geproduceerde sfeerbeelden voldoen om het door de architect door te laten vertalen. Wel dient dit principe van leefstijlen als een middel en niet als een doel gezien te worden. Het wordt dus expliciet toegepast in de meeste gevallen, dat het gebruikt wordt.

De modellen segmenteren allemaal en genereren daardoor een verschillend aantal woonomgevingen. Er lijkt dus sprake te zijn van enige differentiatie in sfeerbeelden. Het verschil met de demografische doelgroepen zit hem in de sociale kant. Het gaat niet zozeer over het model maar meer over de achterliggende theorie; dit ondanks de verschillen tussen de twee meest toegepaste modellen. Het Mentality™-model neemt het inkomen en het gedrag

van de mensen mee in zijn aanpak. Ondanks dat het meer realistischer beeld dat dit model geeft, blijkt het BSR[®]-model het meest gebruikt te worden vanwege de aansluiting op de taal in de branche.

Alle uitkomsten van de modellen zijn locatiespecifiek. Hierdoor kan het voorkomen dat op een locatie dominante leefstijlen aanwezig zijn, maar dit zegt niets over de overige locaties. Er lijkt dus geen sprake te zijn van structureel dominante leefstijlen of sfeerbeelden. De deskundige zal de definitieve invulling van de sfeerbeelden moeten genereren en dus ook de laatste differentiatie aangeven. Hij wordt hier wel sterk in geholpen door de modellen. Differentiatie op basis van de modellen lijkt dus mogelijk te zijn. Het differentiëren in de buitenruimte op grond van (veronderstelde) gedrag van de doelgroepen lijkt meestal expliciet te gebeuren, maar in enkele gevallen wordt dit ook impliciet gedaan. Het is soms afhankelijk van de gevonden leefstijlen en de strategische keuze: 'Wil ik wel of niet mensen aantrekken en afstoten'. Wanneer je gaat differentiëren moet je ook doorpakken na het ontwerpproces in de exploitatie van het geheel (zowel technisch als sociaal).

De meerwaarde van het differentiëren middels leefstijlen is terug te vinden in de waardeketen. Het gaat namelijk over beleving, zie de voorbeelden van Brandevoort, Haverleij, Het Vijfde Kwartier en TM Sidhadorp. Leefstijl gaat dus iet over het casco, hooguit over de gevel en de inrichting, maar veel meer over de plek en dus de openbare ruimte en de voorzieningen. Dus zeker te differentiëren aan de hand van leefstijlen. Niet alleen bij het ontwerp heeft de differentiatie een meerwaarde, ook in de beheerfase valt er voordeel mee halen. Wederom afhankelijk van de leefstijlen is een alternatieve beheervorm met een verschillend participatie niveau van de bewoners te hanteren. Om het beheer beter te laten verlopen door de overheid dient deze te leren anders te denken. Kijk naar het geheel van buitenruimte, architectuur, woninginrichting en service. Een van de oorzaken dat dit nauwelijks gebeurt, is waarschijnlijk dat de gehele stedenbouwkundige wereld op budget lijkt te sturen en nauwelijks op meerwaarde.

Er dient een cultuurverandering plaats te vinden dat een andere woonomgeving niet gezien moet worden als een stap vooruit in de maatschappelijke ladder, maar in het anders zijn, een horizontale verplaatsing. We moeten stoppen om alles sociaal-democratisch te willen inrichten. We moeten proberen die sociale factor mee te laten bewegen om zodoende de benodigde differentiatie te verkrijgen.

Aangeland bij de laatste fase van deze ontdekkingsreis door het woud der levensstijlen zijn verscheidene zaken aan het licht gekomen die kunnen bijdragen aan het begrip leefstijl. Hiermee is getracht een antwoord te geven op de centrale vraag:

Biedt de leefstijlbenadering aanknopingspunten om te kunnen differentiëren in de kwaliteiten van de buitenruimte (bij gebiedsontwikkeling) binnen woonwijken met overwegend een woonfunctie.

Ondanks de verscheidenheid aan definities in zowel de literatuur als de praktijk, het gegeven dat in de literatuur tegenstrijdigheden worden gevonden over een

vertaalslag blijkt het in de praktijk gewoon toegepast te worden. Ook het ontbreken van wetenschappelijke onderbouwingen voor de benodigde vertaalslag van leefstijl naar buitenruimte lijkt voor de voornaamste afnemer van de leefstijlbenadering, de woningcorporatie, geen heikel punt te zijn. Het lijkt dus mogelijk te zijn om met een tussenstap van sfeerbeelden een vertaalslag te maken van leefstijlen naar de buitenruimte. Hierdoor is het mogelijk te differentiëren wat meestal expliciet lijkt te gebeuren.

Kort samengevat kunnen we dus oordelen dat het mogelijk lijkt te zijn om een indirecte vertaalslag te maken van leefstijlen naar de buitenruimte. Dat we inderdaad kunnen differentiëren wat meestal expliciet lijkt te gebeuren. Het is soms afhankelijk van de gevonden leefstijlen en de strategische keuze: 'Wil ik wel of niet mensen aantrekken en afstoten'. Hoewel het toepassen van de modellen niet op de juiste manier wetenschappelijk onderbouwd is, wordt het in de praktijk toch gebruikt. De vertaalslag naar zowel het technische als het sociale beheer wordt echter nog niet opgepakt. Uitzonderingen daargelaten.

1. INLEIDING

1.1. Achtergrond van het probleem

1.1.1. Drie maal herstructurering

Na de oorlog werden in een snel tempo grote aantallen woningen gebouwd. Hierbij waren slechts twee items belangrijk: onderdak en tempo. Na verloop van tijd ontstonden in de steden sociale problemen. Om deze problemen aan te pakken werd in de jaren zestig en zeventig opnieuw het middel van 'stenen stapelen' onderdeel van het beleid in de stadsvernieuwingsperiodes (Van Kempen & Bolt, 2003). Men dacht invloed uit te kunnen oefenen op de sociale aspecten van het stedelijke leven door de fysieke structuren te veranderen. Le Corbusier was de bedenker van deze ideeën. Volgens Murie et al. (2003) werd deze nieuwe architectuur en stedenbouw in de zestiger en zeventiger jaren nog toegepast in de grootschalige stedelijke hoogbouwwijken. Hiermee wilde Le Corbusier een nieuw type samenleving creëren. Tijdens de vele pieken en dalen in de woningmarkt is men zich meer en meer gaan realiseren dat zowel dé woning als dé inrichting van de buitenruimte niet bestaan.

Anno 2007 is de woningmarkt opnieuw sterk in beweging. Meer dan ooit is inzicht nodig in de woonwensen en het functioneren van de woningmarkt. De kwaliteit van de naoorlogse woningvoorraad sluit niet meer aan op de behoeften van de huidige woonconsumenten, die mondiger zijn geworden. Grootschalige herontwikkelingen komen echter maar moeizaam op gang. Ook de nieuwbouwproductie blijft achter bij de geformuleerde ambities, terwijl vooral bij ondermeer starters een forse vraag bestaat.

Uit onderzoek (Duyvendak & Veldboer, 2001; Van Kempen & Priemus, 2002) blijkt dat in het keuzeproces voor een andere woning allerlei kenmerken een rol spelen. Echter de bestaande voorraad van woningen is dusdanig eenzijdig dat er helemaal geen sprake is van een keuze voor een woning in combinatie met een omgeving. Uit analyse blijkt de huidige voorraad in stedelijk gebied grotendeels te bestaan uit kleine, in stapelbouw uitgevoerde huurwoningen. Er heerst grote schaarste volgens Van Diepen & Arnoldus (2003) voor woningen die voldoen aan de gewenste locatie, grootte en kwaliteit.

Tijdens de huidige hervormingen worden niet alleen de '13 in een dozijn' woningen afgebroken en aangepast aan deze tijd, maar vindt tevens opnieuw een sociale herindeling plaats. Hoewel de fysieke maatregelen de sociale omgeving wel beïnvloeden volgens Ter Heide (1998), wordt deze keer wel rekening gehouden met meer sociale aspecten.

Omdat de sociale processen niet verklaard worden door de fysieke maatregelen maar er wel door beïnvloed worden is dit volgens Fortuin & Foolen (2001) ook terecht. Verschillende doelgroepen vragen tegenwoordig om verschillende woningen en inrichtingen. Maar ook de traditionele doelgroepen onderscheiden aan de hand van leeftijd, samenstelling van het huishouden of inkomen, lijkt te hebben afgedaan. Waarom voldoet deze vertrouwde aanpak middels de

demografische scheiding niet meer? In de volgende paragraaf ga ik in op de maatschappelijke veranderingen die hiermee mogelijk in verband staan.

1.1.2. Maatschappelijke veranderingen

Sinds het ontstaan van de ruimtelijke ordening is de 20^e eeuw wel de periode geweest met de meest verstrekkende veranderingen in het stelsel. Van industrialisatie en urbanisatie in de eeuw daarvoor verschuift het zwaartepunt langzaam op naar de diensten sector, kennis wordt macht. Ook de bevolking trekt weg uit de centra van de steden (Ley, 1980; Van den Berg et al., 1999). Het wegtrekken van de oude bevolking in de vijftiger en zestiger jaren had een enorme impact op de samenstelling van de bevolking. De leegstaande vaak goedkope en kwalitatief slechte woningen worden bevolkt door de instroom van de allochtonen. Een uitwisseling van hoge naar lage inkomens en een sterke verandering van sociaal-culturele gewoontes als gevolg. Volgens Van Beckhoven & Van Kempen (2002) blijkt uit onderzoek dat de huidige wensen van de stedelijke bevolking en de ter beschikking zijnde woningen niet meer op elkaar aansluiten.

Met name in de steden veranderen de van vroeger uit 'witte' wijken langzaam van kleur. Eerst kwamen de mensen uit de overzeese koloniën, op de voet gevolgd door de gastarbeiders uit Turkije en Marokko. De afgelopen jaren komen vooral de vluchtelingen uit oorlogsgebieden en op dit moment staan de grenzen in Europa op het punt open te gaan. Kortom een concentratie van vooral lage inkomens is ontstaan in voornamelijk de goedkopere wijken in de steden. Dit wordt in het bijzonder veroorzaakt doordat veel van de allochtonen met weinig naar Nederland komen en dan een omgeving zoeken waarin ze herkenning vinden. Die wordt vaak gevonden bij familieleden (Bolt, 2001; Van Oost, 2006).

Door de stijgende welvaart is het voor veel meer mensen mogelijk geworden grotere afstanden af te leggen. De mobiliteit is sterk toegenomen. Hierdoor hebben vele stadsbuurten in de loop van de tweede helft van de 20e eeuw het merendeel van hun oorspronkelijke bevolking verloren. De stijgende welvaart bracht ook een stijgende mobiliteit met zich mee. Infrastructuur zoals wegen en ICT maken sociale relaties op grotere afstand mogelijk. De geografische afstanden worden kleiner en verdwijnen mogelijk (Ley, 1980; Van den Berg et al., 1999). De naaste omgeving neemt hierdoor af in belang.

Deze stijging van de welvaart, in combinatie met het proces van individualisering, zorgt ervoor dat de keuze voor een woning of buurt in toenemende mate een uitdrukking is van de eigen individualiteit. Die keuze maakt onderdeel uit van een levensstijl (Permentier & Bolt, 2006). Ook als gevolg van de globalisering (onder andere veroorzaakt door de snelle ontwikkelingen in de ICT) wordt de lokale woonomgeving steeds belangrijker om een identiteit aan te ontlenuen (Castells, 2002). Vooral de armere huishoudens hebben nog steeds een groot belang bij de voorzieningen op wijkniveau. Zij hebben vaak niet de financiële mogelijkheden om naar elders te reizen (Musterd et al., 1999).

Volgens Oort (2006) vergroot de toenemende welvaart de keuzevrijheid van consumenten met hogere en middeninkomens. Een deel van de toenemende welvaart uit zich in culturele thema's binnen de dagelijkse leefomgeving, dat

weer als een attractiefactor kan gelden voor kenniswerkers en bedrijven. De keerzijde is dat lagere inkomens deze grotere keuzevrijheid niet hebben, waardoor zich een grotere sociale divergentie ontwikkelt tussen lagere en hogere inkomensklassen (Castells, 2000). Tegelijkertijd met de culturele 'polarisatie in pluriforme leefstijlen' veranderen de normen en waarden van deze groepen. Deze 'cultural turn' weerspiegelt een tendens in onze (stedelijke) maatschappij. Versterkt door eerder genoemde ontwikkelingen als de toename van de welvaart en mobiliteit, de ontwikkeling van ICT en de mondiale netwerkvorming van leefstijlen en flexibele organisaties, lijkt er een vernieuwend stedelijk-economisch paradigma te bestaan dat is gebaseerd op stedelijke culturen. De culturele vaardigheid van kenniswerkers wordt steeds meer gezien als de creatieve bron van economische ontwikkeling (Florida, 2002).

Tenslotte heeft suburbanisatie als sociaal selectief proces tot gevolg gehad dat sociale en ruimtelijke segregatie steeds meer gingen samenvallen; de vrijheid die velen verwierven op het vlak van de keuze van een woonplaats heeft ertoe bijgedragen dat sociale groepen ruimtelijk steeds verder uit elkaar zijn gaan wonen. Zelfs binnen de stad is dit waar: buurten tonen steeds meer een sociaal homogene samenstelling. Deze intrastedelijke segregatie, aangeduid met het begrip dualisering, wordt nog versterkt door de recente, hernieuwde belangstelling van de maatschappelijke toplagen voor het stedelijk wonen. Met de opwaardering van bepaalde stadsdelen, zijn exclusieve woonomgevingen ontstaan. Immobilia en projectontwikkelaars kopen oude opslagplaatsen en dergelijke op om ze om te vormen tot grote lofts, aan de kaaien zetten befaamde architecten de toon. Op zich is er niets op tegen het stedelijk aanzicht te willen verbeteren, maar het gevaar van gentrificatie ofwel sociale verdringing is reëel: de meeste van deze herontwikkelingen gebeuren immers met het oog op commercialisering en wie winst wil maken, heeft zelden oog voor het algemeen belang (Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2003; Van Oost, 2006).

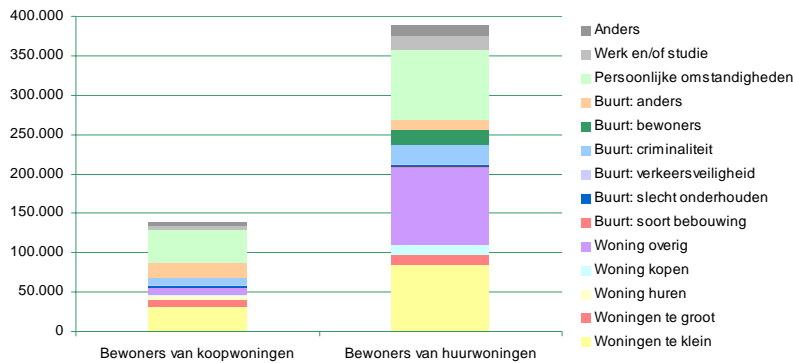
Steeds vaker werd deze toenemende segregatie als een ongewenste ontwikkeling beschouwd. Zo zou segregatie de integratie tegengaan en zelfs kunnen leiden tot 'gettovorming' (Duivesteijn, 1996; Ostendorf, 1998; Musterd et al., 1999a). Om iets aan deze situatie te veranderen verscheen in 1997 de Nota Stedelijke Vernieuwing met als belangrijk onderdeel de stedelijke herstructurering. In tegenstelling tot de stadsvernieuwing uit de jaren zeventig, waarbij het streven naar differentiatie van omgevingskenmerken voorop stond, wordt het uitgangspunt nu gevormd door een grotere menging van de bevolking (Musterd, 1998).

Niet alleen de samenstelling van de culturen geeft een ander beeld van de wijk, ook de gezinssamenstelling is veranderd. De gezinssamenstelling is niet alleen kleiner geworden in de loop der jaren, maar tevens zijn allerlei nieuwe vormen ontstaan zoals alleenwonende, éénoudergezinnen en homostellen. Ook de grote arbeidsparticipatie van vrouwen draagt hieraan bij (Breedveld & Van den Broek, 2003; Korte et al., 2003).

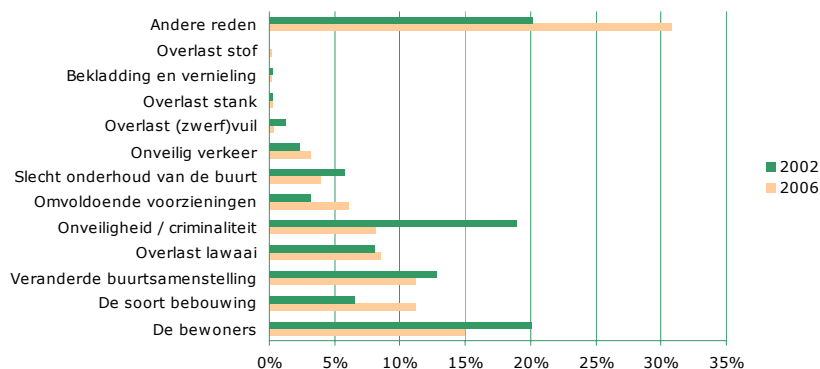
1.1.3. De verhuigeneigheid

Zowel in het veld als in de literatuur is te vinden dat een groot gedeelte van de buitenruimte in Nederland bekend staat vanwege het achterstallige onderhoud. Een slechte staat geeft geen uitnodigend beeld om het goed te houden, de

neerwaartse spiraal lijkt dus te zijn ingezet. Toch blijkt uit WoON (Ministerie van Vrom, 2006a) dat de woonomgeving slechts voor 7% een verhuisreden is, zie onderstaande figuren 1 en 2. Als belangrijkste reden wordt de veranderende gezinssamenstelling (28%) en de woning zelf (19%) genoemd. Volgens een onderzoek van het Ministerie van Vrom (2000) is in de literatuur terug te vinden dat bewoners van een koopwoning over het algemeen meer tevreden zijn over de woning en de leefomgeving dan bewoners van een huurwoning. Deze tevredenheid neemt toe met het ouder worden van de bewoners. Echter de geneigdheid tot verhuizen neemt af met het ouder worden.

Figuur 1: Verhuisredenen (Bron: Ministerie van Vrom, 2000)

Figuur 2: Verhuismotief indien belangrijkste verhuisredenen 'woonomgeving' (Bron: Ministerie van Vrom, 2006a)

Toch blijkt over het algemeen één op de vijf bewoners ontevreden te zijn over de buitenruimte. De ontevredenheid over de ruimte rondom de woning is groter dan over de ruimte in de woning. Eén op de vijf huishoudens vindt dat er om de woning onvoldoende ruimte is, zoals een tuin of een terras. Het zijn vooral bewoners van flats, appartementen en tussenwoningen die hierover klagen (Centraal Bureau voor Statistiek, 2004). Uit een woningbehoefteonderzoek (Ministerie van Vrom, 2002; 2004) blijkt dat de bewoners in de oude wijken ontevreden zijn tevens is in 2004 een trend waarneembaar, dat het aantal (zeer) ontevreden bewoners in steden groeit naarmate de steden groter zijn. Het hoogste aantal wordt gevonden in de G4 waarna het afneemt via de G26/G27 naar de overige wijken. Deze trend is waarneembaar in zowel de prioriteitswijken als in de overige wijken tussen de G4 en de G26/G27, zie ook tabellen 1 en 2.

Tabel 1: Tevredenheid van bewoners, naar wijkcategorie (Bron: Ministerie van Vrom, 2004).

	G4	G4	G26	G26	Overige wijken	Nederland
	Prioriteits- Wijken	Overige Wijken	Prioriteits- Wijken	Overige Wijken		
Zeer tevreden	25%	36%	35%	45%	52%	47%
Tevreden	51%	46%	46%	43%	40%	42%
Niet (on)tevreden	12%	11%	11%	7%	5%	7%
Ontevreden	9%	6%	5%	3%	2%	3%
Zeer ontevreden	3%	2%	3%	1%	1%	1%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel 2: Aandeel inwoners, dat (zeer) tevreden is met voorzieningen in de woonomgeving en met de woonomgeving (Bron: Ministerie van Vrom, 2006a).

	Gemeenten excl. G31			Niet prioriteitswijken		Prioriteitswijken		Totaal
	<20 inw.	20-50 inw.	>50 inw.	G27	G4	G27	G4	
2002								
Woonomgeving (algemeen)	91%	89%	83%	83%	77%	72%	62%	85%
Parkeergelegenheid	71%	69%	66%	62%	52%	69%	63%	66%
Groen	87%	84%	81%	77%	71%	75%	72%	81%
Nabijheid halte o.v.	53%	60%	70%	72%	84%	75%	88%	66%
Winkelvoorzieningen	74%	80%	83%	81%	77%	81%	75%	79%
Crèches*)	83%	83%	80%	78%	73%	69%	66%	80%
Basisscholen**)	91%	90%	87%	86%	79%	76%	75%	88%
Speelvoorzieningen**)	64%	64%	59%	54%	55%	45%	50%	60%
Voorzieningen voor jongeren (12-18 jaar)	53%	52%	48%	47%	44%	46%	43%	50%
2006								
Woonomgeving (algemeen)	91%	89%	85%	83%	79%	75%	64%	86%
Parkeergelegenheid	73%	72%	67%	63%	56%	66%	64%	68%
Groen	86%	84%	81%	78%	73%	76%	73%	81%
Nabijheid halte o.v.	57%	60%	70%	72%	84%	75%	85%	67%
Winkelvoorzieningen	77%	85%	87%	86%	81%	87%	82%	84%
Crèches*)	85%	85%	85%	82%	79%	73%	72%	83%
Basisscholen**)	92%	91%	91%	87%	82%	75%	77%	89%
Speelvoorzieningen**)	65%	65%	62%	62%	58%	55%	55%	63%
Voorzieningen voor jongeren (12-18 jaar)	54%	53%	51%	50%	46%	52%	47%	51%

*) Alleen ouders van kinderen < 4 jr.

Verbetering > 2 procentpunten

***) Alleen ouders van kinderen < 12 jr.

Verbetering > 5 procentpunten

Achteruitgang > 2 procentpunten

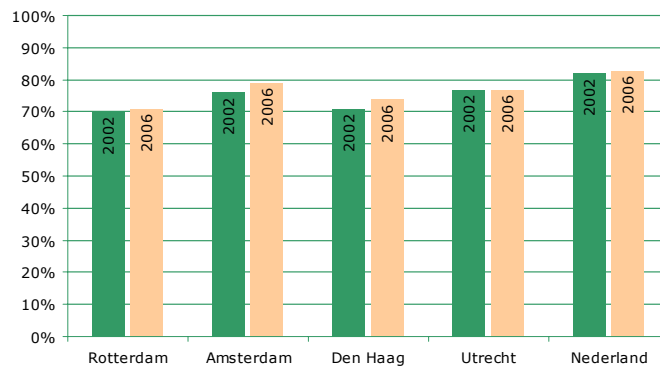
Inw in duizendtallen

Indien vet gedrukt: tevens statistisch significant (95%)

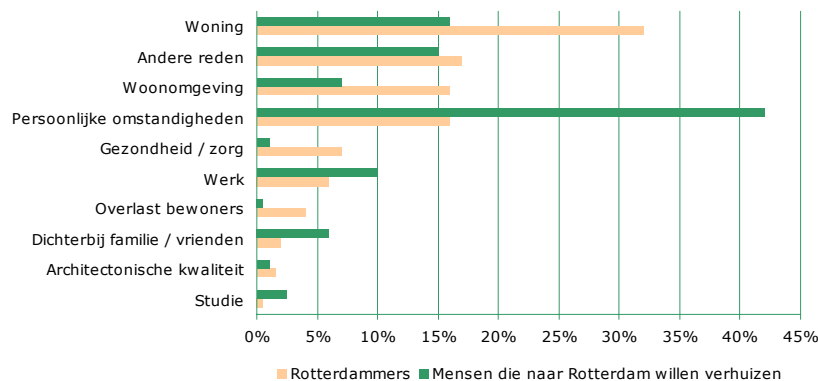
In 2006 is de tevredenheid op veel plaatsen toegenomen ten opzichte van 2002, zie tabel 2. In kleinere steden vond een vergelijkbare ontwikkeling plaats. De huursector kromp de afgelopen jaren, maar het aantal huurders dat afhankelijk is van een huursubsidie groeide juist van 25 procent midden jaren negentig naar 31 procent in 2001. Volgens de onderzoekers wijst dit erop, dat 'het onderscheid

tussen huren en kopen steeds meer een synoniem wordt voor het onderscheid tussen arm en rijk’.

Op de site¹ van het Ministerie van Vrom is in een reactie van Minister Winsemius op het eindrapport ‘Evaluatie Verstedelijking Vinex van 1995 tot 2005’ te lezen, dat uit de Vinex-evaluatie blijkt, dat bewoners van de grote bouwlocaties tevreden zijn over de kwaliteit van hun woning. Echter de Vinex-wijken vinden ze niet groen genoeg. De minister vindt dat er versneld meer groen moet komen terwijl de woningbouwproductie doorgaat. De bewoners zijn zelf tevreden met de kwaliteit van hun woning, maar de realisatie van groen is sterk achtergebleven.

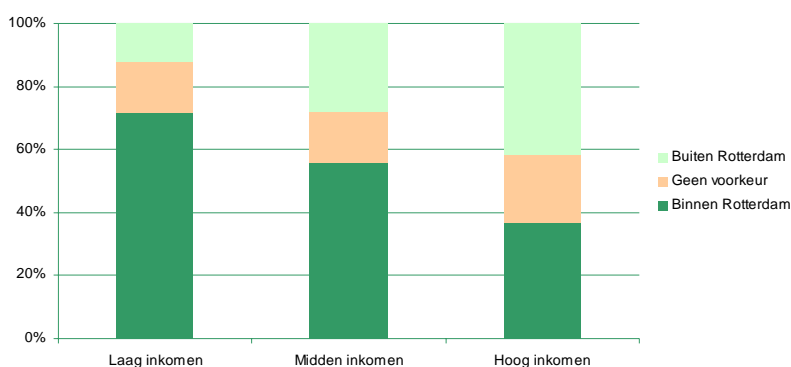
Figuur 3: Percentage huishoudens dat (zeer) tevreden is met de woonomgeving (Bron: Ministerie van Vrom, 2006a)

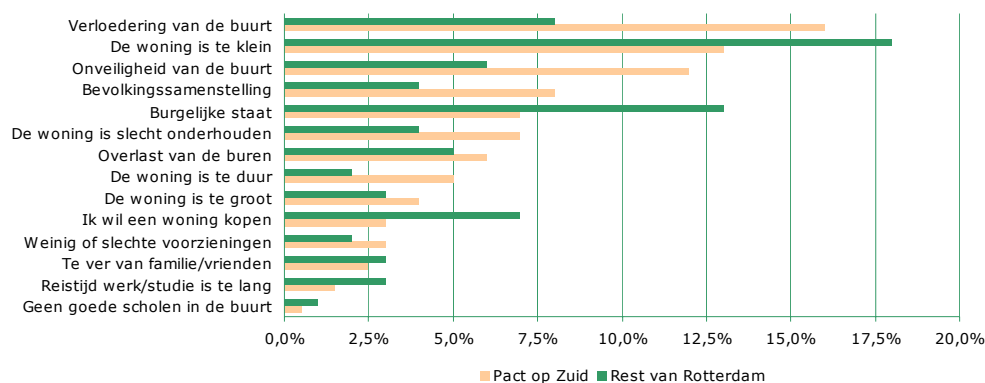
Figuur 4: Belangrijkste reden om te willen verhuizen vanuit en naar Rotterdam 2006 (Bron: Ministerie van Vrom, 2006a).

Van de Nederlandse huishoudens is 85 procent (zie tabel 2) tevreden of zeer tevreden met de eigen woonomgeving. Dit aandeel is sinds 2002 nauwelijks veranderd. In de vier grote steden is het percentage huishoudens dat (zeer) tevreden is met de woonomgeving lager. In 2006 heeft Amsterdam het hoogste aandeel huishoudens (zie figuur 3) dat (zeer) tevreden is met de woonomgeving, in 2002 was dat nog Utrecht. Rotterdam heeft zowel in 2002 als in 2006 het laagste aandeel huishoudens dat tevreden is met de eigen woonomgeving.

¹ <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=30541>

Figuur 5: Voorkeur van Rotterdammers voor verhuizen binnen of buiten de stad, 2006 (Bron: Ministerie van Vrom, 2006a).

Figuur 6: Verhuiscens en belangrijkste reden 2004 (Bron: De Jong et al., 2007).

Rotterdam heeft de meeste vierkante meters openbaar groen per woning. Het bedraagt in Rotterdam 75 m² per woning ten opzichte van 50 m² in Den Haag en Utrecht. Ondanks dit verschil in vierkante meters openbaar groen verschilt volgens Bezemer & Visschedijk (2003) het percentage tevredenheid slechts 5% (Ministerie van Vrom, 2006a).

1.1.4. Differentiatie van de woonomgeving

Uit onderzoeken in de literatuur (onder andere Ministerie van Vrom, 1997; Van der Zwaard, 2005; Ruimtelijk Planbureau, 2006) blijkt dat de locatiekeuze voor bewoners en gebruikers vaak voor een groot gedeelte wordt beïnvloed door de kwaliteit van de omgeving. Des te meer een reden om die omgevingskwaliteit op een bepaald peil te brengen.

Over het algemeen blijken duidelijke verbanden te bestaan tussen de objectieve kenmerken van de buurt en de waardering daarvan door bewoners. Toch is het belang dat bewoners hechten aan de fysieke kenmerken enigszins tegenstrijdig met de mate waarin deze aspecten doorwerken in het totaaloordeel over de buurt: afzonderlijke fysieke aspecten van de woonomgeving worden namelijk wel belangrijk gevonden, maar hebben toch vaak maar weinig effect op de waardering van de buurt (Ministerie van Vrom, 2004).

Conform de in 1997 ingezette Nota Stedelijke Vernieuwing moet de herstructurering de keuzemogelijkheden van stedelingen verruimen en alle woonmilieus toegankelijk maken voor mogelijke bewoners. Het doorbreken van de eenzijdige woningvoorraad in bepaalde woonwijken wordt hierbij als belangrijk middel beschouwd. Op deze manier moeten voor de stad draagkrachtige bewoners en bedrijven worden aangetrokken en vastgehouden, meer ruimtelijke segregatie worden tegengegaan en de leefbaarheid binnen wijken verbeteren. Dit alles zou bewerkstelligd moeten worden door een deel van de oude woningvoorraad te vervangen door nieuwbouw van een hoger prijsniveau. Daarnaast behoren het verbeteren, samenvoegen en/of verkopen van huurwoningen tot de ingrepen. Verder moeten ondersteunende maatregelen voor bewoners worden getroffen en moet de leefomgeving aantrekkelijker worden gemaakt (Ministerie van Vrom, 1997). Volgens Priemus (1997) wekt de nota Stedelijke Vernieuwing sterk de indruk dat de oplossing van de complete wijkproblematiek vooral ligt in het aantrekken van bewoners met een bovenmodaal inkomen van buiten de wijk. Door meer differentiatie, zo luidt de redenering, worden sociale cohesie en integratie gestimuleerd en kansarmoede en segregatie in een wijk tegengegaan. Buys (1997) onderscheidt drie motieven voor dit differentiatie-denken:

- een sociaal-economische invalshoek die stelt dat bevolkingsdifferentiatie kansarmoede en segregatie in een wijk vermindert;
- een sociaal-culturele invalshoek die gericht is op verbetering van de leefbaarheid en sociale integratie;
- een ruimtelijk-economische invalshoek, gericht op de woningmarkt en de mogelijkheden tot doorstroming.

In vooral de eerste twee invalshoeken, zo stellen wetenschappers, zit een grote mate van 'social engineering' (door middel van fysieke maatregelen lossen we sociale problemen op).

Stedelijke herstructurering wordt ook van belang geacht in de Nota Mensen Wonen Wonen (Ministerie van Vrom, 2000). Vooral daar wordt gewezen op de noodzaak van maatwerk bij de aanpak van stedelijke woongebieden. Wat er in een buurt moet gebeuren, in welke omvang en in welke volgorde, hangt af van een veelheid aan omstandigheden. De aanwezigheid van sociale problemen, de aard van de woningvoorraad, de positie op de regionale woningmarkt en de ligging en bereikbaarheid van een gebied zijn enkele van deze aspecten. Duidelijk is, dat herstructurering niet zomaar overal op dezelfde wijze kan plaatsvinden. De centrale gedachte achter de herstructurering is de veronderstelling dat voornamelijk naar inkomen gedifferentieerde wijken levensvatbaar zijn. Impliciet zit achter dit beleid het idee dat gemengd wonen ook automatisch leidt tot gemengd leven. Op deze manier zal de situatie in de betrokken woonwijk vanzelf verbeteren. Volgens Van Beckhoven & Kempen (2002) lopen de meningen nogal uiteen over de manier van aanpak en de voorziene uitkomsten. Zo zijn sommige onderzoekers van mening dat fysieke maatregelen weliswaar deel moeten uitmaken van herstructurering, mits deze sociaal gericht zijn; een woongebied heeft geen hogere inkomens nodig, maar de bewoners moeten meer aan hun wijk gebonden worden. Op deze manier wordt de buurt meer gewaardeerd en wordt het prettiger om er te blijven of te gaan wonen (Smit, 1999).

Van der Zwaard (De Goede, 2003) meent dat het van groot belang is om bij de aanpak van een wijk de vraag te stellen: voor wie is de wijk interessant? Soms worden de woningen door wijkvernieuwing zo duur dat ze alleen nog betaalbaar zijn voor de hoge inkomensgroep, maar die wil daar niet wonen. De mensen die er graag willen wonen, kunnen de woning niet betalen. Daarnaast adviseert ze om de diversiteit van de middengroep die al in de wijk aanwezig is te koesteren en te erkennen wat die groep voor de wijk betekent, en na te denken over wat voor mensen je in de wijk wilt hebben. Tweeverdieners mogen dan netjes en beleefd zijn, ze gaan niet naar de wijkmarkt die zo belangrijk is voor de sociale cohesie. En jonge alleen wonende, voor wie koopwoningen vaak te duur zijn, kunnen juist voor levendigheid zorgen. Volgens Van der Zwaard gaat het erom te zorgen dat mensen zich in hun woonomgeving thuis- en prettig voelen. De binding met de wijk die dan ontstaat, kan zorgen voor een sterk verbeterd leef- en woonklimaat.

Wat betreft de segregatie kan gezegd worden dat het daarmee in ons land eigenlijk best meevalt. Daarnaast levert de concentratie van bepaalde bevolkingsgroepen de betrokkenen in sommige gevallen ook voordelen op (Priemus & van Kempen, 1998). Uit woonwensenonderzoek is verder gebleken dat bewoners liever mensen van 'hetzelfde slag' om zich heen hebben. Het doorbreken van de homogeniteit kan hierdoor soms zelfs op verzet stuiten (Ouweland, 1999). Over de plannen kan tenslotte nog gezegd worden dat de beleidsmakers wel erg veel waarde toekennen aan de invloed van de buurt op het leven van haar bewoners. Verschillende sociologen hebben inderdaad geconcludeerd dat de wijk voor bepaalde bewoners het belangrijkste integratiekader vormt (denk aan kinderen, ouderen en allochtonen). Andere groepen blijken de buurt echter steeds minder te beschouwen als het enige, primaire referentiekader; veel dagelijkse activiteiten worden elders ondernomen, terwijl de buurt nog slechts de woonplek vormt (zie ook Blauw, 1986; Klaren, 1999). Het belang van de buurt als sociaal integratiekader en ruimte om activiteiten te ontplooiën zou dan ook beïnvloed worden door bepaalde persoonlijke en huishoudenkenmerken. In het bijzonder deze laatste opmerking is interessant. De overheid neemt in haar plannen wel erg makkelijk aan dat het leven van buurtbewoners zich voor het grootste deel binnen de grenzen van die buurt afspeelt. Hogere inkomens zouden in dat geval de oplossing vormen voor de bestaande problemen. Hun komst zou leiden tot een intensivering van de sociale interactie en op die manier de situatie binnen de buurt verbeteren. Hierbij wordt echter geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat zowel de oude als de nieuwe bewoners van geherstructureerde gebieden hun belangrijkste activiteiten buiten de buurt hebben en houden. Zo ontstaat de kans dat het beleid van de overheid tegenover het gedrag en de wensen van de betrokkenen staat. Door middel van ruimtelijke ingrepen probeert men sociale effecten te creëren, terwijl duur bouwen in oude stadswijken niet automatisch hoeft te leiden tot een verbetering van de sociale interactie. Het herstructureringsbeleid streeft haar doelen mogelijk voorbij (Duyvendak, 1998). Ook als men kijkt naar bijvoorbeeld het beleid van Rotterdam om te spreiden versus het beleid van wooncorporatie Woonbron die juist wil bouwen op leefstijlen en dus clustert. Deze twee beleidsvormen lijken tegenover elkaar te staan.

Het idee is dat de waardering van bewoners van hun omgeving en de verschillende factoren die daaraan bijdragen vroegtijdig onderkend moeten worden, zodat (waar nodig) gericht kan worden ingegrepen en escalatie en

selectieve migratie kan worden voorkomen. Dit lijkt ook de achterliggende gedachte bij het aanwijzen van de 56 prioriteitswijken waar de herstructurering de komende jaren een extra impuls zal krijgen. Zo schreef minister Dekker van het Ministerie van Vrom over de '50-Wijkenaanpak' in een brief aan de Tweede Kamer: *'Het is noodzakelijk om tot ingrepen te komen die duurzaam zijn, in die zin dat de stad ook voor de toekomst voor alle (doelgroep)bewoners een aantrekkelijk woonklimaat biedt. [...] Een combinatie van sociaal en fysiek is nodig om de kwaliteit van de leefomgeving ook op langere termijn te waarborgen'* (Ministerie van Vrom, 2004).

1.1.5. Differentiatie van het woonmilieu & beheer

Wanneer verschillende gemeenschappen worden onderscheiden, met ieder een eigen patroon van wensen en eisen met betrekking tot de identiteit van de gemeenschap, de ruimtelijke inrichting en de manier van samenleven, zal ook een grotere differentiatie van het beheer aan de orde zijn. In sommige gemeenschappen heeft men meer belang bij het openbaar groen en wenst men daaraan meer geld te besteden, terwijl men in andere wijken juist ruime en veilige speelvoorzieningen wil hebben. Binnen de Nederlandse structuur is een dergelijke differentiatie op dit moment nauwelijks te realiseren, omdat de prioriteiten niet op gemeenschapsniveau (of buurtniveau) worden vastgesteld, maar op gemeenteniveau. Om beter tegemoet te komen aan de identiteit van de gemeenschap ligt een verdergaande invloed van de consument hier voor de hand. Uiteraard moet dit gebeuren onder waarborging van een minimum kwaliteitsniveau, dat in het politieke proces door de samenleving wordt bepaald. Een verhoging van het kwaliteitsniveau kan onder meer plaatsvinden door middel van privatisering van eigendom en beheer (Van der Mast & Hagen, 2007).

Concluderend kan gesteld worden dat het vergroten van de invloed van de burger (gemeenschapsontwikkeling) als een door de consument zeer gewenste sociale pijler kan worden toegevoegd aan het ontwikkelingsinstrumentarium van overheden, opdrachtgevers en ontwerpers. Voor de precieze invulling van gemeenschapsvorming geldt dat deze zeer gedifferentieerd zal uitpakken naar vorm en inhoud. Een wijk als Haverleij bij Den Bosch (met een privé wijk karakteristiek) kent nu eenmaal een ander patroon van samenleven dan een gebied als Brandevoort bij Helmond (met een dorps karakteristiek). Daardoor worden andere eisen aan gemeenschapsontwikkeling gesteld. In een wijk als Haverleij kunnen woonregels de waarborg vormen van het kwaliteitsniveau, terwijl in Brandevoort juist 'het ontmoeten' mogelijk gemaakt moet worden. Bovenal geldt: laat de bewoners het zelf maar zeggen. De kwaliteit en identiteit van de wijk vraagt om een directere invloed van de consument. En deze invloed kan en mag nadrukkelijk verder gaan dan de eigen kavel. (Van der Mast & Hagen, 2007).

1.2. Van wonen naar beleving

Door een uitgebreide communicatie met de doelgroepen is het mogelijk een beter beeld te krijgen van de wensen en preferenties die deze doelgroepen hebben. Dit communicatieproces vergt vaak veel tijd en geld. Daarnaast blijft dan nog steeds de vraag, waren deze mensen representatief voor de doelgroep.

Rond het millennium lijkt er een nieuw hulpmiddel bij gekomen te zijn: leefstijlen. Door de groeiende welvaart is de keuze voor een bepaalde woonleefstijl niet langer voorbehouden aan de elite, maar gaat ook de middenklasse een rol van betekenis spelen bij het uitspreken van woonvoorkeuren. Met behulp van leefstijlen die behoren bij bepaalde doelgroepen, wordt geprobeerd de kwaliteit van de herstructurering in een vroegtijdig stadium in de juiste richting te duwen, zonder de nadelen (tijd en geld) van een communicatieproces. Steeds meer probeert in het bijzonder de commerciële markt de woningen in te richten naar gelang de wensen en leefstijl van de doelgroepen waarvoor gebouwd wordt. Is dit een goede ontwikkeling? Hebben leefstijlen inderdaad de toekomst waar het gaat om woningbouwprogrammering en woonmilieuplaning?

Wonen heeft zich de afgelopen decennia ontwikkeld als meer dan alleen een dak boven het hoofd. Wonen is meer en meer een beleving geworden. Hiermee zijn de eisen en wensen, die men ten aanzien van het wonen en de woonomgeving heeft, enorm toegenomen. Naast het feit dat een woning moet voldoen aan de primaire behoeften, als bescherming tegen de elementen en veiligheid, moet een woning in de huidige tijd daarom ook meer voldoen aan de secundaire behoeften. Met deze secundaire behoeften wordt bedoeld op aspecten als het thuis voelen in de buurt en of de woning de mogelijkheden biedt de dromen te verwezenlijken (Bos et al., 2004). Wonen is daarmee meer een consumptiegoed geworden. Het moet net als bijvoorbeeld de kleren of de auto bij een persoonlijke leefstijl en smaak passen. Zo lijkt wonen ook steeds meer één van de manieren om uit te drukken wie mensen zijn en wat ze in het leven belangrijk vinden (Bos et al., 2004). Hierbij kan verwezen worden naar de vorming van de identiteit van mensen. De mens ontleent aan de woning en de directe woonomgeving een groot deel van de eigen identiteit. Holloway & Hubbard (2001) noemen in dit verband de filosoof Heidegger. Deze gebruikte het woord 'dasein' om te benadrukken, wat belangrijk is voor de menselijke ervaring het 'in de wereld zijn'. De mens neemt fysieke ruimte in en bestaat in relatie tot andere verschijnselen. Met andere verschijnselen wordt bedoeld op andere mensen, plaatsen en objecten. De menselijke relatie met andere verschijnselen beïnvloedt de manier waarop zij hun wereld organiseren (Bodewes, 2006).

1.3. Definitie van het probleem

1.3.1. Centrale vraag

Kijkend naar de successen die zijn gehaald (o.a. Stadslandgoed Limos²) met een intensieve bewonersparticipatie, waarin geluisterd is naar de wensen en daardoor een buitenruimte kon worden gerealiseerd die aansloot op de leefstijl van de bewoners / gebruikers, rijst de vraag of het principe van leefstijlen een oplossing kan bieden. Een oplossing in de vorm van heldere beelden over de wens van de bewoner en het ontwerp van de stedenbouwkundige. Hierdoor zou het mogelijk moeten zijn om de nadelen van de vaak bij de succesverhalen gebruikte intensieve bewonersparticipatie te verkorten en zodoende tijd en financiële middelen uit te sparen. Een achterliggende gedachte is dat een woonmilieu dat aansluit op de levensstijl, lees: gedrag van de mensen, makkelijker te

² Stadslandgoed Limos gelegen in Nijmegen is ontworpen door OKRA (2000-2002) en gerealiseerd door Johan Matser Projectontwikkeling bv in 2004 en 2005.

onderhouden is en er minder vandalisme plaatsvindt doordat er meer kans is op sociale controle omdat dit *hun* wijk is. De bewoner wordt hier gezien als consument waar de gebiedsontwikkelaar (publiek of privaat) een product aanbiedt, een fysiek woonmilieu: de buitenruimte. Er is hier bewust niet voor gekozen om vanuit een bepaald woonmilieu een gebruiker te zoeken. De meeste vragen in de praktijk zijn vanuit een zittende bevolking of vanuit een gewenste bevolking. De pijl in figuur 7 staat dan ook bewust van Leefstijl naar Buitenruimte. De centrale vraag in deze scriptie luidt dan:

Biedt de leefstijlbenadering aanknopingspunten om te kunnen differentiëren in de kwaliteiten van de buitenruimte (bij gebiedsontwikkeling³) binnen woonwijken met overwegend een woonfunctie.

Deze centrale vraag is hieronder schematisch weergegeven.

Figuur 7: Schematische weergave van de probleemstelling.

1.3.2. Afgeleide onderzoeksvragen

Om de centrale vraag goed te kunnen beantwoorden is hij ontleed in een vijftal subvragen. Deze subvragen zijn verdeeld in drie stappen, de literatuur, de modellen en de praktijk. Hieronder staan ze beschreven:

Literatuur:

- A. Wat verstaat men in de literatuur onder de leefstijlbenadering en hoe verhoudt deze zich tot de demografische gegevens?
- B. Zijn in de literatuur aanknopingspunten te vinden over de bruikbaarheid van de leefstijlbenadering?
- C. Zijn er in de literatuur aanknopingspunten voor een vertaalslag van leefstijlen (verondersteld gedrag van de doelgroepen) naar de inrichting van de buitenruimte?

Modellen:

- D. Wat verstaat men in de modellen onder de leefstijlbenadering en hoe verhoudt deze zich tot de demografische gegevens?

³ Gebiedsontwikkeling wil hier zeggen een groter gebied, geen bouwblok met rondom groen.

- E. Zijn er in de modellen aanknopingspunten voor een vertaalslag van leefstijlen (gedrag van de doelgroepen) naar de inrichting van de buitenruimte?
- F. Welke leefstijlen (in de doelgroepen van de woonwijken) zijn dominant aanwezig volgens de modellen?

Praktijk:

- G. Wordt in de praktijk expliciet of impliciet gedifferentieerd in de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag van de doelgroepen?
- H. Leidt het differentiëren van de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag als gevolg van het gebruik van de leefstijlbenadering in de praktijk tot een meerwaarde?

1.3.3. Afbakening onderzoeksterrein

In deze scriptie wordt gekeken naar wijken met een overwegende woonfunctie. Dit kunnen herstructureringswijken zijn. De overige gebieden zoals stadscentra's, stations- en kantoorgebieden en bedrijventerreinen vallen buiten de scope van deze scriptie. Met betrekking tot de leefstijlmodellen zijn er meerdere modellen, (> 10) voornamelijk van commerciële bureaus, in de markt. In deze scriptie worden slechts twee modellen behandeld, het model van Motivaction en SmartAgent Company (zie paragraaf 3.4 en 3.5 **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**).

1.4. Onderzoeksopzet

De onderzoeksstructuur voor deze scriptie heeft de volgende onderdelen:

- Bureauonderzoek (literatuur);
- Bureauonderzoek (modellen);
- Veldonderzoek (interviews).

De activiteiten van het bureauonderzoek bestaan uit een uitgebreide literatuurstudie naar leefstijlen en buitenruimte. Hoe deze gedefinieerd zijn, of het een hype is, waartoe ze in staat zijn en of het toepasbaar is om te differentiëren. Zijn bepaalde woonmilieus ook dominant, zodat ze vaak toegepast kunnen worden? Vervolgens wordt onderzocht of bovenstaande vragen te beantwoorden zijn middels de leefstijlmodellen van Motivaction en de SmartAgent Company.

Na het bureauonderzoek volgt het veldonderzoek. Hier worden de nieuwe data ingewonnen. Hiervoor zijn twee manieren mogelijk: kwantitatieve en kwalitatieve aanpak. Gezien het onderwerp dat is gekozen maken we gebruik van de kwalitatieve aanpak. Hiermee is het mogelijk een blik in de stedelijke gebiedsontwikkeling van de buitenruimte te werpen in zowel het heden als de toekomst. Tevens kan een voorspelling gedaan worden door ontwikkelingen te vergelijken op andere plaatsen. Hiervoor zijn vier cases geselecteerd, twee in Rotterdam en twee in Den Haag. Deze cases zijn gekozen omdat er weinig andere cases zijn waar veel onderzocht is inclusief de leefstijlen.

1.5. Opzet van deze scriptie

In hoofdstuk 1 wordt aangegeven wat de achterliggende gedachte is van dit onderzoek. Deze wordt afgesloten met de centrale onderzoeksvraag en de subvragen die gebruikt worden ter beantwoording van die centrale vraag.

In hoofdstuk 2 wordt de literatuur geraadpleegd. Hierin komen achtereenvolgens het ontstaan van leefstijlen en de reden waarom ze juist nu interessant kunnen zijn. Daarnaast worden tevens de aandachtspunten genoemd die de literatuur voortbrengt.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de modellen die gebruikt worden voor het onderzoek van de leefstijlen. Een korte inleiding over het totaal en vervolgens wordt er verder ingegaan op de twee meest gebruikte modellen.

In hoofdstuk 4 wordt een terugkoppeling gegeven van het empirisch onderzoek. Professionals uit de wetenschap en de praktijk geven hun reflectie op het wel of niet gebruiken van leefstijlen bij de inrichting van de buitenruimte.

De synthese van de hoofdstukken 2, 3 en 4 volgt in hoofdstuk 5. Hierin wordt het geheel van het onderzoek overwogen en van een eigen mening voorzien. Tenslotte worden enkele aanbevelingen gedaan.

2. LITERATUURONDERZOEK

In de literatuur is veel te doen over de definitie van leefstijlen, in bijlage I zijn een aantal definities van leefstijlen genoemd die in de literatuur terug te vinden zijn. Om aan te geven waar we in dit onderzoek vanuit gaan, wordt hier de volgende definitie van Leefstijlen gebruikt:

'Leefstijl wordt zichtbaar in het activiteitenpatroon en de opvattingen van mensen. Leefstijl bepaalt dus ook waar iemand woont of zou willen wonen. Het is het resultaat van het economisch en sociaal-cultureel kapitaal, dat zij in hun leven verzamelen (Reijndorp et al., 1998).'

2.1. Het ontstaan van 'leefstijlen'

Sinds het millennium is in het woon- en consumentenonderzoek veel aandacht voor het begrip leefstijl. Hoewel dit de indruk op zou kunnen wekken dat het allemaal nieuw is gaat de oorsprong ver terug in de academische traditie.

Een van de eerste verwijzingen in de literatuur komen van de Noors-Amerikaanse socioloog en econoom Thorstein Veblen (*The Theory of the leisure class*, 1899) en de Amerikaanse socioloog Louis Wirth (*Urbansim as a way of life*, 1938). Waar de eerste het had over het opzichtige gedrag van de 'nieuwe rijken', was Wirth de eerste, die een verband legde tussen leefmilieu en leefstijl. Hierbij maakte zij onderscheid tussen de levenswijzen in de stad (stedelijk) en daarbuiten (niet-stedelijk). In 1998 wordt dit nog eens geactualiseerd door Arnold Reijndorp, onderzoeker en adviseur op het gebied van stedenbouw en architectuur. De studie van het beeld van suburbane woongebieden komt uit onder de naam '*Buitenwijk*'.

Aan het begin van de twintigste eeuw had ook de socioloog Max Weber grote belangstelling voor leefstijlen. In navolging van Marx maakt ook Weber gebruik van de indeling in klasse (Benschop, 2007), maar hij ging er tevens vanuit dat de mensen zich naast hun economische positie ook nog onderscheiden op een andere manier, namelijk de manier waarop ze zich gedragen. De leefstijl die hieruit voortvloeide werd door Weber aangeduid als een stand. Hij zag 'stijl van leven' als een uitdrukking van het door een specifieke stand genoten prestige (Weber, 1922). Het begrip van Weber voor analyse van de wijze waarop mensen hun culturele gezicht ten toon spreiden wordt dankbaar gebruikt door de historici. Ook de sociologen gebruiken het om de gelaagdheid van de maatschappij aan te geven.

Na de 2^e wereldoorlog is als gevolg van de opkomst van de kwantitatieve sociologie het onderzoek naar leefstijlen naar de achtergrond verdrongen. Pas in 1979 komt hier verandering in. In dat jaar verschijnt '*La distinction*' het werk waarmee de Franse socioloog en filosoof Pierre Bourdieu zich in de etalage zet. Hij was een van de weinige onder de bekende sociologen die de theorie en empirie met elkaar verbonden. In navolging van Weber toont hij in '*La distinction*' verschillende leefstijlen aan bij de verschillende sociale groepen. Dit onderzoek bestaat uit dertig surveys met betrekking tot leefstijlen en de daaraan nauw verbonden onderwerpen waaronder smaak en inkomen. Hij maakt hierbij verschil tussen Parijs en de rest van Frankrijk. In zijn theorie gaat hij er vanuit dat zowel

economisch als cultureel kapitaal nodig is om een sociale positie te bereiken. De differentiatie in de leefstijlen ontstaat door meer keuzevrijheid welke ontstaat door meer economisch of cultureel kapitaal. Zijn leefruimte bestaat uit twee dimensies, beroepen en sociaal economische posities op de ene as en kenmerken van leefstijlen op de andere as. Doordat de overgangen tussen de leefstijlen vloeiend zijn komt hij in tegenstelling tot de commerciële onderzoeksbureaus in hun recentelijk leefstijlonderzoeken niet tot een beperkt aantal leefstijlen. Toch blijft de grote verdienste van Bourdieu dat hij de leefstijlanalyse met de kwantitatieve sociologie heeft verbonden, maar ook de breedheid van zijn analyse. De oude varabele zoals inkomen en huishoudensamenstelling te verbinden met allerlei voorkeuren (Bourdieu, 1979).

In de twintigste eeuw werd in de Nederlandse academische wereld weinig aandacht geschonken aan het begrip leefstijl. Dit in tegenstelling tot andere Europese landen waaronder in het bijzonder Duitsland waar het verder werd ontwikkeld. Een van de bekende onderzoeken kwam van de hand van Gerhard Schulze (1992). Zijn publicatie *'Die Erlebnisgesellschaft'* beschrijft een aantal leefmilieus welke gestoeld zijn op de culturele voorkeuren en vrijetijdsgedrag van mensen. Hij komt erachter dat er een causaal verband bestaat tussen wat hij noemt de *'scènes'*. Dit is vrijetijdsconsumptie van specialistisch publiek op karakteristieke plaatsen. De openbare ruimte heeft een steeds belangrijkere rol in deze scènes. Hij stelt dat belang van deze scènes in de openbare ruimte sterk toeneemt wat ten koste gaat van het stedelijke woonmilieu.

Sinds het Millennium lijkt de leefstijlbenadering volwassen te worden. Vanuit de academische wereld is het beland bij de beleidsmakers. Waar de eerste stappen vanuit een marketing gedachte werden gezet in een poging de voorkeuren van stemmend Nederland, radiozenders en consumptieartikelen in kaart te brengen, is nu de aandacht aan het verschuiven richting de woningmarkt. In de afgelopen jaren is een sterke toename te zien van bouwprojecten welke gestoeld zijn op het begrip leefstijl.

Ondanks de nauwe verbondenheid van de herkomst van de leefstijlbenadering zijn de definities vrij divers. Oorspronkelijk verwijst het volgens Reinders (2004) naar kenmerkend, herkenbaar en waarneembaar sociaal gedrag.

In 1968 maakte Bell (1968) op basis van tijd- en geld bestedingen nog een onderscheid tussen het gezin, de vrije tijd en de carrière. Hij noemde dit respectievelijk *'familism'*, *'consumerism'* en *'careerism'*. Ging het in eerste instantie nog over besteding van tijd en geld, langzamerhand is de leefstijlbenadering gebruikt voor het verklaren van sociaal-culturele ontwikkelingen. Sinds het millennium wordt de benadering naast een kenmerkend herkenbaar en waarneembaar sociaal gedrag ook in verband gebracht met normen- en waardepatronen en culturele oriëntaties. Zowel Van Os (2001) als Pinkster & Van Kempen (2002, 2003) gebruiken deze oriëntatie van cultuur en normen en waarden. Van Os (2001) omschrijft leefstijl als *'het geheel van waarden, normen, opvattingen en gedragingen dat een samenhangende en onderscheidende uitdrukkingsvorm kent'*. Pinkster & Van Kempen (2003) omschrijven leefstijl als *'een consistente set van preferenties (attitudes) en gedrag op de leefgebieden werk, gezin, wonen, consumptie en vrije tijd'*. Er wordt in dit verband onderscheid gemaakt tussen *'leefstijl'* en *'levenswijze'*.

2.2. 'Leefstijl' en 'levenswijze'

Zoals hierboven beschreven zijn in de literatuur vele beschrijvingen van de leefstijlbenadering te vinden en vrijwel evenveel definities, zie ook bijlage I. Om enige scheiding in het geheel aan te brengen wordt door ondermeer Arnold Reijndorp (zie Reijndorp et al., 1997) en architectuurcriticus Ivan Nio (2002) onderscheid gemaakt in levenswijzen en leefstijlen. Reijndorp maakt een tweedeling van het dagelijkse leven, een functionele en een symbolische kant. De manier waarop mensen zich in deze maatschappij tonen of hoe ze graag gezien zouden worden schaarft hij onder de functionele kant. Vooral deze kant staat veelal volop in de belangstelling wanneer men in de literatuur spreekt van de leefstijlbenadering. Deze kant die vaak gezien wordt als de smaak variant onder de leefstijlen is volgens de critici onder de sociologen onderhevig aan de grillige modes. Ook Reijndorp onderkent dit en daarom spreekt hij liever van de symbolische kant, de 'levenswijze'. In het dagelijkse leven is deze benadering meer gestoeld op de sociale en culturele veranderingen. Doordat zij voorkomen uit de dieperliggende waarden zoals afkomst, herkomst, persoonlijke voorkeuren, gewoontes en levenservaringen resulteren zij in relatief vaste patronen, aldus Reijndorp en Nio.

Uitgaande dat beide gelijk hebben in de vastheid van zijn patronen, dan zou het toepassen van de leefstijlbenadering dus het best tot zijn recht komen vanuit de symbolische kant. Ivan Nio (2002) werkt de definitie van Bourdieu verder uit en komt tot een definitie van levenswijze als *'het geheel van gedachten, gedragingen en voorkeuren van mensen, die het resultaat zijn van het economisch, cultureel en sociaal kapitaal dat zij verwerven in het sociale traject dat zij tijdens hun leven afleggen'*. Daar waar de leefstijlbenadering beïnvloedt wordt door de kortademige trends en modes verwijst 'levenswijze' naar de dieperliggende sociale en culturele waarden. Wanneer men in het beleid gebruik wenst te maken van de leefstijlbenadering dan zou men moeten uitgaan van 'levenswijze' volgens Nio.

Ondanks het onderscheid van Reijndorp en Nio zijn er nog talloze sceptici, die volharden bij de beperkte leefstijlbenadering als smaakvariant. Zij zijn dan ook al snel weer geneigd de leefstijlen de rug toe te keren en terug te keren naar het oude doelgroep denken. Volgens Hemel (2002) is hoogleraar geografie van stad en platteland Rob Van Engelsdorp Gastelaars een van deze sceptici. Van Engelsdorp Gastelaars stelt dat de combinatie van variabele als economische positie, leeftijd en huishoudenopbouw in de afgelopen vijftig jaar de meeste variatie in het ruimtelijk gedrag van mensen kon verklaren. Hij twijfelt, of de leefstijlbenadering hier nu een meerwaarde aan toevoegt of het juist extra gecompliceerd maakt (Nio, 2002).

Toch krijgen Reijndorp en Nio bijval van vele anderen die het met hun eens zijn dat met de definitie van 'levenswijze' een deugdelijke onafhankelijke variabele is geschapen die gebruikt kan worden om verbanden te verklaren. Metaal (2002) geeft als voorbeeld dat de keuze van mensen om in de stad te wonen niet louter verklaarbaar is door puur functionele motieven. Het verklaren van de woonwensen op basis van alleen inkomen en huishoudensamenstelling is verleden tijd. Woonwensen van steeds meer groepen, of zoals Stefan Metaal ze noemt: stammen, kunnen alleen nog maar verklaard worden door meerdere variabele te gebruiken. Het aantal variabele per groep verschilt ook nog eens. Door deze extra variabele te vangen in een 'levenswijze' is het aantal variabele

weer teruggebracht tot aanvaardbare proporties. Marco van der Land & Kees Machielse (2002) stellen dat leefstijlen een afspiegeling vormen van de voortschrijdende individualisering en meer concreet van complexe individuele tijd- en ruimte patronen. Gert Jan Hagen gaat in zijn interpretatie een stap verder dan de rest. Naast het patroon van normen- en waarden wijst hij ook op de beleving (SmartAgent Company, 2001). SmartAgent Company borduurt voort op de theorie van Gilmore & Pine (1997) die er vanuit gaan dat de beleving de grootste waarde toevoegt voor de consument. Deze beleving gaat overigens pas spelen als onderliggende behoeften, normen en waarden bevredigd zijn.

Volgens Van der Wouden & Kullberg (2002) omhelsde de leefstijlbenadering van vroeger een accentuering van afkomst, status en beroep. Je plek op de sociale ladder was voornamelijk bepaald door je afkomst. Tegenwoordig zijn mensen in staat zichzelf een 'leefstijl' en daarmee een identiteit aan te meten via stilering van het leven. De mate van maakbaarheid van een eigen identiteit maakt dat het niet meer alleen voor de hogere lagen van de sociale ladder is weggelegd maar bereikbaar is geworden voor een grote groep, de zogenaamde middenklasse (Featherstone, 1991). Van der Wouden & Kullberg (2002) vragen zich af of de leefstijlbenadering als smaakvariant zich hiermee niet net zoals de 'levenswijze' variant gedraagt als een onafhankelijke variabele in het ruimtelijk gedrag en de woonvoorkeuren.

Welke maatschappelijke gevolgen heeft deze democratisering van het stilistische aspect van leefstijlen in de zoektocht naar status en identiteit? Zitten die leefstijlen gevangen in de hyperrealiteit van de reclame en de media of hebben ze ook een emancipatorische betekenis als zelfexpressie? (Nio, 2002).

2.3. 'Leefstijl' en 'demografie'

Zoals in paragraaf 1.1.4 wordt aangegeven is het streven van de woningcorporaties, zoals Woonbron in Rotterdam, om te clusteren op leefstijlen terwijl grote gemeenten zoals Amsterdam en Rotterdam juist inzetten op spreiding middels inkomen en etniciteit (Ministerie van Vrom, 2007). De woningcorporaties lijken hierin te zetten op de leefstijlbenadering terwijl het gemeentelijke beleid voortborduurde op de demografische gegevens inkomen en etniciteit. Wat wordt nu bedoeld met de leefstijlbenadering en houdt het enig verband met de demografische variabelen. In deze paragraaf wordt geprobeerd vanuit de theorie meer duidelijkheid te verschaffen.

Het RMNO (2004) stelt: *'het begrip 'leefstijl dreigt een allesomvattend en daarmee leeg begrip te worden'*. Hiermee duiden ze op de talloze omschrijvingen en de onduidelijke begrenzingen in deze omschrijvingen.

De leefstijlbenadering wordt veelal omgeven met relatief wazige termen zoals onder andere normen- & waarden, preferenties, attitudes, stilering van het leven en gedrag. Vanuit de demografie is men gewend te werken met duidelijk afgebakende begrippen zoals etniciteit, inkomen en huishoudensamenstelling. Het grote verschil tussen beide is dat de eerste uitgaat van wat de mensen doen (verklaring van gedrag) en de tweede uitgaat van wat de mensen zijn, harde feiten. Dit lijkt een totaal andere aanpak maar volgens Jenkins (1992), De Jong (1997) en De la Vieter (2006) zit het dicht bij elkaar. Zij verwijzen verder naar Pierre Bourdieu die stelt dat men niet zelf de keuze heeft om te kiezen voor een

eigen leefstijl, maar dat, dat ingegeven wordt door het sociale milieu waarin men opgroeit. De gezinssituatie en de straat maken dat men zich een leefstijl aanmeet. Bourdieu omschrijft dit als volgt:

'[.....] all the practices and products of a given agent are objectively harmonized among themselves, without any deliberate pursuit of coherence, and objectively orchestrated, without any conscious concertation, with those of all members of the same class. The habitus continuously generates practical metaphors [.....] systematic transpositions required by the particular conditions in which the habitus is 'put into practice' [.....] The practices of the same agent, and, more generally, the practices of all agents of the same class, owe the stylistic affinity which makes each of them a metaphor of any of the others to the fact that they are the product of transfers of the same schemes of action from one field to another' (Bourdieu in Jenkins 1992).

In de ogen van Bourdieu zal de thuisomgeving waarin men is opgegroeid een grote invloed hebben de uiteindelijke 'eigen' leefstijl. De leefstijl van 'ons soort mensen'. Uitgaande dat, slechts voor enkelen het weggelegd is om aanzienlijk meer inkomen te genereren dan de ouders, kan men dus spreken van een causaal verband tussen afkomst, inkomen en leefstijl (De Jong, 1997; De la Vieter, 2006).

Ook het ministerie van Vrom (2007) komt tot deze conclusie in een onderzoek naar de vestigingsmotieven van de allochtonen middenklasse. Uit dit onderzoek, *Kiezen voor de Stad*, blijkt een verband te bestaan tussen de sociaal-culturele oriëntatie en de leefstijl van deze doelgroep. Dit in tegenstelling tot de hypothese dat de cultuur van het land van herkomst bepalend zou zijn. Wel blijken twee stromingen te bestaan in deze sociaal-culturele oriëntatie, de traditionele en de moderne. In het bijzonder de pas gearriveerde en het aanstormende talent blijkt de moderne stroming te voeden.

Met behulp van de demografische variabelen zoals huishoudsamenstelling, inkomen en etniciteit blijkt een deel van de woonwensen niet verklaarbaar te zijn. De leefstijlbenadering heeft juist in combinatie met deze demografische gegevens de mogelijkheid om dit deel wel te verhelderen. Hier toont volgens Pinkster & Van Kempen (2004) de leefstijlbenadering zijn sterkte. Woongedrag wordt niet alleen daardoor bepaald, maar komt ook voort uit een verschillend normen- en waardenstelsel en verschillende achtergronden. Dit kan worden toegelicht aan de hand van een voorbeeld, zie box 1.

Box 1: Het ontstaan van verschillende woonmilieuvorkeuren (Bron: Bodewes, 2006).

Twee gezinnen waarvan de man werk heeft. De sociaal demografische kenmerken komen vrijwel overeen, maar toch hebben ze een andere woonmilieuvorkeur. Het ene gezin woont in een kleine groene gemeenschap waarin de toewijding voor het vissen en de natuur mogelijk is. Het andere gezin woont in de stad. Op deze manier kan de vrouw zich onafhankelijk verplaatsen als haar man in de werken. Ook andere voorzieningen en opleidingsmogelijkheden zijn hier voor haar eenvoudig toegankelijk.

Van de woningcorporaties is Woonbron een van de voorlopers. Martien Kromwijk, voorzitter van de raad van bestuur van Woonbron, is voorstander om niet alleen de demografische gegevens te gebruiken, maar daarnaast ook de leefstijlen.

Volgens Nio (2002) staat hij hierin zeker niet alleen. In toenemende mate sluiten steeds meer corporaties en ontwikkelaars, maar ook gemeenten zich aan bij het experimenteren met leefstijlen. Niet alleen in de nieuw te ontwerpen wijken, maar ook bij het herstructureringsvraagstuk wordt het principe van leefstijlen toegepast als conceptontwikkeling. Het matchen van vraag en aanbod van woningen en woonmilieus alleen op basis van de demografische gegevens zoals inkomen, huishoudsamenstelling en leeftijd is bij deze conceptontwikkelingen niet meer aan de orde. De toepassing van de leefstijlen verschilt weliswaar maar het collectief van toepassingen verdringt langzaam de kwantitatieve doelgroepbenadering naar de achtergrond. Meer en meer treedt de leefstijlbenadering naar de voorgrond als indicator om de woonvoorkeuren te benoemen.

Pinkster & Van Kempen (2004) noemen de keuzemogelijkheden die de moderne maatschappij geeft in het volkshuisvestingsbeleid en de behoefte om meer naar de woonconsument te luisteren als de twee belangrijkste redenen voor de groeiende belangstelling voor de leefstijlbenadering in de woningmarkt. Deze belangstelling gaat bij sommige zover dat zij zelfs voor de interpretatie van woonwensen en verhuisgedrag de leefstijlbenadering belangrijker zijn gaan vinden dan de boven traditionele demografische variabelen. SmartAgent Company (2003) gaat nog een stap verder. Hun invalshoek is de consumentenmarkt waar zij de belevingswereld van Pine centraal stellen. Zij passen dit ook toe op de woningmarkt.

Naast alle lovende woorden is er ook kritiek op de leefstijlbenadering. Bodewes (2006) noemt hier met name het verschil tussen de uiterlijke leefstijlen en de verborgen leefstijlen. Niet iedereen heeft de middelen om de gewenste leefstijl tot werkelijkheid te verheffen. Pinkster & Van Kempen (2004) stellen dat het beter is de leefstijlbenadering te zien als een variabele naast de traditionele demografische variabelen. Uit onderzoek (Duyvendak & Veldboer, 2001; Van Beckhoven & Van Kempen, 2002; Van Kempen & Priemus, 2002; Bodewes, 2006) blijkt dat ook de *beschikbaarheid* en *toegankelijkheid* een rol spelen die nauwelijks door de huishoudens beïnvloed kan worden.

Beschikbaarheid

Een acceptabele woning vinden is met behulp van de huidige informatie en communicatiemiddelen niet moeilijk, althans als deze woning beschikbaar is in de gewenste omgeving. In de steden is er volgens de NVM (2004) en het Ministerie van Vrom (2007a) voor wat betreft koopwoningen een grotere vraag dan aanbod. Buiten de steden geldt hetzelfde voor de koopwoningen, maar voor de huurwoningen is het anders. In de stad is het aanbod te groot, buiten de stad te klein. Op alle fronten is dus sprake van een mismatch van vraag en aanbod. Zolang deze mismatch niet is opgelost zullen de doorstromers welke noodzakelijk zijn voor een gezonde woningmarkt niet doorstromen. De markt zit dan op slot.

Toegankelijkheid

De woningmarkt in Nederland is behoorlijk aan banden gelegd. Bouwen kan niet zomaar overal maar ook huren is sterk gereguleerd, in het bijzonder de sociale koop en huursector. Het beleid voor die woningen is veelal gekoppeld aan demografische gegevens zoals inkomen. Ook gemeentes kunnen nog vaak aanvullende regels stellen zoals binding aan de locale of regionale omgeving. Bij nieuwbouwprojecten worden deze afspraken ook nog vaak vastgelegd tussen de

overheid en de projectontwikkelaar. Dit betekent voor huishoudens dat ze niet zomaar vrij zijn in hun keuze waar te gaan wonen (Boumeester, 2004).

Ook Boelhouwer & De Vries (2000; 2006) geven aan dat wanneer de vraag naar woningen groeit, het aanbod in relatie met de toegankelijkheid afneemt. Stijging van de bevolking geeft een grotere vraag en dat heeft direct invloed op de vraagprijs waardoor de toegankelijkheid afneemt. De woningvraag is volgens hun afhankelijk van de vier invalshoeken. Deze zijn de demografische gegevens (zoals de Bevolkingsgroei, de samenstelling van de bevolking en het inkomen), beleid (op gebied van wonen, grond en fiscaliteit), de rente en de woningprijs.

2.4. De hype van leefstijlen

Al in de vijftiger jaren werd er veel gesproken over leefstijlen. Voor zover te traceren is, waren Wirth (1938), Havighurst (1957) en Bell (1958) de eerste die zich structureel bezighielden met dit fenomeen. Zeker in de begintijd werd vooral gekeken naar de meer welvarende klasse. Zij hadden immers de keuze om voor een leefstijl te kiezen. Pas in latere tijden, omstreeks de jaren tachtig en negentig werd ook de minder welvarende klasse meer betrokken in onderzoeken. Maar nog steeds wordt de meer welvarende klasse meer onderzocht omdat daar de financiële middelen zitten waar men naar op zoek is om een product te slijten. Hoewel deze groep nog steeds de grootste keuzevrijheid heeft, is het toch sinds het millennium een hype aan het worden in de sociale wetenschap met betrekking tot woonproducten en consumenten. Onder andere de stijgende welvaart, de individualisering, een grote mengelmoes van culturen en de keuzemogelijkheden zijn hier aanleidingen voor.

2.4.1. Stijgende welvaart

In een onderzoek van het Centraal bureau voor statistiek (2004a) naar de sociale trends blijkt dat sinds 1981 de welvaart van huishoudens aanmerkelijk omhooggeklommen is. De economie van Nederland blijkt de laatste decennia alleen maar te groeien. Het bruto binnenlandse product wordt als een goede thermometer gezien voor de economische prestaties van een land. Op basis van dit criterium nam Nederland in 2002 de vierde plaats binnen de Europese Unie in. In 2003 was het bruto binnenlandse product gestegen tot anderhalf maal de grootte van 1981. Door deze stijging van de welvaart is het voor meerdere groepen haalbaar geworden om keuzes te maken in hoe zij wonen en waar. Deze keuzevrijheid maakt hun gelijk tot prooi voor de verschillende marketingbureaus.

2.4.2. Individualisering

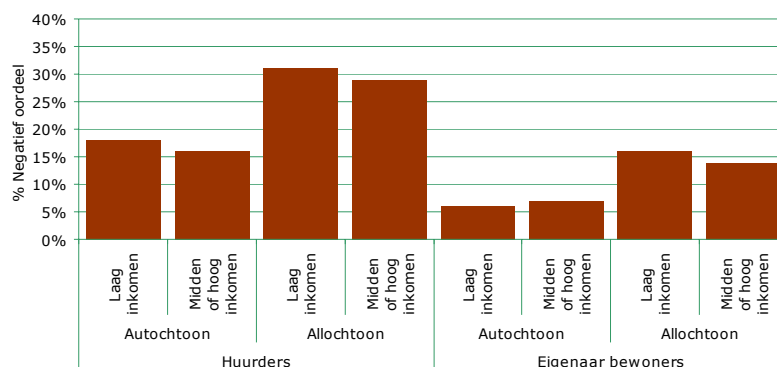
In de laatste decennia is het tijdperk van *'wij'* naar *'mij'* geschoven. De mensen zijn erg op zichzelf aangewezen en zijn minder afhankelijk geworden van allerlei sociale binding in hun directe omgeving. Deze trend is het gevolg van onder andere de globalisering, stand der techniek en de stijgende welvaart, de mens is mobieler geworden zowel op de weg als op de digitale snelweg. Waar men vroeger een uur deed om een dorp verder te komen is men nu via Internet in één minuut aan de andere zijde van de wereld (Van den Berg et al., 1999).

2.4.3. Mengelmoes van culturen

In het verleden konden goede voorspellingen gegeven voor het dagelijkse doen en laten van de bevolking. Dit gebeurde aan de hand van de demografische gegevens zoals: inkomen, leeftijd en huishoudensamenstelling. Intussen is de samenstelling van de bevolking dusdanig veranderd dat deze demografische gegevens niet meer voldoende zijn om betrouwbare voorspellingen te doen. Om toch te kunnen categoriseren is het nodig inzicht te krijgen in de vele culturen en leefgewoonten van de huidige bevolking. Deze stelt nu eenmaal ander eisen, vaak hogere, aan de woning en de woonomgeving welke door de huidige samenstelling nauwer met elkaar zijn vervlochten.

Om toch dit inzicht te krijgen doet de leefstijlbenadering gaandeweg zijn intrede in de wereld van de beleidsmakers, stadsplanologen, architecten en ontwikkelaars. Deze maken dankbaar gebruik van het hulpmiddel om de samenleving van zowel autochtonen als allochtonen te begrijpen. Naast het gebruik om meer inzicht te verkrijgen reikt de leefstijlbenadering ook naar meer mogelijkheden om (stads)wijken te verbeteren. Een van de voordelen is de mogelijkheid tot het meer inzicht verkrijgen in de specifieke wensen, behoeften en voorkeuren van de allochtone bevolking. Hierdoor ontstaat meteen een tweede voordeel, het beter af kunnen stemmen van de openbare ruimte en de voorzieningen op de leefstijlen van deze groep van de bevolking in combinatie met de oude leefstijlen. Dit is in de openbare gebieden nog nauwelijks gedaan, mogelijk dat deze bewustwording leidt tot een bredere acceptatie van andere leefstijlen (Eggens et al., 2004).

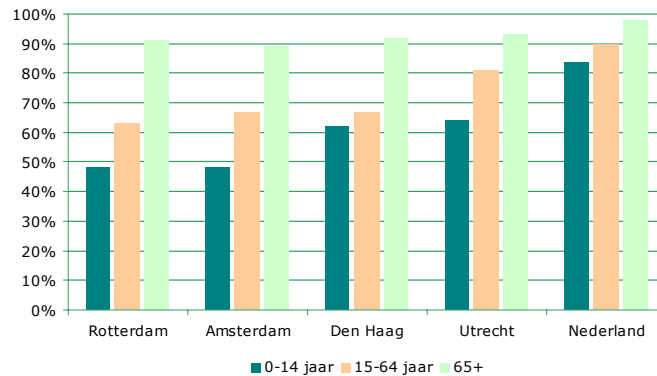
Voor de samenstelling van de bevolking in de vier grote steden is volgens het Centraal bureau voor statistiek (2004a) veranderd als gevolg van de groei van het aantal niet-westerse allochtonen tot 31c procent. In de G4 blijkt het aandeel autochtonen langzaam terug te lopen tot 57 procent in 2003 terwijl dit in 1995 nog op 64 procent stond. Dat deze trend zich sterk zal doorzetten is te zien aan de samenstelling van het aantal kinderen in de leeftijd van 0-14 jaar. In de G4 maakt 51 procent van deze groep deel uit van de categorie niet-westerse allochtonen, zie ook onderstaand figuur.

Figuur 8: Aandeel negatief oordeel over de woonomgeving (Bron: Ministerie van Vrom, 2004)

Vanuit het buitenland settelen allochtonen zich in de grote steden terwijl de autochtonen die er nu nog wonen deze steden verlaten om op grote schaal zich te settelen in kleinere steden en dorpen (Van der Zwaard, 2005; Ministerie van Vrom, 2007). Daarnaast is ook de natuurlijke aanwas van de allochtonen positief

in tegenstelling tot die van de autochtonen welke aanwas alleen maar afneemt. Door de verschuiving van de culturen met ieder zijn eigen gebruiken, normen en waarden met betrekking tot de woonomgeving is *de straat* aan een gedaantewisseling bezig. De 'nieuwe' bewoners maken anders en meer gebruik van deze openbare ruimte (De Jong et al., 2007). Dit zet zich door in de toekomst gezien het toenemende percentage allochtonen, zie figuur 9.

Figuur 9: Aandeel Westerse inwoners van de totale bevolking naar leeftijdsgroep (Bron: CBS, Statline).

2.4.4. Keuzemogelijkheden: van 'ist' naar 'soll'

Door de mogelijkheid om als woonconsument de keuze te maken is het voor de aanbod kant belangrijk om te weten waarop die keuzes zijn gestoeld. Hierbij kan men de woonomgeving in drie soorten kenmerken verdelen: de culturele, de sociaalstructurele en de ruimtelijke kenmerken. Verder is er een bestaande toestand, de 'ist-situatie', en een gewenste toestand, de 'soll-situatie'. Volgens Steffens & Cuyvers (2002) is een interessante vraag hierbij onder welke omstandigheden die 'soll-situatie' over gaat naar een 'ist-situatie'. Welke voorwaarden voor de hiervoor genoemde kenmerken zijn nodig om mensen in een bepaalde woonomgeving te laten wonen?

De mensen zijn op de hoogte van de sterk gereguleerde woningmarkt en zullen hierin hun woongedrag rekening mee moeten houden. Waarschijnlijk zullen de woonwensen er anders uitzien indien zij geen hinder meer ondervangen van deze (semi)overheidsregulering. Verder vraagt Burie (1978) zich nog af tot op welke hoogte het feitelijke woongedrag overeenkomt met de huidige woonwensen?

Hugo Priemus (1984) probeert dit te verduidelijken door onderscheid aan te brengen met behulp van het subjectieve ideaalbeeld en het aspiratiebeeld. Het subjectieve ideaalbeeld geeft de ideale woning weer voor de huidige gezinssamenstelling zonder rekening te houden met enigerlei aspecten zoals kosten of het wel of niet beschikbaar zijn. Omdat dit slechts een utopie is bestaat er volgens hem ook zoiets als een aspiratiebeeld. Dit is het beeld dat aangepast op de huidige omstandigheden het best bij het huishouden past en nu mogelijk is. Beide beelden zijn dynamisch en kunnen als gevolg van veranderde omstandigheden aangepast worden. Verhuizen wordt gezien als een volgende stap in het aspiratiebeeld dat dichterbij het subjectieve ideaalbeeld ligt (Musterd, 1998; Bodewes, 2006).

Woongedrag van mensen kan volgens Bodewes (2006) hiermee als een afwegingsproces gezien worden dat onafgebroken doorgaat. Zolang als het aspiratiebeeld niet bijgesteld wordt zal de bewoner tevreden zijn met zijn woning. Zodra dit door een van de genoemde factoren veranderd zal een hernieuwde afweging plaats vinden waarin de bewoner kijkt onder welke omstandigheden hij opnieuw tevreden kan zijn en of die omstandigheden te realiseren zijn.

Steffens & Cuyvers (2002) geven aan dat bewoners die (economisch) vrij zijn in het kiezen voor een woonomgeving deze keuze laten hangen van hun leefstijl. Niet alleen de woning dient hierin te passen, maar ook de voorzieningen in de buurt die onderdeel uitmaken van het sociale en culturele leven. Tenslotte zijn niet alleen tijd en geld, maar ook cultuur kapitaal en sociaal kapitaal volgens onderzoek van Bourdieu (1979), Nio (2002) en Steffens & Cuyvers (2002) bepalend voor de leefstijl. Diezelfde bewoners zullen bij een veranderde leefstijl ook opnieuw de afweging maken voor een woonomgeving waarin zij zich thuis kunnen voelen.

Aanhangers van de leefstijlbenadering (Nio, 2002; Steffens & Cuyvers, 2002) zijn van mening dat in steeds meer aspecten sprake zal zijn van ruimtelijke ordening in de komende tijd. De vraag naar meer expliciete inrichtingen van woningen en woonomgevingen zal toenemen. Vooral de vraag naar sterk stedelijk uitgeruste woonomgevingen zal groeien naast de al bestaande vraag naar landelijke en suburbane woonmilieus. Een grote inzet zal nodig zijn om de problematiek van de minder in trek zijnde dichtbebouwde stadsranden op te lossen, de sociale achterstandswijken.

2.5. Persoonlijke voorkeuren, segregatie en afkomst

2.5.1. Persoonlijke voorkeuren

De leefstijl is afhankelijk van persoonlijke kenmerken en voorkeuren. Mensen met dezelfde kenmerken kunnen een volledig andere leefstijl hebben. Maar op basis van de leefstijlindeling van de SmartAgent Company (2000) kunnen bijvoorbeeld jongeren in de leeftijd van 18 - 29 jaar over het algemeen ingedeeld worden in 2 leefstijlen, namelijk:

- Rode wereld ('Ongebonden'): Jonge mensen in deze wereld zijn zoals de naam al aangeeft alleenstaand en niet gebonden. Veel van hun zullen in de volgende fase een gezin stichten. Zij houden van veel voorzieningen en zullen hun toevlucht zoeken in levenslustige buurten voor zowel het wonen, werken als winkelen. In deze levensstijl maakt afkomst en inkomen niet uit, de buurt zal dan ook bevolkt zijn met velerlei culturen uit evenzovele lagen van de bevolking. Gezien hun levensfase en de drang naar dynamiek, zal de woning vaak gelegen zijn in een dichtbebouwde buurt en met lage huur. Veelal zal deze woning bestaan uit een flat, etage of appartement.
- Gele wereld ('Stille luxe' en 'Samenlevers'): Vaak jonge huishoudens welke zich inmiddels gevestigd hebben in een rustige sfeervolle buurt en midden in de maatschappij staan. Ze maken gebruik van de voorzieningen zoals scholen en winkels welke op korte afstand zijn gelegen. Als gevolg van de vaak jonge kinderen zijn de buurtcontacten betrekkelijk groot. De 'Samenlevers' zijn zowel in een koop- als een huurwoning gesetteld.

In bijlage II wordt een overzicht gegeven van de verschillende leefstijlenmodellen met hun profielen.

De afkomst, het traject dat doorlopen is, bepaald in grote lijnen de keuze voor een leefstijl. Zowel Adler als Bourdieu geven dit aan als belangrijkste oorzaak waarom men niet helemaal vrij is in zijn eigen keuze. Adriaan Lamme, woningmarktonderzoeker bij SmartAgent Company, geeft aan dat een bepaalde clustering op basis van afkomst (lees etniciteit) onoverkomelijk is bij het toepassen van de leefstijlbenadering. De zogenaamde *Rotterdam-wet* staat hier haaks op, wat volgens Lamme in conflict is met het beleid van Woonbron in wijk Schiemond en het beleid van de Gemeente Rotterdam in diezelfde wijk. De uitwerking van deze totaal verschillende benaderingen in een zelfde wijk zal een interessant issue zijn volgens hem (De la Vieter, 2006).

Met de introductie van de leefstijlbenadering in het segment van de woning en de woonomgeving is de aanbodzijde de bewoners anders gaan bekijken. Van een persoon die ondergebracht moet worden is de bewoner veranderd in een *consument* die bedient wil worden. Om deze consument goed te bedienen zal zijn persoonlijke voorkeur bekend moeten zijn. Hier komt de leefstijlbenadering goed van pas. Met behulp van deze benadering is het mogelijk de bewoners opnieuw te categoriseren maar wel beter aansluitend op hun voorkeuren. Hiermee wordt de consument verleid om bewust voor een bepaald woonmilieu te kiezen. Volgens Kromwijk & Scherpenisse (2003) ligt hier een nog te maken slag voor de woningcorporaties, ook zij dienen bewust te kiezen om zodoende een heldere differentiatie in het woonmilieu aanbod te genereren. Een wijk dient geen polderwijk te worden met van alles een beetje, maar een duidelijke keuze voor een stijl. Dit kiezen van een woonmilieu om temidden van ons soort mensen te wonen is door Michael Savage gedoopt tot 'Elective belonging' (Savage et al., 2005) en wordt gebruikt als uiting van een 'eigen' identiteit. Het bewust consumeren om zodoende de eigen identiteit en status te benadrukken werd al eerder door Bourdieu (1984) en nog eerder in 1899 door Veblen gezien, de laatste omschreef dit als 'demonstratieve consumptie'. Om deze processen draait het volgens De la Vieter (2006) bij de leefstijlbenadering en daarom proberen de woningcorporaties in deze behoefte te voorzien. Vaak gebeurt dit met tegenwerking van gemeentes die bang zijn voor de negatieve gevolgen van deze bewuste clustering en via spreidingsbeleid van etniciteit de segregatie proberen te bestrijden.

2.5.2. Segregatie en afkomst

Waarom zijn gemeentes zo bang voor *segregatie* dat ze dit proberen tegen te gaan? Om hier een antwoord op te vinden gaan we eerst dieper in op het begrip 'segregatie'.

Een van de typeringen van buurten, waar sprake is van vergaande segregatie, is de hoge mate van werkeloosheid en/of de lage inkomens. Volgens Buys (2002) is segregatie op basis van etniciteit ook deels segregatie op basis van inkomen. Hierdoor zijn deze zogenaamde concentratiewijken niet meer in staat zichzelf op sociaal-economisch vlak staande te houden. Door de minder gunstige positie van deze bewoners op de arbeidsmarkt is de kans op verdere sociaal-economische ontplooiing gering. Dit in tegenstelling tot bewoners van gemengde of witte

wijken waar de voordelen van sociale contacten met de autochtonen wel mogelijk zijn. Veelal zullen allochtonen juist uit deze contacten hun werk moeten halen. Ook op het gebied van de taal wordt de kloof tussen de concentratiewijken en de overige wijken steeds groter, wat het opleidingsniveau weer niet ten goede komt. De negatieve klank van deze concentratiewijken komt verder voort uit het de hoge criminaliteitscijfers en klachten over overlast en verloedering. Niet allen het woonmilieu, maar ook de woning is in deze wijken anders, minder eengezinswoningen en minder vaak met een tuin. Daarnaast speelt het eigendom van de woning mee, of liever gezegd het ontbreken van het eigendom door de gebruikers. Typerend voor de allochtone bewoner in een achterstandswijk is de beoordeling van de buurt. In tegenstelling tot het oordeel van de woning is de mening over de buurt gelijk aan, of in achterstandswijken zelfs iets positiever dan de autochtone bewoner. Dit laatste is te verklaren door dat de allochtone bevolking in achterstandswijken meer contact onderling hebben dan de allochtonen in de witte of gemengde wijken. Dit is ook terug te zien in de betrokkenheid met de buurt, hoe hoger deze is hoe meer toewijding voor de buurt (Van der Laan Bouma – Doff, 2005). Bij weinig buurtcontacten ontstaat een neerwaartse spiraal, en zal de waarde van de woonomgeving voor de bewoner afnemen. Toch stelt Van der Laan – Doff dat zeker voor de armere huishoudens en de lager opgeleiden de woonomgeving extra belangrijk is omdat juist deze groep meer dan gemiddeld buurtcontact heeft. Over het algemeen zijn het juist de allochtonen die in deze twee groepen terug te vinden zijn, waardoor Van der Laan – Doff tot de conclusie komt dat de buurt voor allochtonen een grotere betekenis heeft dan voor de autochtonen.

Uit Nederlands onderzoek (Bolt et al., 1998; Van Kempen & Priemus, 2002; Adriaanse, 2003) blijkt dat een snelle concentratie van allochtonen als gevolg van een grote nieuwe instroom leidt tot problemen met betrekking tot de leefbaarheid. De kans op leefstijlen die conflicteren neemt toe met als gevolg dat 'ons soort' mensen zich afzet tegen de 'andere' soort mensen. Het niet meer thuis voelen in de eigen wijk neemt toe bij de oude bewoners (Reijndorp, 2004; Sprinkhuizen et al., 2004).

De leefbaarheid gaat volgens de bewoners achteruit wanneer het aantal allochtonen zich gaat concentreren. Dit negatieve effect wordt zowel door de autochtonen als door de allochtonen onderschreven. Uit verschillende onderzoeken (Sprinkhuizen et al., 2004; Gijsberts & Dagevos, 2005; Van der Laan Bouma – Doff, 2005) komt naar voren dat bij een grote toename van het etnische gehalte in de wijk beide groepen de achteruitgang van de wijk hieraan toeschrijven. Ook de zogenaamde keus om voor concentratie, dus geïsoleerd van de autochtoon, te kiezen wordt in deze onderzoeken tegengesproken. Daaruit blijkt juist dat zij helemaal niet in deze concentraties en de samenstelling van die concentraties willen wonen. Het weinige onderlinge contact tussen de allochtonen in de concentratiewijken onderschrijft dit. Ook Bos et al. (2005) komen tot dezelfde conclusie. Zij stellen net als Gijsberts & Dagevos (2005) en Bos et al. (2005) dat de concentratie van de allochtonen voortkomt uit de beperkte mogelijkheden om op korte termijn een woning te verkrijgen en het verhuisgedrag van de autochtoon, maar zeker niet als gevolg van een bewuste keuze van de allochtoon. Volgens Bos et al. (2005) blijkt uit onderzoek van Uunk & Doingues Martinez (2001) al dat allochtonen relatief vaker verhuizen binnen dezelfde wijk of naar een andere achterstandswijk dan autochtonen. De autochtonen verhuizen eerder naar meer gemengde of witte wijken. De eerste

huisvesting van allochtonen gaat meestal met behulp van landgenoten, waarmee de segregatie dus al word ingezet. Toch blijkt de motivatie om in de wijk te blijven wonen wel verschillend, waar voornamelijk Turken graag blijven om hun welslagen te laten zien aan andere Turken komt het bij Marokkanen voort doordat zij gebruik maken van hun kennis en familienetwerk (Gijsberts & Dagevos, 2005; Ministerie van Vrom, 2006).

Uit onderzoek van Van der Zwaard (2005) en het Ministerie van Vrom (2007) blijkt dat ook daar langzaam een ommekeer in komt. In het bijzonder de middeninkomens willen graag net als de autochtonen naar de randgemeenten en meer groene wijken. Van der Zwaard noemt dit de '*zwarte vlucht*'. Doordat deze keuzes in de sociale structuur van familiebanden niet gewoon zijn, duurt het langer voordat een dergelijke keus word gemaakt. Ook de generatie speelt hierbij mee. Maar als men dat overwonnen heeft, is vanuit de etniciteit dus geen of nauwelijks verschil met de autochtoon voor de woonomgeving. Opgemerkt moet worden dat dit wel voornamelijk de '*modernere*' allochtoon behelst. Van der Zwaard was niet de eerste die dit aantoonde, in eerdere onderzoeken (Uunk & Doingues Martinez, 2001; Ergun & Bik, 2004; De Groot, 2004; Bos et al., 2005) is al sprake van het fenomeen dat zowel autochtonen als allochtonen bij het maken van carrière verhuizen naar de beter gestelde wijken zodra dit mogelijk is.

Toch blijkt dat ook deze '*zwarte vlucht*' aan het kenteren is. Als gevolg van de recente nieuwbouw binnen de grote steden ontstaat er voor de middenklasse een keuze om binnen de stad te blijven. Deze keuze wordt door deze sociale stijgers aangepakt en zij kiezen steeds meer voor deze binnenstedelijke nieuwbouw. Doordat deze middeninkomens minder snel vetrekken stijgt het aantal middeninkomens in de stad wat de economische groei en de leefbaarheid ten goed komt. In Rotterdam is het aandeel midden en hoge inkomens in de periode 1999-2005 met 2% gestegen van 44% naar 46% (Rekenkamer Rotterdam, 2007).

Er blijkt een verschil te zitten in het verdere levensverloop van huishoudens die verhuizen binnen de achterstandswijk en huishoudens die naar buiten verhuizen. Oreopoulos (2002) kwam tot de conclusie dat deze laatste zich veiliger voelden, hun gezondheid vooruit ging en relatief gezien vaker voorzien werden van werk. Deze huishoudens werden dan ook meer tevreden dan diegene die binnen de wijk verhuisde. Ook Australische onderzoek (SGS, 2000) toont aan dat de spreiding van sociaal achtergestelde huishoudens (zowel allochtoon als autochtoon) effect heeft op de leefbaarheid van de wijk. Zoals Van der Laan Bouma – Doff (2005) al aantoonde is het contact met autochtonen belangrijk voor de allochtonen omdat binnen de groep allochtonen met de meeste autochtone contacten ook relatief gezien het meest voorzien waren van werk. De spreiding van de '*kansarme*' word hiermee onderstreept. Recent onderzoek van Gijsberts & Dagevos (2007) geeft aan dat in tegenstelling tot Amerikaans onderzoek er in Nederland nauwelijks een verband is aan te tonen tussen de concentratie van allochtonen en werkeloosheid. Wel is een duidelijk verband gevonden tussen de concentratie van allochtonen en de culturele integratie.

De beleidsplannen van steden spelen hierop in door zoveel mogelijk spreiding van de kansarmen te creëren, min of meer gedwongen zoals de Rotterdam-wet. Toch blijft het de vraag of dit de juiste inzet is. De sociale stijgers die als

voorbeeld gelden voor het beleid zijn niet representatief voor de groep kansarmen en het is dan ook de vraag of de kansarmen inderdaad meer contact gaan maken. Zowel Van der Laan Bouma – Doff (2005) als Gijsberts & Dagevos (2005) komen tot de conclusie dat de bevordering van de integratie voornamelijk te danken was aan de kansrijke allochtonen. Het vermoeden bestaat dat dit komt doordat zij makkelijker contact maken en dus daardoor ook op andere terreinen kansen creëren. Een spreiding van juist de kansrijke allochtonen zal dus meer effect teweeg brengen.

Uit Amerikaans onderzoek blijkt (Oropoulos, 2002; Haase & McKeown, 2003) dat het verhuizen vanuit een achterstandswijk naar beter gestelde wijken een positieve invloed heeft op het criminele gedrag van de jeugd. Zij komen relatief gezien minder in aanraking met politie dan diegene die achterblijven. Volgens onderzoek uit Australië (SGS, 2000) lijkt dit een gevolg te zijn van de samenklontering van crimineel en asociaal gedrag. Door de grote dichtheid van huishoudens waarin dit voorkomt wordt het als normaal gedrag gezien. De normen en waarden vervagen en het wordt overgenomen door de volgende generatie.

Dit rolgedrag van de omgeving wordt in verschillend onderzoek onderschreven. Oropoulos (2002) geeft aan dat de keuzes die wij maken worden beïnvloed door de omgeving rondom ons die we als referentie zien. Deze neiging, ook wel conformisme genoemd, ontstaat doordat zij hun eigen oordeel niet kunnen vormen als gevolg van te weinig vergelijkingsmateriaal. Het psychische effect hiervan is dat een eventuele afwijkende keuze zal worden bijgesteld aan dit referentiebeeld. Niet alleen de psychologie speelt mee, maar de sociologie heeft zijn invloed. Volgens Lupton (2003) worden sociale normen en waarden van de leefomgeving (gezin, straat, school en werk) gezien als rolmodellen en al snel overgenomen. Afhankelijk van deze omgeving valt dit positief of negatief uit. Ook de inrichting van de omgeving kan volgens Lupton (2003) hierop invloed hebben. Een relatief hoge kwaliteit en veiligheid zal positief bijdragen. Dit zal hoofdzakelijk het geval zijn bij zeer jonge kinderen. Voorbeeldgedrag op school en bij het sporten zetten aan om erbij te horen. Dit vraagt om huishoudens uit achterstandswijken te spreiden om deze weg te halen uit de oude omgeving. Echter uit Amerikaans onderzoek blijkt volgens Ellen & Turner (1997) dat de binding met de vrienden een sterke is waardoor veel jeugd uiteindelijk zal terugkeren naar de oude wijk. Toch zijn er ook tegengestelde geluiden (Haase & McKeown, 2003) die beweren dat de invloed van de buurt op jonge kinderen wel meevalt omdat zij als gevolg van het beschermende gedrag van de ouders vrijwel geen activiteiten in de wijk ondernemen. Door het beschermd buiten spelen, spelen de ouders een rol hierin. Kinderen van allochtone minderheden die nauwelijks in contact komen met autochtonen hebben vaak de neiging de mate van vijandigheid tegenover hen te overschatten. Ellen & Turner (1997) noemen dit de *'perpetuation theory'*. In Nederlandse onderzoeken is dit nog niet aangetoond.

Uit onderzoek van Lupton (2003) blijkt dat buurten met een gemengde samenstelling beduidend hoger scoren met betrekking tot leefbaarheid als de concentratiewijken van allochtonen. De rolmodellen tolereren hier geen asociaal gedrag en criminaliteit waardoor dit minder vaak wordt overgenomen. De buurt reguleert zichzelf. Dit is het streven van iedere overheid op het beleidsvlak van criminaliteit en integratie. Toch kan de ambitie naar een gevarieerde

samenstelling van de buurt ook leiden tot problemen. De al aanwezige bewoners zien de binnenkomst van etnische groepen meestal als een achteruitgang. Komen soms zelfs in verzet en overwegen uiteindelijk te vertrekken. Als gevolg van het teruglopen van het gemiddelde inkomen in een wijk kan het volgens Lupton & Power (2004) zelfs zo zijn dat bepaalde voorzieningen of diensten niet meer levensvatbaar zijn en daardoor verdwijnen. Allemaal symptomen van een neerwaartse spiraal die door de overheid in de kiem gesmoord dient te worden wil het spreidingsbeleid slagen. Anderzijds ontstaat ruimte voor nieuwe voorzieningen en diensten van een iets lager niveau in zowel de oude wijk van de kansarmen als in de nieuwe wijk. Ervan uitgaande dat in de wijk waar de kansarme vertrekken kansrijke deze plek innemen. Ook de invloed van de sociale netwerken wordt overschat. Uit Engels onderzoek blijkt dat het spreidingsbeleid hier maar weinig effect op heeft omdat als gevolg van de ICT en mondialisering sociale netwerken vaak tot ver buiten de wijk zijn uitgestrekt. Van Beckhoven en Van Kempen (2002) onderschrijven dit, zij toonden aan dat er vrijwel geen verband bestaat tussen buurtactiviteiten en ruimtelijke maatregelen. Door het opknappen van de buurt en het in de bouwprojecten te sturen (onder andere door het prijsniveau) op doelgroepen die spreiding bevorderen bleek wel een tevredenheid onder de bewoners te leven, maar geen aantoonbare verhoging van de integratie plaats te vinden. Het samen LEVEN maakt dus nog geen SAMEN leven. Tot deze conclusie komen ook Kleinhans & Westra (2003). Omdat de cultuur verschillen te groot zijn zal van communicatie over en weer tussen de hoge en lage inkomens vrijwel geen sprake zijn, maar wegens het ontbreken van een concentratie van 'verkeerde' rolpatronen wordt de andere groep wel getolereerd. Engels en Amerikaans onderzoek (Dietz, 2001; Haurin et al., 2002; Lupton, 2003) geeft aan dat dit ook anders kan zijn. De ongelijkheid op sociaal-economisch vlak geeft de minder succesvollere de bittere smaak van ongelijkheid en onrecht. Dit kan haatgevoelens opwekken of versterken waardoor juist polarisatie optreedt. De stadsvernieuwingen die hebben plaats gevonden hebben volgens Van der Laan Bouma – Doff (2005) heeft juist bijgedragen aan de leefbaarheid van de wijken. Volgens haar zijn de problemen van concentratie en segregatie juist hierdoor geremd. Ook Justus Uitermark komt tot die conclusie, maar hij gaat nog verder en beweert dat de stadsvernieuwing de problemen slechts opschuift en niet oplost (Uitermark & Duyvendak, 2005; Uitermark, 2006). Ondanks dat de overige wetenschappers geen oplossing zien in de (verplichte)menging gaat Uitermark toch mee met de huidige politiek trend van menging. Hij ziet momenteel geen andere oplossing om de buurt op korte termijn te verbeteren binnen acceptabele budgetten ondanks dat ook deze aanpak net als de stedelijke vernieuwing een tijdelijke oplossing is omdat het de onderliggende problemen niet oplost (Uitermark, 2006).

Problemen in deze wijken aanpakken kost geld, uitstel van investering kost extra politie-inzet vanwege de spanningen en overlast als gevolg van de culturele verscheidenheid (Ruijgrok, 2005). Het op tijd investeren in culturele integratie ter voorkoming van segregatie voorkomt extra politie-inzet, minder werkeloosheid tussen de jongeren en een beter vastgoedbeleid. Marlet & Van Woerkens (2005) hebben een methode gevonden om de etnische diversiteit en segregatie te meten, zie box 2.

Box 2: Meting van etnische diversiteit en segregatie (Bron: Marlet & Van Woerkens, 2005).

$$\frac{\sum Al \text{ per buurt}}{\sum Al \text{ per gemeente}} - \frac{\sum Au \text{ per buurt}}{\sum Au \text{ per gemeente}}$$

De uitkomst is een getal tussen 0 en 1. Hoe hoger het getal hoe meer concentratie er zich in een wijk bevindt. Bij een waarde van 1 wonen alle allochtonen in enkele wijken.

Al = allochtonen
Au = autochtonen

Het spreiden van de probleemgroepen heeft een positief effect op de leefbaarheid in de desbetreffende wijk. Of het probleem verplaatst wordt en de wijken waar deze groepen in terecht komen terugvallen tot probleemwijken is nog niet bekend. Dit zou nader onderzocht moeten worden om te bezien of het spreidingbeleid per saldo positief is (Ministerie van Vrom, 2006).

2.6. Bruikbaarheid van leefstijlen

De leefstijlbenadering wordt nog met argusogen bekeken door de wetenschappers. Ze volgen de ontwikkelingen in de praktijk maar blijven vooral kritiek leveren. De overheid weet als opdrachtgever maar ook als beleidsmaker nog niet goed hoe met de benadering om te gaan. Dat in tegenstelling tot de woningcorporaties die volgens Eggens et al. (2004) wel tevreden lijken te zijn met deze benadering. Er wordt in corporatieland op vele plekken ervaring opgedaan. De commerciële partijen zijn in dit gat gesprongen en voorzien de corporaties van methoden en concepten welk vaak een eigen indeling van leefstijlen kennen. Doch door deze woekering aan leefstijlcategorieën wordt de bruikbaarheid ondermijnd. De gescheiden invalshoek van de gemeenten enerzijds en de woningcorporaties en ontwikkelaars anderzijds is geen vruchtbare bodem voor de noodzakelijke kennisuitwisseling. Pas sinds dit millennium vinden op diverse plekken⁴ discussies en pogingen tot een analyse plaats. Waar zitten nu de kritische items wanneer men leefstijlen wil gaan toepassen?

2.6.1. Hogere inkomens & gezinssamenstelling

Volgens Pinkster & Van Kempen (2003) vindt onderzoek naar leefstijlen meestal plaats bij de hogere inkomens omdat juist deze groepen economisch zelfstandig zijn in hun keuze voor een bepaalde leefstijl. Zij wijzen erop dat hierdoor slechts de bovenkant van de maatschappij in beeld wordt gebracht en er een onevenredig beeld ontstaat. Het is dus van belang bij de programmering van woningbouw en de woonmilieuplaning rekening te houden met deze voorkeuren. Door de conjunctuur van de afgelopen jaren en de bewustwording van de politiek inzake achterstandswijken zijn zowel de lage als de middeninkomensgroepen steeds vaker onderwerp van leefstijlonderzoek.

⁴ Zie ondermeer het themanummer van het Tijdschrift voor de Volkshuisvesting, december 2001; Stedebouw & Ruimtelijke Ordening, juni 2002; Bouw, december 2002; NIROV Eindejaarsdebat 'Wonen in leefstijl', 13 december 2002; Expertmeeting 'Leefstijlen in stedelijk beleid' te Eindhoven, 21 mei 2004.

Voorts zetten Pinkster & Van Kempen (2003) vraagtekens bij het meest gebruikte leefstijlonderzoek dat gericht is op de voorkeuren en het gedrag van het individu. Dit in tegenstelling tot de daadwerkelijke actoren op de woningmarkt, het huishouden. Zie een voorbeeld hiervan in box 3.

Box 3: Huishouden als actor (Bron: Pinkster & Van Kempen, 2003).

‘Een respondent bij een leefstijlonderzoek kan uitgaan belangrijk vinden (preferentie) en daar ook naar handelen (gedrag). Naar aanleiding hiervan wordt de respondent in een leefstijlcategorie ingedeeld op basis waarvan vervolgens conclusies worden getrokken over woonpreferenties of woongedrag. De partner van de respondent geeft echter de voorkeur aan thuisblijven (gedrag) en hecht veel waarde aan een rustige woonomgeving. Deze partner heeft waarschijnlijk andere woonwensen dan de respondent. Hoe ga je daar dan vervolgens mee om in je planning?’

De woonfase van een huishouden heeft veel invloed. Volgens Boumeester (2004) is de woonfase waarin huishoudens verkeren maatgevend voor hun woonvoorkeuren van dat moment. Voorts schrijft hij dat uit onderzoek van McCarthy blijkt dat het inkomen maatgevend is voor het tijdstip van verandering in de wooncarrière. Ook de kwaliteit van wonen groeit mee met het inkomen en de woonfase. Een huishouden met kinderen zoekt vaker meer kwaliteit, lees ruimte. Volgens het Ministerie van Vrom (2002) gebruiken de hogere inkomens circa 25 tot 33% meer ruimte dan de lage inkomens. Ook Priemus (1984) geeft melding van een hogere kwaliteitsvraag naarmate het inkomen stijgt, enerzijds als gevolg van de status, anderzijds als gevolg van het vaker verhuizen in verband met de baan.

De ‘zwarte vlucht’ heeft ook hier zijn uitwerking, als gevolg van het wegtrekken van de hogere inkomens blijven de verschillen in inkomen kleiner in de grote steden. De achterblijvende groep, vaak allochtonen, wonen meestal met grote gezinnen in kleine woningen waardoor dit effect nog een versterkt wordt. Huishoudens zonder kinderen die wel de economische middelen hebben om ruimte te kopen hechten minder waarde aan kwaliteit. Zij verkiezen het stedelijk wonen met al zijn dynamiek en voorzieningen boven de extra ruimte in de buitenwijken en het platteland (Ministerie van Vrom, 2002). Ook aan het einde van de woonfase wordt de ruimte minder interessant en ingewisseld voor extra voorzieningen en service (Priemus, 1984; Ministerie van Vrom, 2002).

2.6.2. Duurzaamheid van leefstijlen

De houdbaarheid van de leefstijlbenadering is een van de voornaamste punten van discussie tussen de voor en tegenstanders van het begrip. Uit onderzoek van Pinkster & Van Kempen (2003) blijkt dat deze vraag in de meeste onderzoeken angstvallig vermeden wordt. In veel gevallen wordt de aanname gedaan dat deze vrij vast is, eens een Yup⁵, altijd een Yup. Echter de maatschappij van alle dag is weerbarstiger, niet statisch en de wel overwogen keuze van vandaag kan morgen wel eens anders uitvallen. Critici wijzen erop dat wanneer de Yup trouwt en kinderen krijgt een heel andere keuze patroon in werking wordt gesteld. Door tijd vrij te maken voor de kinderen krijgt waarschijnlijk zijn inkomen en vrijetijdsbesteding een heel ander karakter zodat de Yup in een andere leefstijl

⁵ Yup: Young Urban Professional.

terecht komt. Het is nog maar de vraag of deze leefstijl dezelfde woning en woonmilieu als preferentie heeft. Hoezo statisch?

Niet alleen intern de mens kan de keuze voor de leefstijl beïnvloedt worden, maar ook van buitenaf is dit mogelijk. De maatschappij, economie en sociaal-culturele invloeden kunnen een rol van betekenis spelen.

Het voornaamste tegenargument dat de voorstanders in te brengen hebben is de normen- en waardenoriëntatie. Doordat dit van binnenuit komt zal het wel kunnen veranderen, maar niet van de een op de andere dag. De Yup die voor kinderen kiest zal een andere Yup zijn dan de Yup die dat niet doet.

Het doel waarvoor leefstijlonderzoeken worden gebruikt is een lange termijn, immers een wijk wordt ontworpen voor een vijftigtal jaren. Kan voor zo'n lange tijd wel gebouwd worden op basis van een enkele leefstijl? Als deze niet aanslaat of veranderd is een hele wijk *verkeerd* ontworpen. Daarom lijkt het verstandig het ontwerp niet op een enkele leefstijl te richten maar op twee of drie verschillende. Het creëren van homogene bouwblokken in heterogene wijken. Hiermee kan de corporatie toch duurzaam maatwerk leveren zonder een al te groot risico te lopen. Het verleiden van een enkele leefstijl door de uitstraling is vrijwel onmogelijk, slechts door toewijzing is het mogelijk maar een leefstijl in huis te krijgen. Bij het ontwerpen van meerdere leefstijlen binnen een wijk moet wel rekening gehouden worden met de juiste mix van leefstijlen om conflicten te voorkomen (Mitros Cahier, 2002).

Van der Mast & Hagen (2007) wijzen erop dat de bewoners van een wijk zich thuis moeten voelen in de buurt. Indien de buurt aansluit op hun leefstijl zal dit makkelijker gaan dan wanneer dit botst. Zij halen voorbeelden aan uit Amerika waar veel ontworpen wordt in een bepaald thema. Deze conceptwijken kunnen geënt zijn op een bepaalde voorkeur, bijvoorbeeld zweefvliegen waarbij iedere woning is voorzien van een kleine hangar en gelegen is rondom een vliegbaan. Ook de vrijetijdsbesteding zoals sport of tuinieren, kan een thema vormen. Eggens et al. (2004) gaat nog een stap verder en vraagt zich af wat het verschil is met een concept geënt op de Marokkaanse cultuur met faciliteiten voor islamieten. Zeker in het huidige klimaat zou dit vragen oproepen, maar is dit nu werkelijk anders dan zweefvliegen?

Dergelijke voorbeelden van conceptwijken zijn volgens Pinkster & Van Kempen (2003) niet zomaar toepasbaar in de huidige planning van stedenbouw. Het indelen in hokjes zou anno 21^e eeuw niet meer vanzelfsprekend zijn, zie box 4.

Box 4: In hokjes denken is voorbij (Bron: Pinkster & Van Kempen, 2003).

'Stadsbewoners gaan naar concerten van Normaal en naar de opera, naar Bolivia en naar Center Parcs, ze kleden zich chic en een uur later zo onverzorgd mogelijk, ze stemmen GroenLinks en hebben twee auto's, houden van tuinen en theaters. Of niet. Iedere poging om die variatie in leefstijlgroepen te vatten is waarschijnlijk tot mislukken gedoemd. Het leidt slechts tot een oneindigheid aan hokjes waar mensen, die ook nog eens verschillende leefstijlen in zich dragen, vrijelijk tussen bewegen.'

Overigens is het maar de vraag of de methodes en de gedachtegangen die gebruikt worden wel de juiste zijn. Immers ze zijn overgenomen het segmentatieonderzoek dat gebruikt wordt door de commerciële partijen voor

consumptieartikelen. Dit kan gaan van een geurtje tot een auto. Deze reclameachtige methoden delen de heterogene consument in gelabelde groepen. De segmentering van de leefstijlen wordt op velerlei manieren ingevuld, van eenduidigheid is geen sprake. In de gemeente Groningen gebruiken ze een methode die de segmentering van Motivaction en SmartAgent Company dicht nadert. Claritas heeft zelfs een indeling in 41 clusters. De segmentering wordt toegepast om van een grote heterogene groep terug te komen tot een aantal semi-homogene groepen waardoor het overzichtelijk wordt. Dit is ook het geval bij Motivaction en SmartAgent Company, zij proberen terug te komen op een beperkt aantal segmenten om de woonconcepten overzichtelijk te houden. Op dit moment wordt het dus toegepast in de wijkontwikkeling alsof die te vergelijken is met de markt voor tijdschriften en auto's (Nio, 2000; Eggens et al., 2004). Het is de vraag of dit wel op dezelfde manier afgebakend kan worden. Ook de vertaling van deze segmenten naar woonmilieus is nooit direct één op één te vertalen volgens Nio (2002). De neiging om woonmilieus te zien als een consumptieproduct, gebaseerd op een star segment, is dus een stap te ver volgens de critici. Zeker gezien de ambivalente betekenis die mensen toekennen aan het begrip wonen. Ook het begrip '*beleveniseconomie*' dat wordt aangevoerd door SmartAgent Company is volgens Van der Wouden & Kullberg (2002) nog een stap te ver. Zij geven toe dat dit wel in het gebied van de vrije tijd is doorgedrongen, maar voor het gebied van wonen is het nog een stap te ver. Bewijs voor een van beide redeneringen is nog niet wetenschappelijk aangevoerd, maar kijkend naar het grote publiek ligt een woonconcept met een sterke belevingswaarde wel goed in de markt. Verscheidene projecten zoals Le Medi in Rotterdam en de Haverleij in Den Bosch zijn snel verkocht. Op een leefstijl afgestemde woonomgevingen bestaan, weliswaar op kleine schaal, reeds als zelfregulerende clusters met specifieke voorzieningen⁶ die voor bepaalde groepen van belang zijn in de organisatie van het dagelijks leven. Het gaat bij clusters van levenswijze namelijk om meer dan vastgestelde identiteiten of thema's, het gaat erom de juiste sferen te creëren die aan verlangens en preferenties voldoen, zoals bepaalde voorzieningen of sociale netwerken. Commerciële bureaus en hun opdrachtgevers interpreteren leefstijlen weliswaar als waardepatronen, maar onduidelijk blijft hoe men concreet tegemoet wil komen aan de emancipatie van levenswijzen (Nio, 2002).

Uit onderzoek (Nio, 2000; Mitros Cahier, 2002; Meier, 2006) blijkt dat niet alleen de bewoners en gebruikers met hun preferenties en leefstijlen invloed uitoefenen op de wijk, maar ook de omgeving en zijn wording. De aankleding van de buitenruimte, de vormgeving van de stedenbouwkundige structuur en architectuur maar ook de historische achtergrond van gebouw of omgeving kunnen hun stempel drukken op de sfeer en de identiteit die daaraan ontleend kan worden.

Als laatste wordt hier nog melding gemaakt van de politieke houdbaarheid van de leefstijlbenadering. De organisaties en instanties kunnen het misschien wel een handig hulpmiddel vinden, maar hoelang wil de politiek dit nog toestaan? Gezien de tegenstelling van het beleid van woningcorporatie Woonbron in Rotterdam-Schiemonnd en het beleid van de stad Rotterdam in diezelfde deelgemeente geen ondenkbare gedachte.

⁶ Groepswoningen voor etnische ouderen, ecologische en andere alternatieve woon-werk gemeenschappen, het TM Sidhadorp in Lelystad, www.sidhadorp.nl.

2.6.3. De verworven persoonlijke inbreng

In tegenstelling tot het verleden zijn de mensen mondiger geworden. Mensen hebben geleerd voor zichzelf op te komen en hun mening te laten horen. De jongere generaties vertonen dit gedrag nog meer dan de oudere (Overboom, 2003; Smits & Van den Berg, 2003; Meier, 2006). Volgens Pinkster & Van Kempen (2003) zullen mensen ook hiervan gebruik maken bij de keuze van hun woning en woonomgeving. Uitgaande dat de mondige mens deze verworvenheid zal gebruiken is het belangrijk om te weten of zij met leefstijlgenoten bij elkaar willen wonen of niet. In het bijzonder oude (stads)buurten bestaan meestal uit een mengelmoes van culturen en leefstijlen. In het verleden vaak bij elkaar geplaatst zonder dat dit een eigen keuze was. Volgens Pinkster & Van Kempen (2003) wijkt de eigen keus uiteindelijk niet zo veel hier van af. Om verscheidene redenen kiezen mensen ervoor om toch in een gemengde samenstelling te blijven wonen. De binding met de buurt is vaak groter dan de behoefte tussen leefstijlgenoten te wonen. Als criticasters van de leefstijlbenadering zijn Pinkster & Van Kempen (2003) wel overtuigd dat woonmilieus ruimte moeten bieden voor specifieke wensen van bepaalde groepen. De overheid zou dit volgens hen moeten faciliteren door het creëren van financiële en ruimtelijke voorwaardes, maar dit staat in hun ogen los van de leefstijlbenadering.

2.6.4. Leefstijl als tegenpool van differentiatiebeleid?

Nio (2002) voert aan dat er een groeiende bewustwording is, dat de verschillen in woonpreferenties steeds meer worden bepaald door verschillen in leefstijlen. Het creëren van de juiste diversiteit zou dus geholpen zijn bij het gebruik van de leefstijlbenadering. Toch ontstaat hier een van de dilemma's met betrekking tot de leefstijlbenadering, het lijkt lijnrecht tegen het differentiatiebeleid dat de overheid voert in te gaan.

Martien Kromwijk, directeur van de Rotterdamse woningcorporatie Woonbron, is een sterke voorstander van homogene buurten binnen heterogene wijken (Kromwijk, 2002). Door buurten een eigen identiteit te geven met behulp van de leefstijlbenadering en daarnaast bewoners op basis van vrijwilligheid hiervoor te laten kiezen, zo stelt hij, worden veel conflicten voorkomen. Hij noemt daarbij voorbeelden waarbij voornamelijk het contact tussen de bewoners centraal staat, zoals mediterrane wonen, wonen op straat of juist teruggetrokken wonen. Volgens Kromwijk moet het ontwerp een dusdanige uitstraling hebben dat het een bepaalde leefstijl aantrekt.

Culturele verschillen worden steeds belangrijker bij de keuzes die mensen maken. Vooral de keuzes voor de woonomgeving worden sterk beïnvloed door de waardepatronen. De leefstijlbenadering wordt steeds meer toegepast om erachter te komen welke buurten bij welke leefstijlgroepen passend gemaakt kunnen worden. Hierdoor ontstaat differentiatie in de woonomgevingen.

Keuzemogelijkheden creëren zodat op basis van kwalitatieve verschillen mensen zich kunnen profileren met hun buurt. De verwachtingen zijn nogal hoog gespannen. Door uit te gaan van clusters van gelijkgezinde leefstijlen denkt men tevens de betrokkenheid van bewoners bij de eigen woonomgeving te vergroten,

zodat meer contacten en onderling begrip zullen ontstaan. Er bestaat veel onduidelijkheid over de leefstijlbenadering en de toepasbaarheid daarvan (Nio, 2002).

Uiteraard is het niet de bedoeling dat leefstijlen worden aangegrepen om concentraties van allochtonen tegen te gaan. Hier moet niet dezelfde fout gemaakt worden als in de herstructureringswijken waar als gevolg van het slopen van goedkope woningen en het bouwen van een duurder segment de armere bevolking, voornamelijk allochtonen, niet meer terug kan keren. Ook de lange termijn zal onder ogen gezien moeten worden. Hoe vergaat het zo'n leefstijlwijk na bijvoorbeeld 7 of 14 jaar. Zal een toekomstige bewoner moeten worden gescreend wanneer hij een huis wil huren of kopen in een bepaalde wijk?

2.7. Beheer, fysiek en sociaal?

De openbare ruimte is de ontmoetingsplaats van de mensen. Dit houdt direct in dat dit een plaats is waar vele tegengestelde belangen bijeen komen. In deze arena vindt het gevecht plaats tussen de grote diversiteit aan menselijke ambities op zoek naar erkenning. Volgens Wijk & Luten (2003) is het beheer van de collectief gebruikte voorzieningen in deze openbare ruimte een strijd op zich.

Wie is er nu verantwoordelijk voor de openbare ruimte? Hiervoor verdelen we deze in twee fysieke domeinen. Voor het private gedeelte is er geen discussie, de eigenaar is verantwoordelijk voor het beheer en heel houden van dit gedeelte. Een woningbouwcorporatie kan ook als eigenaar hier optreden. De toegang tot dit domein is des eigenaars, hij kan toelaten maar ook de toegang ontzeggen. Voor het publieke gedeelte is het anders, hier is over het algemeen de overheid de beheerder en daarmee (mede)verantwoordelijk en aansprakelijk wanneer er door bijvoorbeeld slecht onderhoud iets gebeurt. Hier hebben we gelijk de reden waarom overheden de publieke ruimte ook liever zelf beheren, ze blijven tenslotte publiekelijk aansprakelijk. Tussen deze twee domeinen zit nog een domein verscholen, het semi-publieke domein. Hier is de inrichting en toegankelijkheid geregeld door de overheid terwijl het economisch eigendom en onderhoud bij een private partij liggen. Een voorbeeld hiervan is de Koopgoot in Rotterdam. Dit domein is voor een ieder toegankelijk zij het soms wel onder bepaalde voorwaarden, bijvoorbeeld entree in een theater.

Ondanks dat iedereen toegang heeft tot de openbare ruimte zal niet iedereen zich er thuis voelen. Door de inrichting (fysiek) van de openbare ruimte kan dit gebeuren, maar ook door het gebruik (sociaal). Denk hierbij aan het claimen van een hangplek door jongeren of de zogenaamde 'gated communities'. Dergelijke plaatsen zijn zowel sociaal dan wel economisch ontoegankelijk voor bepaalde groepen gebruikers.

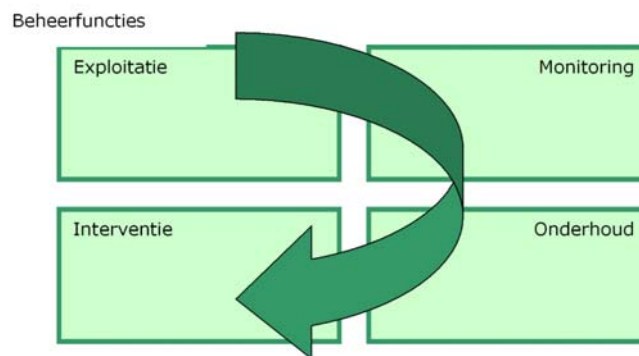
Uitgaande van de beleving van de openbare ruimte kan deze worden opgedeeld in vier soorten domeinen:

- Onbestemde ruimte: publieke ruimte die geen doel meer heeft en er nutteloos bijligt;
- Publieke ruimte;
- Spontane parochie: oneigenlijk geclaimde ruimte door bijvoorbeeld hangjongeren;
- Georganiseerde parochie: bijvoorbeeld een sportcomplex, vereniging.

Ongewenst gebruik kan ontstaan doordat de plek zich ontrekt van het zicht, de sociale controle is verdwenen, of het ontbreken van het formele toezicht. Voorbeelden hiervan zijn vandalisme en wild parkeren. Andere groepen gebruikers kunnen zich ongemakkelijk voelen wanneer ze hiermee te maken krijgen. Wijk & Luten stellen dan ook dat het gebruik van de openbare ruimte hier sterk door wordt beïnvloed, sociale, economische en fysieke uitsluiting zullen net als het onwenselijke gebruik bepaalde gebruikersgroepen weggagen uit dit deel van het publieke domein.

Zowel Bakker, Stroink als Sanson (Lengkeek, 2006) zijn het met elkaar eens dat een goed ontwerp ook meteen doorgepakt moet worden met goed beheer om bovenstaande problemen te voorkomen. Direct bij aanvang dient dit mogelijk gemaakt te worden. Ook het ontwerp van de buitenruimte mag in een stad niet op zichzelf staan, het moet onderdeel zijn van een integraal ontwerp over de stad of een groter gebied.

Omdat beheer een continu proces is (zie figuur 10), betreft het in feite alle activiteiten die zorgen voor de gewenste openbaarheid en daaraan verbonden gebruikswaarden: het onderhoud van de ruimte, de exploitatie ervan, het signaleren van eventuele tekortkomingen en het initiëren en sturen van verbeteringen. Volgens het CROW⁷ spreken we hier over integraal beheer van de openbare ruimte.

Figuur 10: Beheer functies (Bron: CROW).

Door op deze manier naar de buitenruimte te kijken zal ook sociaal beheer toegepast moeten worden om een integraal product te leveren.

Hooimeijer et al. (2001) spreken van drie verschillende waarden, zie ook tabel 3:

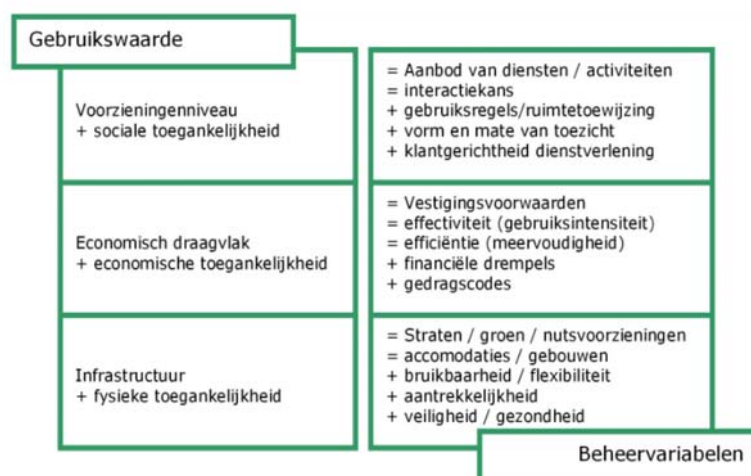
- *Gebruikswaarde* - functionele geschiktheid, doelmatig gebruik, doelmatige aanleg, doelmatig beheer, samenhang, bereikbaarheid, interferentie;
- *Belevingswaarde* - identiteit, diversiteit, herkenbaarheid, zingeving;
- *Toekomstwaarde* - sturende werking, uitbreidbaarheid, aanpasbaarheid en doelmatigheid in de tijd.

⁷ <http://www.crow.nl>

Tabel 3: De drie waarden van Hooimeijer (Bron: Hooimeijer et al., 2001)

	Economisch	Sociaal	Ecologisch	Cultureel
Gebruikswaarde	• Allocatie-efficiency • Bereikbaarheid • Externe effecten • Multi-purpose	• Toegang • Verdeling • Deelname • Keuze	• Veiligheid • Verontreiniging • Verdroging • Versnippering	• Keuzevrijheid • Verscheidenheid • Ontmoeting
Belevingswaarde	• Imago • Attractiviteit	• Ongelijkheid • Verbondenheid • Veiligheid	• Ruimte, rust • Schoonheid • Gezondheid	• Eigenheid • Schoonheid • Contrast
Toekomstwaarde	• Stabiliteit / flexibiliteit • Agglomeratie • Cumulatieve attractie	• Insluiting • Cultures of poverty	• Voorraden • Ecosystemen	• Erfgoed • Integratie • Vernieuwing

Wijk & Luten (2003) gebruiken een andere opdeling, namelijk de driedeling van de sociale, de economische en de fysieke waarden van een ruimte of buurt. Beïnvloeding van die waarden is volgens hun mogelijk door bij het beheer bewust om te gaan met allerlei zogenoemde beheersvariabelen. Die variabelen hebben betrekking op twee schaalniveaus, zie ook figuur 11:

Figuur 11: Gebruikswaarde versus beheersvariabelen (Bron: Wijk & Luten, 2003).

= de aanwezigheid van voorzieningen (vooral beïnvloed door de interventiefunctie van beheer)
+ de gebruikskwaliteit van die voorzieningen (vooral beïnvloed tijdens exploitatie en onderhoud).

De verschillende variabelen kunnen als volgt uitgelegd worden:

De eerste waarde is de sociale culturele waarde, die gaat er vanuit dat gebruikers daar komen vanwege het gebruik en dat zij zich daar thuis voelen. Openbare toegang zonder beperkingen of uitsluitingen. De sociale waarde van de openbare ruimte kan worden beïnvloed door het voorzieningenniveau (aanbod diensten / activiteiten, mogelijkheden tot interactie) en de zogenoemde sociale toegankelijkheid (gebruiksregels, ruimtetoewijzing, toezicht, klantgerichtheid dienstverlening, participatie).

De tweede waarde is de economische kant, die gaat er vanuit dat de sociale omgang wordt bevorderd door de maatschappelijke en commerciële activiteiten. Voor de ontwikkeling en exploitatie van dergelijke activiteiten moet wel een draagvlak zijn. Gunstige vestigingsvoorwaarden en het intensiveren van het gebruik kunnen helpen dit draagvlak te creëren. De aanwezigheid van gevoelsmatige of feitelijke financiële drempels voor participatie (gedragscodes, entreprijzen, toegangspassen, lidmaatschappen) kan gezien worden als de economische toegankelijkheid.

De derde waarde is de fysieke waarde. Deze schept de condities (infrastructuur en accommodaties) om de activiteiten te ondersteunen. Ze moeten dusdanig zijn ontworpen dat ze fysiek ook toegankelijk zijn, een juiste aantrekkingskracht uitoefenen en rekening houden met de veiligheid van de gebruikers.

Beheren is er in vele vormen en mate, maar grofweg gezegd kan het teruggebracht worden naar twee taakopvattingen: beheer in de enge of in de brede zin. Meestal verstaat men hieronder de enge zin. Dit kunnen we ook omschrijven als de traditionele vorm van beheer, technisch beheer gericht op behoud en herstel van het ontwerp. Hooimeijer et al. (2001) ziet deze vorm van beheer dan ook als een garantie dat het oorspronkelijke ontwerp kwalitatief in orde blijft. Deze vorm heeft een conservatief karakter en staat nauwelijks open voor verandering. De brede zin is veel progressiever van aard en wordt ook wel *integraal* beheer genoemd. Hier behelst het beheer ook sociaal en economisch beheer wat direct met zich meebrengt dat het veel dynamischer is, en open moet staan voor veranderingen. Het is gericht op interactie en verbinden. De fysieke ruimte heeft hier zijn oorspronkelijke doel, het wordt gezien als een middel en niet als een doel op zich. Voorbeelden hiervan zijn een gemeenschappelijke tuin of een buurtcentrum.

Ondanks dat het traditionele beheer nog het meest wordt toegepast ontstaan er steeds meer verschillende vormen. Van goed beheer kan nooit sprake zijn als de openbare ruimte niet goed functioneert. Wijk & Luten (2003) is het niet eens met de garantie waarover Hooimeijer et al. sprak. In de dynamische wereld van vandaag is deze garantie niet meer toerijkend zo stellen zij. Ze verwijzen hierbij naar de drie door hun gebruikte waarden en geven aan dat goed beheer stuurt op alle drie de facetten.

De verschillende beheervormen kunnen ook nog eens in verschillende beheerorganisatievormen worden opgepakt. Volgens het CROW zijn er 7 vormen welke verschillen in de verschuiving van inbreng van publiek naar privaat. In bijlage VI staan de vormen uitgelegd, hier volgt een opsomming:

- Overheid zelf;
- Traditioneel uitbesteden;
- Innovatief uitbesteden;
- Concessie;
- Joint Venture;
- Tijdelijke overdracht;
- Definitieve overdracht.

Bij een grote inbreng van de private partijen is het belangrijk goed contractuele afspraken te maken over de verdeling van risico's en zeggenschap. Deze extra

juridische inspanning is volgens Wijk & Luten (2003) een klein offer ten opzichte van de voordelen met betrekking tot de kwaliteit en lagere kosten. Zij stellen dat de kwaliteit van de openbare ruimte verbeterd terwijl de samenleving bestuurlijke invloed op het beheer krijgt. Hierdoor dalen de kosten en risico's voor de overheid en kan men dus stellen dat de beheerorganisatie effectiever is geworden. Met betrekking tot de kosten blijft het voor de overheid iedere keer een afweging, minder kosten betekend namelijk ook minder zeggenschap.

Wijk & Luten (2003) stellen dat beheer tekort schiet op een drietal punten. Ten eerste zijn de beheerbudgetten vaak te klein om het beheer goed uit te kunnen voeren. Ten tweede wordt meestal slecht fysiek beheerd en wordt het sociaal en economisch beheer daar niet in geïntegreerd en als laatste sluit het niet goed aan bij de wensen van de bewoners en gebruikers. Dit concluderen zij uit onderzoek bij een achttal projecten in Nederland.

Het gebruik van de openbare ruimte wordt volgens Wijk & Luten (2003) niet goed meegenomen. De mensen vinden niets gemeenschappelijk in deze ruimte, slechts hinder terwijl de openbare ruimte ontworpen zou zijn voor een collectieve plek van verbinden en verplaatsen. Het is de vraag of dit een kwestie is van slecht ontwerp, beheer of mogelijk van beide. Verzakte tegels, hondenpoep, graffiti en vernieling geven nu eenmaal geen veilig gevoel van thuis zijn.

Keers et al. (2004) keert het om; hij geeft aan de project- en gebiedsontwikkelaars mee te kijken naar het beheersbeleid van de gemeente en vervolgens daar hun plannen op af te stemmen. Dit beleid, vaak verwoord in nota's of plannen, is voor wijken en buurten meestal vastgesteld om een ambitieniveau voor de kwaliteit van inrichting en beheer van de openbare ruimte aan te geven. Hij geeft aan dat het goed is om hier als bouwer naar te kijken: wat heeft de gemeente beheertechnisch in gedachten, is de ambitie de gewenste en lijkt deze op langere termijn betaalbaar casu quo haalbaar?

Welke betekenis geven bewoners aan de openbare ruimte? En is die betekenis voor alle bewoners hetzelfde? En hoe ervaren de andere gebruikers, zoals bezoekers en leveranciers de openbare ruimte?

Sinds de jaren zestig zijn wijken ingericht als slaapwijken. Overdag is er niemand en alleen 's avonds en nachts woont men er. Ondanks het grote aantal forensen zijn de thuisblijvers nog steeds in de meerderheid zijn: kinderen, jongeren, niet werkende partners en ouderen. Het gebruik van de openbare ruimte is te splitsen in twee stromen van gebruikersgroepen. Diegene die zich er zo snel mogelijk een weg doorheen baant en een groep die zich er te pletter verveeld. Hoe de openbare ruimte beleefd wordt hangt af van de mate waarin deze verhouding terug te zien is in het ontwerp en integrale beheer. Er is geen draagvlak voor nieuwe openbare verblijffuncties als het meest draagkrachtige deel er zich alleen verplaatst. Het stimuleren van meervoudig en intensief ruimtegebruik heeft weinig effect, zolang buiten de contouren van de bestaande wijken op grote schaal wordt geïnvesteerd in woningbouw, bedrijvigheid en mobiliteit.

Op dit moment is een trend gaande dat woningbouwcorporaties bij veel projecten de trekkersrol op zich hebben genomen. Niet alleen van de gebouwen, maar ook van de openbare ruimte. Volgens onderzoek vaak uit bittere noodzaak omdat zij het meeste contact hebben met de gebruiker en de gemeenten vaak

weinig doen. Zolang er naast de gemeente en de woningcorporatie geen andere eigenaren zijn gaat het redelijk, maar wanneer ook particulieren, winkeliers en projectontwikkelaars als eigenaar aanwezig zijn wordt dit moeilijker. Als de overheid vol overtuiging en daadkracht de verantwoordelijkheid neemt voor de openbare ruimte, blijkt dat het proces soepel verloopt. Betrokkenen worden in de praktijk echter niet zelden met beleidsschommelingen, starre regels of beknotte budgetten geconfronteerd. Parkmanagement wordt vaak als oplossing genoemd, maar dit moet zich nog bewijzen.

Volgens Lobee (2006) is het nog te vroeg voor privaat beheer. De partijen zijn nog niet zover. Het proces van gewenning zal op gang moeten komen. Ze zullen moeten wennen dat je niet altijd maar naar de overheid kunt bellen voor de buitenruimte en de overheid zal de regierol (gedeeltelijk) moeten loslaten. Partijen als woningcorporaties en beleggers willen misschien wel, maar missen nu nog de ervaring. Overigens is wel een trend waarneembaar waarin mensen steeds meer de openbare ruimte toe-eigenen. Analooq aan de ervaringen met bedrijvenparkmanagement wordt verwacht dat het maken van afspraken over privaat beheer van openbaar groen middels een vereniging van wijk-eigenaren in een nieuwbouwsituatie veel makkelijker te regelen is (via de gronduitgifte) dan in een bestaande wijk. De ontwikkelaar kan in de ontwerpfase dus wel een rol spelen met betrekking tot privaat beheer. Uiteindelijk concludeert Lobee (2006) dat bij verschillende partijen grote bereidheid is om het experiment aan te gaan. Van experimenten met privaat beheerde stadsparken, integraal beheer van woonwijken door corporaties tot verenigingen van wijk-eigenaren, ze lijken allemaal bespreekbaar indien het doel, om een grotere betrokkenheid van de gebruiker bij het openbare gebied te realiseren, wordt gediend.

Wijk & Luten (2003) concluderen dat een aantal zaken voor doeltreffend beheer van de openbare ruimte van belang is:

- Een overheidscultuur waarin de kwaliteit van de openbare ruimte hoge prioriteit geniet;
- Inspirerende leiding en gemotiveerde uitvoerenden;
- Bereidheid van betrokken eigenaren hun eigendom in dienst te stellen van de beoogde kwaliteit;
- Heldere overlegstructuren, open agenda's en continue communicatie met belanghebbenden, met name bewoners;
- Eenduidig aanspreekpunt voor klachten, directe respons.

Bij de ontwikkeling van een gebied kun je spreken over collectief en verbindend groen. Beide zijn openbaar maar hebben wel een andere functie. Met betrekking tot het collectieve groen, het verblijfs-groen, kun je een thema gebruiken om het in te richten, afstemmen op een bepaalde doelgroep of leefstijl. Hierdoor voelt deze zich meer aangetrokken en zal langer blijven 'hangen'. Voor het verbindend groen met de functie van verbinden ligt het anders, hier zijn vele doelgroepen of leefstijlen die ervan gebruik moeten (kunnen) maken. Het zal dus juist niet te veel ingericht moeten worden naar één bepaalde doelgroep of leefstijl, om de anderen niet het gevoel te geven helemaal op den vreemde te zijn. Thuis voelen gaat hier ook net een stap te ver. Hier zijn we dus op zoek naar een sfeer van de inrichting waarin verschillende leefstijlen zich thuis voelen. Hierover is nog geen kennisuitwisseling in de literatuur met betrekking tot leefstijlen.

2.8. Vertaling van leefstijlen naar buitenruimte

De buitenruimte lijkt gebaat te zijn wanneer hij aansluit op de leefstijlen van de gebruikersgroepen zo concluderen Wijk & Luten (2003) en Keers et al. (2004). Hoe kunnen we deze leefstijlen dan vertalen naar de openbare ruimte is de dringende vraag. KAW architecten gebruikt het leefstijl onderzoek in hun werk. Volgens directeur Marcel Tankink (Blaauw, 2003) wordt het gebruikt om tot concrete producten te komen. Hij geeft aan dat het om plaatselijke concepten gaat en dat er geen wetenschappelijke onderbouwing aan vast zit. Het leefstijlonderzoek zo relateert hij word voornamelijk gebruikt om buiten de gebaande paden te kunnen denken, los van de demografische variabelen. Er kleeft wel een bezwaar aan geeft hij aan, om de openbare ruimte echt gedifferentieerd mee te nemen vergt grote investeringen.

2.8.1. Leefstijl vertaald naar woonomgeving

Wetenschappelijk gezien is er een overeenkomst tussen de voor en tegenstanders van de leefstijlbenadering. Beide zijn het eens dat er geen *één-op-één* relatie tussen leefstijlen en woonmilieus is. Binnen een woonmilieu wonen altijd meerdere leefstijlen en andersom heeft een leefstijlgroep als 'opwaartse mobielen' ook meerde voorkeuren voor woning en buitenruimte. Welke relatie is dan wel aanwezig? Ook de vertaling van leefstijltyperingen in concrete programma's van eisen en het ontwerp blijft een dilemma. De vertaling naar het ontwerp verkeert momenteel nog in een oriënterende fase. Er zijn nog nauwelijks geherstructureerde of nieuwe wijken ontworpen voor specifieke leefstijlen. Motivaction heeft voor Amstelland Ontwikkeling op basis van de woonbelevingsgroepen de concrete uitwerking gedaan van een buurt in Hilversum. KAW-architecten heeft voor de vrijheidswijk in Leeuwarden vier verschillende woonmilieus voor leefstijlen ontworpen. Het Rotterdamse 'Le Medi'⁸ is een van de eerste voorbeelden hoe leefstijlen gebruikt kunnen worden om tot een grotere differentiatie in typologieën te komen. Hier ligt de nadruk op het programma. Onderzoeksbureau's zoals Motivaction en SmartAgent Company gaan ervan uit dat buurten veel nadrukkelijker een eigen identiteit kunnen krijgen op basis van de betekenis van de ruimte voor verschillende leefstijlen. Ofschoon de toepassing van de leefstijlbenadering door Motivaction en SmartAgent Company zich nog moet bewijzen, zien de eerste resultaten er goed uit volgens Nio (2002). In de markt van woningcorporaties lijkt een grote vraag te zijn voor homogene clusters in heterogene wijken. Het gevaar bestaat dat de negatieve klank van de 'gated-community' buurten zoals in Amerika ontstaat. Mogelijk zijn tegenstanders van de leefstijlbenadering bang dat het vak stedenbouw zijn relevantie verliest in de ruimtelijke ordening omdat de eindbeelden geen belang hechten aan de huidige ruimtelijke en sociale potenties. Volgens Blaauw (2003) en Eggens et al. (2004) is dit een gevaar waar Endry van Velzen terecht op wijst.

Niet alleen de segmenteringmethodiek is geleend van de marketing, ook de methodiek van branding komt uit de marketing. Deze methodiek wordt toegepast bij de transitie van wijken, met name wanneer de identiteit en imago van een

⁸ De architectuur en stedenbouwkundige opzet van 'Le Medi' is geïnspireerd op de architectuur van de landen rond de Middellandse Zee.

wijk moet veranderen. In Utrecht heeft dit geleid tot banale merken voor Kanaleneiland-Noord (Kosmopolis) en Ondiep (Hét wijk met lef). Hier loopt de hele leefstijlbenadering dood in de pseudo-wetenschappelijke aanpak van reclamebureaus (Weeda, 2002). De gelaagde identiteit van een wijk is blijkbaar niet begrepen door sommige opdrachtgevers. Deze valt niet zomaar te vervangen door een van buitenaf aangedragen nieuw thema. Van Ginkel & Deben (2002) geven aan dat identiteit continue in beweging is. Hans Mommaas (2002) stelt dan ook dat 'brands' niet alleen een onderscheidend imago moeten uitdragen, maar ook zodanig geformuleerd moeten worden dat ze in staat zijn om een zo breed mogelijk scala van stedelijke affiniteiten en projecten in zich op te nemen. Interessanter binnen de context van de beleveniseconomie is de weerbarstige identiteitsstrategie van OMA voor een Prada-winkel in New York. Het artikel van Ole Scheeren beschrijft de zoektocht naar een veranderlijke en meervoudige identiteit door weerstand te bieden tegen de allesoverheersende dwang om te winkelen (Nio, 2002).

Toch is de kloof tussen leefstijlen en woonwensen niet zo groot volgens Ramdas (2000). Het verschil zit volgens hem in het achterhalen van beide. Woonwensen zijn concreet te maken, bij de leefstijlbenadering blijft dat moeilijker, het blijft ondanks verschillende onderzoeken en bijeenkomsten van experts een vaag en veranderlijk begrip. Ramdas stelt dat gemeenten en woningcorporaties met hun ontwerpers de leefstijlbenadering niet moeten gaan gebruiken bij de ontwerpen van de nieuwe wijken of woonomgevingen, maar slechts de bewustwording dat in die wijken specifieke leefstijlen wonen en verblijven. Ook Eggens et al. (2004) wijst op het belang van het bewustzijn van de aanwezige leefstijlen. Deze kunnen gebruikt worden om de mismatch tussen woonwens en realiteit te overbruggen. In de praktijk van de wijkvernieuwing blijft het vooral van groot belang om de woonwensen van bewoners te inventariseren. Alleen zo kan langzamerhand vat gekregen worden op een complex thema als (multicultureel) wonen:

'Het opwindende van de migrantenidentiteit is juist niet dat er ergens een kern is die alle migranten gemeen hebben, maar dat de ruimtelijke overschrijdingen een culturele chaos veroorzaken die ze nooit meer kwijtraken.' (Eggens et al., 2004).

Geconcludeerd kan worden dat leefstijlonderzoek, zoals dat op dit moment door commerciële onderzoeksbureaus wordt gedaan, tot zover vooral geschikt lijkt voor woningcorporaties die op korte termijn de woningvoorraad willen voorzien van een soort identiteit. In de tot nu toe verrichte leefstijlonderzoeken wordt echter niets gezegd over de botsende leefstijlen in wijken zoals Ondiep. De aansluiting van wijkvoorzieningen op de wensen van de bewoners zou gebaat zijn bij het leefstijlonderzoek. De mate en kwaliteit van de voorziening weegt immers zwaar bij de keuze voor een woonmilieu. Het openbare groen in een multiculturele wijk zou geen kijkgroen moeten zijn maar juist moeten functioneren als een ontmoetingsplaats. Vooral in de mediterrane gebieden worden pleinen en parken in tegenstelling tot Nederland gebruikt als multifunctionele plekken. Zo zouden speelplaatsen heel goed gecombineerd kunnen worden met een 'theepark' of een plek om te barbecuen.

2.8.2. Woonomgeving, openbare ruimte en voorzieningen

Multicultureel bouwen en wonen beperkt zich niet alleen tot de woning. Ook de openbare ruimte en voorzieningen zijn van belang: parken, pleinen, winkels, religieuze gebouwen en ontmoetingsruimten. Bij winkelvoorzieningen, parken en speeltuinen gaat het dan in eerste instantie om functionele wensen. Bij openbare gebouwen en de openbare ruimte speelt het tot uiting brengen van identiteit vaak een belangrijkere rol. Nergens zien we dat sterker dan bij religieuze bouwwerken, zoals moskeeën en synagogen. Uiteraard is hierbij ook de functionele component belangrijk. Zoals te zien in onderstaande tabel 4 en onderstaande voorbeelden is het mogelijk de inrichting aan te passen aan de woonwensen van de mensen door gebruik te maken van leefstijlen. Zie de tabel en de daaraanvolgende voorbeelden.

Tabel 4: Voorkeuren in woonsituatie van Turken, Marokkanen en Surinamers (Bron: SmartAgent Company).

	Turken	Marokkanen	Surinamers
Typering	Meest ambitieus en uitgesproken in voorkeuren Meest kritisch t.o.v. Nederlandse plattegronden	Hoge mate van gemeenschapszin Hoogste verhuisintentie, mede ingegeven door sterke ontevredenheid met de huidige woonsituatie Meest 'stedelijk' in voorkeuren	Kleinste verschil tussen de huidige en gewenste situatie
Woning	Sterkst gericht op kopen woning	Sterker gericht op huren Hogere voorkeur voor meergezinswoningen	Wonen vaker in koop- en of eengezinswoning Hechten de minste waarde aan de meeste woningkenmerken
Woonomgeving	Meest gericht op wonen naast huishoudens uit 'eigen' cultuur	Sterk gericht op wonen in centrum en buiten centrum wijken	Sterker gericht op wonen in buitenwijken
Algemeen: meer dan autochtonen gericht op wonen in de stad	Sterk gericht op wonen in centrum en buiten centrum wijken Meer gesteld op aanwezigheid van eigen culturele elementen in de buurt	Sterker gericht op wonen tussen andere culturen Meer gesteld op aanwezigheid van eigen culturele elementen in de buurt	Hechten minste waarde aan het wonen onder mensen uit de 'eigen' cultuur
Voorzieningen	Hechten veel waarde aan recreatieve voorzieningen (ondermeer parken) Aanwezigheid moskee belangrijk	Hechten meeste waarde aan ruim aanbod van voorzieningen Aanwezigheid moskee belangrijk	Hechten minder waarde aan 'praktische' voorzieningen (supermarkten, OV), maar meer waarde aan uitgaansvoorzieningen

Winkelvoorzieningen

In Nederland zijn nogal wat winkels van allochtone ondernemers: van de Turkse bakker en halal-slager tot bel- en theehuizen. Meestal bevinden deze zich in bestaande gebouwen. In een aantal projecten is geprobeerd dit 'etnisch ondernemerschap' te stimuleren door middel van nieuwbouw speciaal voor deze groep. Veel van deze projecten blijken om verschillende redenen geen succes te zijn en zijn opgeheven. In het buitenland zijn wel goede voorbeelden te vinden van kleinschalige winkelvoorzieningen in multiculturele woonwijken. In een wijk in Londen (Brixton, waar overheersend een Caribische gemeenschap woont en leeft) heeft de woningcorporatie Presentation geïnvesteerd in kleinschalige winkelvoorzieningen onder de plinten van gerenoveerde en nieuwbouw (flat) complexen. Voor starters biedt dit een uitstekende kans om een zaak op te bouwen en zich in de wijk blijvend te vestigen.

Parken en speeltuinen

Nederlanders bezoeken om andere redenen een park dan Turken en Marokkanen. Nederlanders gaan meer naar een park om 'even buiten te zijn' en 'de rust op te zoeken'. Voor bijvoorbeeld Turken en Marokkanen is het meer een sociaal gebeuren om samen te zijn met familie en anderen te ontmoeten. Levendigheid is voor hen heel belangrijk in een park. Zij gaan regelmatig met gezin of familie naar parken en recreatiegebieden voor ontmoeting en contact. Turken en Marokkanen ervaren Nederlandse parken als niet functioneel om sociale ontmoetingen te stimuleren. De Nederlandse parken hebben meer een kijkfunctie om het groen dan dat het functioneel is ingericht. Veiligheid en speelmogelijkheden voor kinderen blijken voor iedereen belangrijk te zijn. Er zijn een aantal projecten voor de (her)inrichting van parken, waarbij specifiek is gekeken naar de behoeften van verschillende culturele groepen en waarbij veel aandacht is besteed aan specifieke wensen van niet-westerse allochtone bevolkingsgroepen. Hieruit is gebleken dat zij vaak andere ideeën hebben over hoe de gebruiksfunctie van een park verbeterd kan worden. Maar tegelijkertijd blijkt het mogelijk om met minimale middelen voorwaarden te scheppen waardoor een park voor vele groepen interessant wordt. Het onderhouden van parken en gebruikersvriendelijkheid maken ervaren zij als essentieel. Te denken valt aan regelmatig grasmaaien, het hondenpoepvrij maken van voor bijvoorbeeld barbecue geschikte locaties, toiletwagens in het weekend, het aanleggen van waterkranen en fontein en het plaatsen van kiosken en speelvoorzieningen. Een voorbeeld is het samenvoegen van twee parken in Amsterdam Noord. Het laten participeren van allochtonen in dit project verliep uiterst moeizaam. Een voorbeeld is het ontwerp van een multicultureel buurtpark voor jong en oud, autochtoon en allochtoon, door bewoners van Binnenstad Helmond. Een ander voorbeeld is het ontwerp van kindvriendelijke Turkse speelrotsen in Den Bosch (Boschveld).

Groen en ecotuinen

Ondanks de veelkleurigheid in de Nederlandse samenleving is het gebruik van groen door allochtonen nog niet voldoende. Het groen in Nederland wordt door allochtonen als 'kijkgroen' bestempeld. Het groen in Nederland wordt te weinig op een andere en efficiënte wijze benut. Dit heeft effect op het gedrag van de jeugd. Een voorbeeld van hoe het anders kan, is het project 'Ecotuin' in Bos en Lommer in Amsterdam. De plek waar nu de 'Ecotuin' gelegen is, lag braak. Dit heeft geleid tot overlast en vervuiling. Nu is de 'Ecotuin' naar elders verplaatst (Sohilait & Schmitz, 2006).

Openbare ruimte

Overduidelijk is dat bij het vormgeven en functioneel ontwerpen van de woonomgeving rekening moet worden gehouden met specifieke woonwensen van niet-westerse allochtone bevolkingsgroepen. Culturen verschillen in hun gebruik en verwachtingen van de openbare ruimte. Het is van belang te realiseren dat het grootste deel van de openbare (en private) ruimte gedeelde ruimte is, waarvan diverse bevolkingsgroepen gebruikmaken. Fysieke programma's, indelingen, structuren en ontwerpen hebben sociale effecten. Ze genereren bijvoorbeeld toegankelijkheid en uitsluiting, openbaarheid en beslotenheid en ontmoetingen en contacten tussen autochtonen en allochtonen. Voorkomen moet worden dat fysieke indelingen en ontwerpen de mogelijkheden tot sociale betrokkenheid, culturele uitwisseling tussen autochtone en allochtone bewoners in naoorlogse woonwijken beperken (Sohilait & Schmitz, 2006).

2.8.3. Differentiatie in de buitenruimte

Op basis van genoemde veronderstellingen (zie paragraaf 2.4.4) zou het kunnen zijn dat in bepaalde wijken mensen met dezelfde leefstijl zullen gaan samen wonen. Deze groepen die gebruik van op hun leefstijl afgestemde functies en voorzieningen. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in oude steden zoals Soho en Greenwich Village in New York. Ook in nieuwe Amerikaanse steden wordt hiervan gebruik gemaakt. De algemene vraag is: Is dit niet elitair en op welke wijze kan de armoede bestreden worden?

Het vraagstuk van het elitaire karakter van een aantal stadsvernieuwingsprojecten is begrijpelijk. Het succesvol bestrijden van de armoede en werkeloosheid is de sleutel tot succesvol stedenbeleid. Op dit moment breed gedragen om de concentraties van kansarmen tegen te gaan door te slopen en de woningvoorraad voor een hoger segment terug te bouwen. Ruimte te geven aan midden en hogere inkomens die we tot voor kort de wijk en vervolgens de stad uit stuurden. Deze 'nieuwe' bewoners kijken ook naar de woonomgeving waarmee gelijk duidelijk is dat ook deze een grootscheepse vernieuwing nodig heeft in de grootschalige stadsvernieuwingsprojecten. Echter het zal een zaak van lange adem worden omdat het aanpassen van woningvoorraden en de herinrichting van de openbare ruimte vele jaren kosten (Van der Wouden & De Bruine, 2001). Er zal gedifferentieerd moeten worden om weer een aantrekkelijke woonomgeving voor velen te verkrijgen.

De samenstelling van de bevolking in de steden is wezenlijk anders dan daarbuiten. Volgens Van der Wouden & De Bruine (2001) zijn lage inkomens, vaak werkeloos en allochtoon) en jonge alleenstaande huishoudens oververtegenwoordigd in de steden. Ook binnen de steden is verschil, in het bijzonder in de negentiende-eeuwse en vroeg naoorlogse wijken concentreert zich het probleem op het gebied van veiligheid, werkeloosheid en criminaliteit. De gezinnen met kinderen, de hogere inkomens en voornamelijk autochtonen bevolking is onevenredig veel aanwezig in het centrumdorpse en landelijke woonmilieu zo concludeert Kullberg (Sociaal Cultureel Planbureau, 2003).

Nio (2002) stelt dat de leefstijlbenadering momenteel te pas en onpas wordt gebruikt om de stedelijke complexiteit te reduceren. Hiermee wordt de kracht van het begrip juist op een tegenstrijdige manier gebruikt. Bij uitstek leent het begrip zich om de stedelijke rijkdom van de samenleving in beeld te brengen en te ondersteunen. Ook idealistisch gezien is er een verkeerd gebruik. Nio schrijft:

'Het klinkt sympathiek als beleidsmakers en ontwerpers aangeven dat ze niet alleen met stenen aan de slag willen, maar ook nog denken aan de mensen.'

Helaas heeft de geschiedenis dit laatste achterhaald. De oplegging van 'social engineering' van bovenaf loopt vrijwel altijd mis. De snelle verbinding tussen leefstijlonderzoek en ontwerp van de woonomgeving gaat voorbij aan de tijd die een sociaal-culturele verandering nodig heeft. Sceptici beweren dan ook dan alleen wanneer deze achterliggende culturen gelijk zijn met de nieuwe leefstijl zal het bruikbaar zijn om daarbinnen te differentiëren. Volgens Nio (2000) niet door leefstijlen letterlijk te vertalen naar ruimtelijke modellen, maar door in te

zetten op het brede begrip levenswijze in het plannings- en ontwerpproces. Zolang de leefstijlbenadering niet één op één vertaald wordt stelt Nio kan het gebruikt worden om binnen de woonmilieus naar diversiteit te zoeken. Herkenbare differentiatie in de vorm van inrichting van de buitenruimte, maar ook programma en beheer. Er moet gezocht worden naar die factoren die voor mensen bij een keuze van een woning en een woonplek werkelijk verschil uitmaken. Dat heeft niks te maken met een van bovenaf opgelegde identiteitsstrategie, maar wel alles met verschillen in dichtheid, woningtypen, voorzieningenniveau, de mate van collectiviteit of anonimiteit, de ligging in het stedelijke veld en de occupatiestrategie. Volgens Nio (2002) sorteren leefstijlen zichzelf wel uit op basis van die verschillen.

2.9. Antwoorden literatuuronderzoek

De vraag naar gedifferentieerde inrichtingen van woningen en woonomgevingen neemt toe als. De leefstijlbenadering kan bij het tot stand komen van die differentiatie een goed hulpmiddel zijn.

Leefstijlen worden toegepast in relatie tot het ontwerpproces en de stedelijke planning, echter de definitie van leefstijlen is niet duidelijk uit de literatuur te halen. Wel is een duidelijke stroming te zien die onderscheid maakt tussen een leefstijl en een levenswijze. De leefstijl is kortademig, als smaakvariant gevoelig voor trends en modes. De variant van levenswijze daarentegen lijkt vaster te zijn, omdat hij voortkomt uit de dieper liggende cultureel bepaalde noties. Hij is gebaseerd op de organisatie van het dagelijks leven. SmartAgent gaat naast de normen en waarden zelfs nog uit van de belevingseconomie. Sceptici van de leefstijlbenadering gebruiken vaak de kortademige leefstijl variant.

De leefstijlbenadering wordt toegepast naast de kwalitatieve variabelen zoals onder andere gezinssamenstelling, inkomen en etniciteit. Voordeel van deze benadering is dat het beter de woonvoorkeuren beschrijft vanuit het normen- en waardenstelsel.

Aangezien een levenswijze onder andere afhankelijk is van het inkomen, is het door de stijgende welvaart voor meerdere groepen weggelegd om de gewenste levenswijze te hanteren. Hierdoor wordt een grotere groep interessant voor onderzoek en de commercie. Naast de stijgende welvaart zijn ook de individualisering en de samensmelting van verschillende culturen oorzaak van een groeiende interesse voor de leefstijlbenadering. Nog steeds blijft in ons gereguleerd Nederland de geringe beschikbaarheid en toegankelijkheid van woningen en woonomgevingen van belang.

Een bepaalde leefstijl wordt vaak vanuit thuis meegegeven. Door dit gegeven lijkt een segmentering op levenswijze al snel op een segmentering in etniciteit. Hierdoor zijn vooral de grote steden huiverig voor de leefstijlbenadering. De grote steden voeren beleid om etniciteit en inkomen te spreiden door de stad. Dit lijkt regelrecht in te gaan op de gewilde clustering van leefstijlen door de woningbouwcorporaties. Contact met verschillende levenswijzen maakt het mensen makkelijker een eigen weg te zoeken. Op dit moment lijkt een kentering gaande, na de 'witte vlucht' lijkt nu een 'zwarte vlucht' te zijn begonnen. Met betrekking tot integratie geeft een levenswijze een beter beeld dan de oude doelgroepen.

Terwijl voornamelijk de woningcorporaties blij zijn met de leefstijlbenadering blijven er wel aandachtspunten bij het gebruik:

- Veel onderzoek is alleen gestoeld op de hogere klasse;
- De samenstelling bestaat niet alleen uit individuen, gezinnen zijn een optelsom dus ook een afweging van de mogelijk verschillende levenswijzen binnen het gezin;
- De duurzaamheid van een levenswijze is weliswaar beduidend langer houdbaar dan een leefstijl, maar is nog steeds variërend;
- Bouwen volgens de leefstijlbenadering kan sociale uitsluiting veroorzaken;
- Een woonmilieu moet verleiden. Het is louter theorie te veronderstellen dat op zo'n aanbod maar één leefstijlgroep af komt. Dan is vervolgens de vraag welke patronen van woongedrag te mixen zijn;
- Door de grotere keuzevrijheid van de mensen zullen ze zich niet zonder meer in een hokje laten plaatsen, de samenleving is niet maakbaar;
- De leefstijlbenadering kan conflicteren met het differentiatiebeleid van de grote steden;
- De betrokkenheid kan verhoogd worden door gebruik te maken van de leefstijlbenadering en hierdoor beter aan te sluiten op de wensen van de mensen;
- Het is de vraag of woningen en woonmilieus te behandelen zijn als consumptieproduct, vergelijkbaar met een auto.

De openbare ruimte bestaat uit vier domeinen: Onbestemde ruimte, Publieke ruimte, Spontane parochie en Georganiseerde parochie. Door het ontbreken van betrokkenheid bij de buitenruimte ontstaat achteruitgang en mogelijk zelfs verloedering. De beheerskosten worden hoger. Het aansluiten bij de gebruikers heeft dus meerdere voordelen. Innovatieve beheervormen evenals de leefstijlbenadering kunnen hierbij helpen. Het private beheer van de openbare ruimte wordt gepropageerd door de woningcorporaties.

In de openbare ruimte zijn vaak verschillende gebruikersgroepen met uiteenlopend gedrag: de één spoedt zich door de ruimte heen, de ander verveelt zich er te pletter. Het draagvlak voor nieuwe openbare functies hangt af van de verhouding tussen gebruikers die de ruimte als verblijfsplek willen gebruiken en gebruikers die de ruimte louter zien als verplaatsingsruimte tussen het eigen private domein en parochies. Er is geen draagvlak voor nieuwe openbare verblijffuncties als het meest draagkrachtige deel er zich alleen verplaatst.

Het huidige beheer ontbeert het aan voldoende budget om het beheer goed uit te kunnen voeren. Ook wordt meestal slecht fysiek beheerd en wordt het sociaal en economisch beheer daar niet in geïntegreerd en als laatste sluit het niet goed aan bij de wensen van de bewoners en gebruikers.

De afstemming van de openbare ruimte en de voorzieningen tussen de nieuwe leefstijlen (allochtonen) en de oude leefstijlen (autochtonen) is nog nauwelijks gedaan. De leefstijlbenadering kan een hulpmiddel voor de bewustwording van deze verschillen en de afstemming hiervan.

Er bestaat geen één op één relatie tussen de leefstijlbenadering en de inrichting van de openbare ruimte. Toch wordt het volgens de literatuur wel toegepast.

Hiaat: In de literatuur is veel terug te vinden over de leefstijlen van de welgestelde en tegenwoordig enigszins van de middeninkomens. Een grote groep, met name woonachtig in de grotere steden, wordt niet of nauwelijks onderzocht. Bij conflicten in de steden betreft het juist vaak deze groepen. Meer kennisuitwisseling door onafhankelijke instituten zou dan ook gewenst zijn.

3. LEEFSTIJLMODELLEN

3.1. Leefstijlonderzoek in Nederland

Het is begonnen in de negentiger jaren met de commerciële bureaus die het leefstijlonderzoek vanuit voornamelijk Duitsland, Frankrijk en Amerika hebben geïmporteerd. In eerste instantie in het bedrijfsleven om de producten aan de man te brengen. Met behulp van dit soort psychografische onderzoeken is men in staat de betekenis van de producten beter te bepalen en zodoende de producten en dus de marketing op de juiste doelgroepen te richten.

Door deze commerciële inslag heeft het even geduurd voordat de Nederlandse wetenschap extra aandacht kreeg voor dit soort modellen. De academische sociologie heeft al wel een lange traditie in onderzoek naar leefstijlen maar met behulp van dit soort modellen nog nauwelijks. Sinds enige jaren bestaat er interesse vanuit de overheid, voornamelijk met betrekking tot de ruimtelijke ordening & volkshuisvesting, maar ook vanuit de zorg en de politiek. In het bijzonder het sterke optreden van Pim Fortuyn in de media heeft bij de politiek de interesse in media en leefstijlen gewekt (Van der Wouden & Kullberg, 2002). In de verkiezingscampagne van 2006 heeft het CDA⁹ zich bijvoorbeeld laten bijstaan door adviezen van Motivaction. Sinds het wordt gebruikt door de overheid, is er ook extra aandacht vanuit de wetenschappelijke hoek. Zo zeker als de commerciële bureaus het doen overkomen, zoveel vraagtekens worden er in de wetenschap gezet.

3.2. Onderzoeksbureaus en de werking van de modellen

De bekendste bureaus die een model hebben ontwikkeld zijn SmartAgent Company, Motivaction, NFO Trendbox, en NIPO. Naast deze vier zijn er nog meer aanbieders van leefstijlmodellen, in Nederland komen daar CfK, Censydiam en KAW¹⁰ nog bij. Deze laatste genereren direct woonmilieus, maar zijn op dezelfde assen gebouwd als SmartAgent Company. Gezien de commerciële opzet zijn de bureaus vanwege concurrentieoverwegingen terughoudend om de precieze werking van de modellen prijs te geven, zie tabel 5.

Tabel 5: Dimensies in het waarden- of leefstijlonderzoek (Bron: Stichting Weten, 2003).

Naam Bureau	Naam waarden- of leefstijlonderzoek	Belangrijkste dimensies
• NIPO	• Waarden in Nederland (WIN-model)	• Zelf versus ander Ontwikkeling versus stilstand Jong versus oud Laag opgeleid versus hoog opgeleid
• Motivaction	• Mentality™-model	• Sociaal-economische status Traditioneel versus maatschappijgericht
• GfK	• Euro Socio styles	• Vooruitstrevend versus conservatief Individueel versus maatschappij gericht
• Censydiam	• Censydiam	• Zelf versus ander Beheersing versus loslaten
• SmartAgent Company	• Brand Strategy Research (BSR®-model)	• Normatief versus a-normatief Ego versus groep
• NFO Trendbox	• Valuebox (V-box)	• Orde versus vrij Wij versus ik

⁹ <http://www.motivaction.nl/153/d:310/Nieuws/Artikelen/Strategische-positionering-van-CDA/>

¹⁰ KAW-architecten en adviseurs, http://www.kaw.nl/projecten/woonmilieu_benadering.html

Volgens Van der Wouden & Kullberg (2002) lijken de verschillen tussen de bureaus groter dan ze in werkelijkheid zijn. Toch zijn een aantal kenmerken wel te achterhalen. Dit gebeurt in twee stappen.

In stap 1 worden de waarden oriëntatie en de beleving van bewoners bij vrijwel alle modellen door grootschalige surveys in kaart gebracht om de classificaties vast te stellen. Deze databases groeien nog ieder jaar, waardoor het onderkennen van trends in normen & waarden en gedrag beter onderbouwd wordt. Ondanks de grote hoeveelheid gegevens die middels de surveys in kaart worden gebracht vindt er volgens Van der Wouden & Kullberg (2002) geen analyse plaats van het gedrag. Het grote voordeel van deze grote databases is dat ook op een kleiner schaalniveau de modellen toepasbaar zijn geworden, interessant voor buurt en wijkonderzoek. De indelingen worden alle gemaakt op het gebied van modernisering en individualisering, maar toch verschillen ze per bureau omdat ieder er een eigen label aanhangt. Zie tabel 6 met daarin een overzicht met leefstijlgroepen van Motivaction, NFO Trendbox, SmartAgent Company en NIPO.

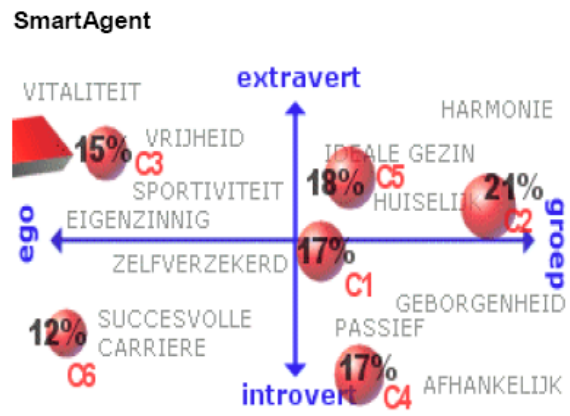
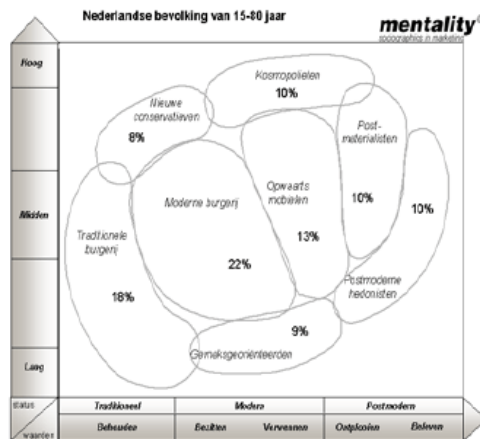
Tabel 6: De leefstijlsegmenten van Motivaction, SmartAgent Company, NFO Trendbox en NIPO

Motivaction	SmartAgent Company	NFO Trendbox	NIPO
• Traditionele burgerij • Gemaksgeoriënteerden • Moderne burgerij • Nieuwe conservatieven • Kosmopolieten • Opwaartse mobielen • Postmaterialisten • Postmoderne hedonisten	• Dynamisch individualisten • Ongebonden • Stille luxe • Samenlevers • Verankerden • Terugtreiders	• Doelgericht avontuurlijk • Sober filosoferen • Spiritueel altruïsten • Orde en fatsoen • Het centrum • Ongecompliceerde levensgenieters	• Behoudenden • Geëngageerden • Genieters • Luxezoekers • Ruimdenkers • Zakelijken • Zorgzamen • Evenwichtigen

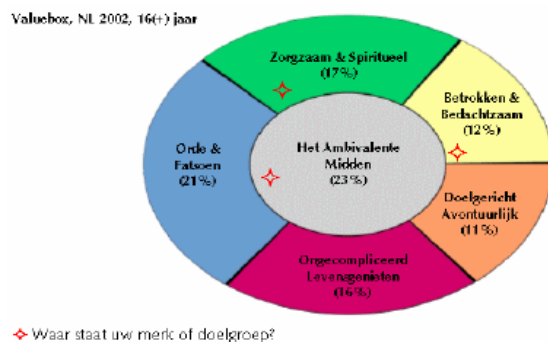
In stap 2 worden deze indelingen vervolgens benoemd tot voorhoedes, middengroepen en achterblijvers. Ondanks het aantal verschillende segmenten en benamingen zijn ze in hoofdzaak te vergelijken. Bij alle vier vinden we een voorhoede terug die gericht is op individualisering en modernisering. De 'Gemaksgeoriënteerden' van Motivaction keren bij NFO Trendbox bijvoorbeeld terug als 'Ongecompliceerde levensgenieters'. Ook een middengroep wordt bijvoorbeeld door drie van de vier bureaus gebruikt: 'Evenwichtigen' (NIPO), 'Moderne burgerij' (Motivaction) en 'Het centrum' (NFO Trendbox).

Er is geen onderzoek beschikbaar dat de verschillende leefstijlmodellen van de marktonderzoeksbureaus met elkaar vergelijkt. Als dat er wel was geweest, zou bekend zijn wat de verschillen en overeenkomsten tussen de modellen zijn en hoe succesvol ze het gedrag van mensen kunnen voorspellen. Naast bovenstaande overeenkomsten in de voorhoede en middengroep zijn er nog een aantal segmenten welke grote overeenkomsten lijkt te vertonen met segmenten uit een van de andere modellen. Volgens Stichting Weten (2003) lijkt het segment 'Zorgzamen' van het WIN-model sterk op het segment 'Traditionele burgerij' uit het Mentality™-model, maar ook wel op 'Behouden Burgers' van Euro Socio Styles, of 'Verankerden' van het BSR®-model. Tevens vertonen op het eerste oog de beschrijvingen van 'Ruimdenkers', 'Postmaterialisten', 'Maatschappelijk Bewusten', en 'Sober filosoferen' ook wat overeenkomsten. Dit zijn slechts enkele overeenkomsten, nader onderzoek levert wellicht nog meer gelijknissen op. Echter zolang de bureaus de achterliggende werking niet prijs

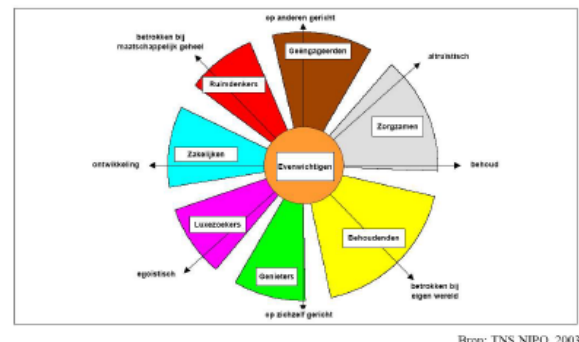
geven zal het nooit duidelijk zijn in hoeverre de segmenten echt overeenkomen. De leefstijlsegmenten kenmerken zich vaak door een specifieke socio-demografische samenstelling. De verhouding tussen mannen & vrouwen, jongeren & ouderen en tussen mensen met een laag & hoog opleidingsniveau zijn meestal karakteristiek voor de verschillende segmenten. Alle marktonderzoekbureaus zijn in staat om de groepen grafisch weer te geven. Zie figuur 12 (Stichting Weten, 2003).

NFO Trendbox

NIPO

Figuur 12: Presentatievoorbeelden van leefstijlmodellen¹¹

3.3. De modellen en de achterliggende wetenschappelijke theorie

Uit de werking van de modellen volgt als resultaat een product. Als we verder kijken dan de resultaten blijkt volgens Van der Wouden & Kullberg (2002) dat de modellen meer handvaten met de wetenschap hebben dan op het eerste oog lijkt. Alle bureaus baseren hun modellen op theoretische inzichten van bijvoorbeeld Rokeach, Bourdieu, Adler of Schulze. Het Mentality™-model van Motivaction lijkt een sterke relatie te vertonen met de theorieën van Bourdieu aangevuld met Schulze. Het Mentality™-model bestaat uit twee dimensies waarvan de ene een sociaal-economische status heeft (Bourdieu) en de andere middels een indeling in waarden. Deze laatste dimensie heeft een sterke neiging naar de gedachten van Schulze, de indeling van traditioneel, modern en

¹¹De voorbeelden zijn ontleend aan de internetsites van Motivaction, SmartAgent, NFO-Trendbox en NIPO.

postmodern heeft een sterke relatie met zijn belevingssamenleving. Het Win-model van NIPO heeft een sterke relatie met sociaal-psychografisch onderzoek en het BSR®-model van SmartAgent Company model is daarentegen gestoeld op de theorieën van Adler. De theorie van Rokeach is de achterliggende theorie van NFO trendbox. In bijlage II staat een korte uitleg over de theorie van Rokeach.

Vooraf SmartAgent Company en Motivaction worden veel gebruikt in de ruimtelijke ordening en volkshuisvesting. Tabel 7 geeft inzicht in de overeenkomsten en verschillen van de segmenten die Motivaction en SmartAgent Company onderscheiden. Vervolgens worden deze twee modellen hierna verder toegelicht.

Tabel 7: Leefstijlen van SmartAgent Company en Motivaction (Bron: betreffende websites)

SmartAgent Company		Motivaction
'Ongebonden' (12%) HUUR • Functioneel wonen • Onderscheid, bijzonder, alternatief* • Anoniem • Stedelijk, eventueel landelijk (woonboot e.d.) • Niet klussen (geen tijd of geld voor)	Jong, startend	'Actieve individualisten' (17%) HUUR • Ruimte • Onderscheid, bijzonder* • Privacy, weinig buurtcontacten • stedelijk
	Diverse huishoudens	'Gesettlede idealisten' (13%) KOOP • ruimte • Onderscheid, bijzonder, historisch* • Tuin, milieubewust • Landelijk • Tolerant maar weinig buurtcontacten • Klussen in de woning
'Dynamisch individualisten' (15%) • Ruimte • Privacy, weinig buurtcontacten • Status, luxe, opstand, mode* • Niet zelf klussen (uitbesteden) • Weinig binding woonplaats	Jonge gezinnen	'Gehaaste middenklassers' (11%) • Ruimte • Status, luxe* • Privacy, weinig buurtcontacten • Gemak
'Samenlevers' (17%) • Buurtcontacten, gezelligheid** • 'Gemiddelde voorkeuren'	Gezinnen	'Tollrante socialisers' (11%) • Buurtcontacten. Gezelligheid** • Levendige buurt
'Stille luxe' (18%) • Ruimte, functioneel • Buurtcontacten (eigen gemeenschap)** • Klussen en tuinieren		'Gemeenschapsgezinden' (13%) KOOP • Buurtcontact (eigen gemeenschap)** • Betrokken omgeving • Veiligheid, sociale controle*** • Tuin, tuinieren • Niet stedelijk
'Verankerden' (21%) • Knus (klein), huiselijk • Buurtcontacten, gezelligheid** • Veiligheid*** • Klussen en tuinieren	Empty nest	'Volkse familieclan' (22%) • Niet duur, niet bijzonder • Bij familie en vrienden, bij roots** • Verder weinig buurtcontacten • Veiligheid***
'Terugtrekkers' (17%) HUUR • Privacy, anoniem • Veiligheid*** • Stedelijk		'Huislijken' (13%) • Praktische indeling • Goed onderhouden, netjes • Bij familie en vrienden** • Veilig, sociale controle***

* = onderscheiden ** = sociaal contact *** = veiligheid

3.4. Motivaction

Motivaction segmenteert sinds 1997 in sociale milieus en burgerschapsstijlen met behulp van het Mentality™-model. Ze pretenderen hiermee de woonbeleving inzichtelijk te maken en de richting waarheen deze zich ontwikkelt. De (veronderstelde) wensen van de consument worden via survey-onderzoek inzichtelijk gemaakt. Naast deze sociale component brengt het ook de ruimtelijke mogelijkheden van wonen, recreëren, winkelen en werken in kaart. Hiermee

brengt Motivaction het fysieke domein nadrukkelijk in verband met het sociale domein. Door aan elk Mentality™-milieu zijn eigen voorkeuren en leefpatroon in de ruimtelijke omgeving toe te kennen wordt de vraagzijde neergezet op het gebied van gebiedspositionering, herinrichting en stedelijke vernieuwing. Duidelijk wordt welk type burger in welke omgeving wil wonen; welke burgerschapsstijlen goed samengaan in een wijk; wat de meest effectieve inrichting van een nieuw gebied is; hoe een bestaande wijk het beste geherstructureerd kan worden; welke voorzieningen gewenst zijn en welke milieus waar wonen in Nederland. Het gedrag van de consument wordt dus in kaart gebracht. Doordat dit al enige jaren gebeurt, heeft Motivaction een behoorlijke database opgebouwd.

Motivaction onderkent acht sociale milieus in Nederland. Deze sociale milieus worden gedefinieerd op basis van persoonlijke opvattingen en waarden die aan de levensstijl van mensen ten grondslag liggen. Uit empirisch onderzoek over meerdere jaren is gebleken dat de sociale milieus een stabiele, consistente en praktisch bruikbare segmentatie vormen. De gegevens worden gebruikt voor verschillende doeleinden zoals onder andere media, automotieve, arbeidsmarkt, charitatief, vrije tijd & cultuur, energie, finance, ICT & telecom, kansspelen, mobiliteit, retail en wonen.

De vastgoedontwikkeling werd in Nederland altijd benaderd vanuit het aanbod, het model van Motivaction maakt de verschillen tussen woonvoorkeuren inzichtelijk en verklaart waarom diverse groepen Nederlanders bepaalde voorkeuren koesteren. Hierdoor is het mogelijk vast te stellen:

- Wat de intrinsieke omgevingskwaliteiten van een doelgebied (locatie, buurt, wijk, stadsdeel, regio) zijn;
- Wat voor type bewoners het doelgebied heeft in termen van socio-demografische kenmerken en leefstijlkenmerken;
- Welke mogelijkheden bovenstaande gegevens bieden voor kansrijke woonmilieus;
- Wat hiervoor de consequenties zijn op het gebied van stedenbouwkundig / architectonisch ontwerp en de communicatie.

Een uitgebreid overzicht is opgenomen in bijlage II (<http://www.motivaction.nl>).

3.5. SmartAgent Company

De SmartAgent Company heeft een indeling naar leefstijlen gemaakt, waarin de mensen kunnen worden ingedeeld in zes groepen op basis van persoonlijke kenmerken, waarden, voorkeuren, motieven en strategieën op het gebied van wonen. De zes groepen zijn weer verdeeld in 4 werelden.

- De rode wereld ('Ongebondenden'): mensen die hier onder vallen leiden een druk en actief leven. Zij houden van vrijheid en flexibiliteit en wonen het liefst in een grote stad, waar veel mogelijkheden worden geboden.
- De gele wereld ('Samenlevers' en de 'Stille luxe'): deze mensen zijn vrolijk en houden van gezelligheid, het zijn echte groepsmensen. Ze wonen het liefst in een gezellige woonwijk, waar het rustig is en groen en waar contact is met de buurtbewoners.
- De groene wereld ('Verankerden' en 'Terugtrekkers'): deze mensen zijn overwegend rustig en serieus. Ze zijn gesteld op hun privacy. Ze wonen het

liefste in een huis met een tuin in een woonwijk waar de mensen een beetje op elkaar letten, bij voorkeur in de buurt van familie en vrienden.

- De blauwe wereld ('Dynamisch individualisten'): deze mensen zijn veelal ambitieus en houden van luxe. Ze wonen het liefste in een vrijstaande woning, in een rustige landelijke omgeving. De burens zijn bij voorkeur ons soort mensen.

Een uitgebreid overzicht is opgenomen in bijlage II (<http://www.SmartAgent.nl>).

Het model van SmartAgent Company is gebaseerd op het Brand Strategy Research model (kortweg BSR[®]-model genaamd). Dit model is gebaseerd op sociaal-psychologische theorieën van Adler. In zijn theorieën gaat Adler uit van 'leerprocessen die dienen als referentiekader voor het oplossen van nieuwe problemen' (SmartAgent Company, 2004). Zodoende zit men aan een bepaalde koker vast, waarin leeraspecten elkaar opvolgen. Of, in de woorden van Adriaan Lamme, de bedenker van het BSR[®]-model, je zit op een bepaald pad waar je niet zo gemakkelijk vanaf komt (De la Vieter, 2006).

3.6. Discussie van de modellen

De verschillende modellen worden aangewend om inzicht en grip te krijgen op de moderne woonconsument. Over de relevantie en in het bijzonder de toepasbaarheid van de leefstijlbenadering als beleidsmiddel en segmentatiecriterium bestaat echter veel scepticisme. Allereerst bestaat onduidelijkheid over de precieze definitie van het begrip. De vraag in hoeverre het om oppervlakkige en gedragsmatige aspecten gaat en in hoeverre om dieper liggende culturele ideeën, normen en waarden, wordt verschillend beantwoord. Sprinkhuizen et al. (2004) ziet de focus op waardepatronen nog als een duidelijk hiaat in de leefstijlbenadering indien het niet wordt verbonden met het daadwerkelijke gedrag. Terwijl Pinkster & Van Kempen (2003) nog uitgaan dat zowel preferenties als gedrag de leefstijl bepaald. Ze beamen dat dit ook nog vaak discussie oproept. De onderliggende criteria zijn niet helder en de gebruikte methoden ondoorzichtig. Volgens Pinkster & Van Kempen (2003) is onduidelijk in hoeverre de leefstijlbenadering gezien moet worden als een verzameling van traditionele variabelen (zoals etniciteit en geslacht) of als een restcategorie van smaakpatronen, die niet door traditionele variabelen zijn te verklaren. Ook is vaak onduidelijk wie of wat het object is; het individu, het huishouden of de sociale groep (zie de zes typen van NFO-Trendbox). Een toepassing op de woningmarkt is zo bezien problematisch, aangezien hier het huishouden de enige relevante eenheid van onderzoek en beleid is. Voorts wordt veelal een statisch begrip van leefstijl gehanteerd. Voorkeuren en gedragingen van mensen kunnen veranderen in de tijd als gevolg van persoonlijke ontwikkelingen (verandering van baan, huishoudsamenstelling, et cetera) en maatschappelijke ontwikkelingen (sociaal, cultureel, economisch, politiek), zie box 5:

Box 5: Voorbeeld snel veranderende woonwens (Bron: Bodewes, 2006).

In het centrum van een grote stad woont een jong stel op de derde etage. Doordat zij binnenkort hun eerste kind verwachten is hun 3-kamerappartement niet meer ruim genoeg. Ook de derde etage is geen optie meer. Ze zijn op zoek naar een andere woning met meer ruimte en op de begane grond. Als het even kan een grondgebonden woning met een tuin en in de buurt voorzieningen voor kinderen, zoals een school en kinderopvang. De woonwens is dus veranderd door de veranderde samenstelling van het huishouden. Doordat het inkomen is gestegen zijn zij in staat deze stap in de wooncarrière te maken.

De leefstijlbenadering moet dus gebruikt worden als een dynamisch, flexibel en contextgebonden begrip. De vraag blijft dan nog steeds hoe deze is toe te passen op de woningmarkt. Bootsma et al. (1993) pleiten in dit opzicht voor een dynamisch en flexibel concept, dat onder invloed van sociaal-culturele ontwikkelingen een andere invulling krijgt. Mensen, zo stellen Pinkster & Van Kempen (2003), laten zich in deze tijd bovendien niet snel in hokjes plaatsen. Het blijft dan ook de vraag in welke mate mensen binnen een straat, complex of buurt met leefstijlgenoten willen samenwonen. Mensen hebben vaak uiteenlopende redenen voor een voorkeur voor dezelfde buurt. Leefstijl wordt wel een 'containerbegrip' genoemd. Volgens Nio (2000) dient de leefstijlbenadering vooral als een faciliterend begrip te worden opgevat. Een brede definitie is noodzakelijk om ruimte te bieden aan conflicterende en veranderende betekenissen. Ten tweede bestaat het gevaar van simplificatie. Zo zijn volgens Ouwehand (2001) de bestaande indelingen van woonconsumenten te grofmazig en sluiten ze te weinig aan bij de dagelijkse realiteit. Volgens Metaal (2002) leidt de zoektocht naar meer identiteit paradoxaal genoeg tot artificiële, vluchtige instant-identiteiten. Leefstijltypologieën zijn bovendien vaak beperkt en eenzijdig. Ze richten zich grotendeels op hogere inkomensgroepen, terwijl minder draagkrachtige groepen nauwelijks worden gedifferentieerd. Ook is de aandacht voor middengroepen gering in vergelijking met van de algemene norm afwijkende leefstijlen. Veel leefstijlonderzoeken zijn onduidelijk over deze middensegmenten. Het woonbelevingsonderzoek uit 1998 definieert 'a-normatief' als 'gedragingen die niet tot algemeen aanvaarde dominante gedragspatronen behoren, die zich als het ware onttrekken aan de dominante cultuur of die een transitie situatie weergeven'. De precieze inhoud van deze dominante gedragspatronen, normen en waarden blijft ongewis. Een andere kritiek richt zich op de bruikbaarheid van het begrip op het terrein van het wonen. Boomkens (2000) omschrijft leefstijl als een 'voluntaristisch' en 'individualistisch' begrip. Volgens hem zijn tussen leefstijlen en woonomgevingen geen zinvolle verbanden te leggen. Er gaat volgens hem geen regulerende of ordenende werking uit van de wijze waarop een wijk is ontworpen en ingericht. Mensen laten zich in de keuze voor een woning grotendeels leiden door functionele motieven. Stijl en status zijn minder doorslaggevend dan vaak wordt verondersteld. Vooral de vertaling van leefstijlen naar woonomgevingen (woonmilieus) heeft vele voeten in de aarde. Een één op één vertaling is volgens verscheidene onderzoekers (Nio, 2002; Pinkster & Van Kempen, 2003) niet mogelijk. Ook volgens Van der Wouden & Kullberg (2002) is het huidige begrip van leefstijl ongeschikt voor vertaling naar architectonische en stedenbouwkundige plannen. Voordat een vertaalslag van leefstijl naar woonomgeving gemaakt kan worden dient het begrip robuuster te worden gedefinieerd. Er is meer onderzoek en theoretische reflectie noodzakelijk.

3.7. Antwoorden uit de leefstijlmodellen

Het blijkt vaak niet duidelijk uit de modellen wie of wat het te onderzoeken object is; het individu, het huishouden of de sociale groep. De woningmarkt echter is wel duidelijk, deze gaat uit van het huishouden.

Alhoewel Boomkens (2000) en Van der Wouden & Kullberg (2002) aangeven dat er geen zinvolle verbanden zijn aan te brengen tussen leefstijlen en woonomgevingen, geven beide modellen sfeerbeelden van woonomgevingen en

dus buitenruimtes. Deze sfeerbeelden worden door de deskundigen van de bureaus per locatie gegenereerd. Het blijkt dat daar enige handmatige handelingen voor nodig zijn. Deze zijn dus te beïnvloeden. De modellen zijn blijkbaar vanuit de leefstijlen in staat sfeerbeelden van de woonomgeving op te roepen.

De modellen segmenteren allemaal en genereren daardoor een verschillend aantal woonomgevingen. Er lijkt dus sprake te zijn van enige differentiatie in sfeerbeelden. Binnen de segmenten kan ook nog gedifferentieerd worden, maar daarvoor lenen de modellen zich niet. De (landschaps)architect zal de definitieve invulling van de sfeerbeelden moeten genereren en dus ook de laatste differentiatie aangeven. Hij wordt hier wel sterk in geholpen door de modellen. Differentiatie op basis van de modellen lijkt dus mogelijk te zijn.

Alle uitkomsten van de modellen zijn locatiespecifiek. Hierdoor kan het voorkomen dat op een locatie dominante leefstijlen aanwezig zijn, maar dit zegt niets over de overige locaties. Er is lijkt dus geen sprake te zijn van structureel dominante leefstijlen en dus sfeerbeelden.

Een hiaat in de leefstijlbenaderingen is de focus op waardepatronen, zonder deze te verbinden met daadwerkelijk gedrag. En daaraan gekoppeld het dagelijks voorzieningengebruik in en buiten de buurt of wijk.

4. EMPIRISCH ONDERZOEK

4.1. Praktijk

Om een inzicht te krijgen of het inrichten van de buitenruimte in relatie tot leefstijlen ook daadwerkelijk in de praktijk gebeurt en, of op basis van deze leefstijlen ook gedifferentieerd wordt in diezelfde buitenruimte, zijn in de inleiding de volgende praktijkgerelateerde vragen gesteld:

- G. Wordt in de praktijk expliciet of impliciet gedifferentieerd in de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag van de doelgroepen?
- H. Leidt het differentiëren van de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag als gevolg van het gebruik van de leefstijlbenadering in de praktijk tot een meerwaarde?

Deze praktijkgerelateerde vragen zijn gebaseerd op de veronderstelling dat in de theorie en/of modellen aanknopingspunten zijn voor een vertaalslag van leefstijlen (gedrag van de doelgroepen) naar de inrichting van de buitenruimte en dat deze aanknopingspunten het tevens mogelijk maken om te differentiëren in de buitenruimte.

Het praktijkonderzoek beslaat professionals uit de praktijk, welke werkzaam zijn bij de opzet en inrichting van woonmilieus. Een aantal van deze mensen heeft ervaring met leefstijlen en een aantal is (nog) 'leefstijl onervaren'. Hieronder staan de geïnterviewde personen, voor een uitgebreide omschrijving wordt verwezen naar bijlage V:

- Dhr. Gert Jan Hagen, SmartAgent Company;
- Dhr. René Goorden, Woningcorporatie Staedion;
- Dhr. Rian Peeters, Woningcorporatie Woonbron;
- Dhr. Willem Sulsters, WSA procesarchitectuur & Management;
- Mevr. Lotte Schubert, WSA procesarchitectuur & Management;
- Dhr. Ton Rutjens, Holland Branding Group;
- Dhr. Ivan Nio, Ivan Nio stedelijk onderzoek en advies;
- Dhr. Kees Fortuin, Jonker-Verweij instituut;
- Dhr. Henk Rotgans, Gemeente Rotterdam: Directeur Sociaal en voormalig Directeur Buitenruimte;
- Dhr. Renzo Steijvers, Gemeente Den Haag, Coördinator beheer;
- Dhr. Hans Kars, Kars Advies;
- Dhr. Leo van den Bergh, Gemeente Rotterdam, beleidsmaker beheerder;
- Dhr. Jean Paul Andela, Gemeente Rotterdam, projectleider dS+V/OBR en Bouwcoördinator.

Willem Sulsters en Lotte Schubert zijn net als Leo van den Bergh en Jean Paul Andela gezamenlijk geïnterviewd, de overige personen afzonderlijk.

Uit de theorie, de modellen en zelfs uit de eerste interviews is een aantal thema's naar voren gekomen waaraan het praktijkonderzoek is opgehangen. Deze thema's zijn:

Thema Oorsprong; terug te vinden in paragraaf 2.1. De academische traditie van het onderzoek naar leefstijlen gaat terug naar 1938. In de tussenliggende tijd hebben vele wetenschappers onderzoek gedaan naar dit principe en zijn er vele definities in de literatuur terug te vinden. In dit onderzoek is ervoor gekozen de volgende definitie aan te houden: *'Leefstijl wordt zichtbaar in het activiteitenpatroon en de opvattingen van mensen. Leefstijl bepaalt dus ook waar iemand woont of zou willen wonen. Het is het resultaat van het economisch en sociaal-cultureel kapitaal, dat zij in hun leven verzamelen'*.

Thema duurzaamheid (leefstijl en levenswijze); terug te vinden in paragraaf 2.2. De leefstijlbenadering heeft een functionele en een symbolische kant. De functionele kant beschrijft de manier op de organisatie van het leven. De angsten, normen en waarden van waaruit iemand acteert. Omdat deze van binnenuit komen zijn ze redelijk waardevast, al lopen de meningen nog wel uiteen van een vijf- à tiental jaar tot levenslang. Deze kant van de leefstijlen wordt vaak aangegeven met levenswijze. De symbolische kant handelt om de stilistische en representatieve aspecten welke aan de oppervlakte van het sociale gedrag liggen. Deze smaakvariant van de leefstijlbenadering is niet vast en kan vrijwel ieder moment omslaan.

Thema demografie; terug te vinden in paragraaf 2.3. Het beleid in de grotere steden met conflictenwijken is erop gericht te streven naar spreiding op basis van inkomen en etniciteit. De woningcorporaties die werken of experimenteren met de leefstijlbenadering hebben echter het beleid om te clusteren op basis van deze benadering. Het wordt steeds meer toegepast, maar als aanvulling op de demografische gegevens zoals etniciteit, gezinssamenstelling, leeftijd en inkomen. In tegenstelling tot de demografische gegevens welke louter de harde feiten weergeven zegt het leefstijlprincipe namelijk iets over de zachte kant, het gedrag. Sinds de bewoners meer keuzevrijheid hebben gekregen is dit een steeds grotere rol gaan spelen. Het gedrag beschrijft namelijk niet wat men graag wil, maar juist wat men feitelijk doet.

Thema hype; terug te vinden in paragraaf 2.4. Vanaf eind jaren vijftig wordt de leefstijlbenadering meer en meer onderzocht door de verschillende wetenschappers. Echter begin 21^e eeuw lijkt het een hype te worden. Dit is te verklaren door de volgende trends. De stijgende welvaart zorgt ervoor dat grotere groepen geld hebben uit te geven en dus als prooidier worden beschouwd door de commerciële wereld. Daarnaast speelt de individualisering een rol die als gevolg van de globalisering en stand der techniek een grotere mobiliteit met zich meebrengt, maar tegelijkertijd is men ook weer op zoek naar de eigen identiteit: 'Think globally, act locally'. Ook de culturele samenstelling van de bevolking is de laatste decennia vooral in de grote steden verschoven. Deze trend lijkt zich de komende decennia door te trekken. De woonmilieus zijn hier nooit op voorbereid geweest. De laatste reden die hier genoemd wordt en misschien wel de belangrijkste is de mondigheid van de bewoners. Ze zijn in de mogelijkheid gekomen om keuzes te maken en willen dit recht ook uitoefenen. Daarmee gaan we van 'ist' naar 'soll'.

Thema persoonlijke voorkeuren, segregatie en afkomst; terug te vinden in paragraaf 2.5. De leefstijl is afhankelijk van persoonlijke kenmerken én voorkeuren. Consumenten met dezelfde kenmerken kunnen totaal verschillende

leefstijlen hebben. Om dit een kans van slagen te geven zal de corporatie per cluster een duidelijke keuze moeten maken voor welke leefstijlen zij gaat, spreidingsbeleid. Als gevolg van segregatie gaat het gemeentelijke beleid juist dat spreidingsbeleid tegen. Enerzijds om groepen uit elkaar te halen in verband met bestaande conflicten, anderzijds omdat onderzoek heeft aangetoond dat de leefstijl waartussen men leeft wordt overgenomen, voorbeeldgedrag. Het leefstijlprincipe en segregatie kunnen dus gezien worden als een paradigma.

Thema bruikbaarheid; terug te vinden in paragraaf 2.6. Er is volgens de literatuur nog weinig kennisuitwisseling tussen de actoren van de leefstijlbenadering. Toch zijn er wel enkele aandachtspunten te noemen. Het meeste onderzoek is gedaan naar de groepen met de meeste keuzevrijheid, de meer welgestelde. Uit commercieel oogpunt gezien juist, maar onjuist voor woningbouwprogrammeringen en woonmilieuplanning. De laatste jaren vindt ook in de rest van de bevolking van de grote steden onderzoek plaats. Vooral deze rest (het overgrote deel) heeft te maken met de conflictueuze situaties in de mindere succesvolle wijken. Daarnaast bestaat een gezin uit meerdere individuen en gaan enkele van de modellen over individuen. Tevens blijft de vraag van de duurzaamheid meespelen. Zelfs al zijn de individuen leefstijlvast, dan nog kan een wijk door groei en vervanging niet leefstijlvast zijn. Inrichten voor een enkele leefstijl lijkt dus riskant. Ook de maakbaarheid van de maatschappij speelt mee. Net nu de mensen de persoonlijke inbreng hebben verworven worden ze 'ingedeeld' in hokjes (leefstijlsegmenten). Als laatste het al eerder genoemde paradigma tussen het leefstijlprincipe en de segregatie geldt als aandachtspunt.

Thema beheer, terug te vinden in paragraaf 2.7. Hier is langzaam een trend ingezet van het traditionele beheer naar meer innovatieve vormen. Hierdoor verliest de overheid ook (gedeeltelijk) zijn zeggenschap. Daarnaast wordt de link gelegd naar het integrale beheer waarin fysiek en sociaal gelijk met elkaar optrekken. Hierin valt nog veel te leren maar daar lijkt de sleutel te liggen.

De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt: In paragraaf 4.2 worden de cases kort toegelicht. Vervolgens worden aan de hand van de uit de praktijk verkregen informatie de volgende vragen beantwoord: Wordt in de praktijk expliciet of impliciet gedifferentieerd in de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag van de doelgroepen? Deze vraag komt in paragraaf 4.3 aan de orde. In paragraaf 4.4 wordt de vraag behandeld of het differentiëren van de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag als gevolg van het gebruik van de leefstijlbenadering in de praktijk leidt tot een meerwaarde. In paragraaf 4.5 tenslotte worden de conclusies van het praktisch onderzoek vermeld.

4.2. Cases

Voor de cases is gebruik gemaakt van het project 'Identiteit en Branding' van gebieden. Bij dit project zijn de identiteit en kernwaarden van een gebied centraal gesteld en is gezocht naar een methodiek om op basis daarvan een gebiedsvisie te ontwikkelen. Dit is gedaan bij een viertal gebieden. In bijlage IV staat een beschrijving van het project en de bijbehorende cases¹².

¹² Bron: http://www.identiteitenbranding.nl/index.php?nav_id=1

Deze cases zijn gekozen op basis van onderlinge verscheidenheid en het feit dat hier veel historisch onderzoek en per locatie identiteit en leefstijl gerelateerd onderzoek aanwezig is. Het betreft Hoogvliet en Nieuwe Westen in Rotterdam en Mariahoeve en het Schipperskwartier in Den Haag.

De eerste case welke in 2003 is gestart in Hoogvliet, is afgerond en reeds geëvalueerd. De kernwaarden in Hoogvliet zijn beschreven in een zogenaamd brandbook. Voorts zijn aan deze kernwaarden leefstijlen gehangen. Mensen uit deze leefstijlgroepen zijn gevraagd naar hun woonwensen welke vervolgens gebruikt zijn voor het opstellen van sfeerbeelden. Tenslotte zijn deze beelden getoetst door de markt middels een enquête (SmartAgent Company, 2004a).

De tweede case genaamd Mariahoeve is eind augustus 2006 afgerond. Deze case is onder te verdelen in drie stappen: een onderzoeksfase, een branding en een agenda voor de toekomstvisie. In de onderzoeksfase zijn van verschillende gezichtpunten de identiteit bekeken. Verder zijn de historische kenmerken van de wijk en de economische voorzieningen in kaart gebracht. Daarnaast zijn ruim 1300 bewoners gevraagd naar hun woonbeleving. De resultaten zijn in thema's per gebied verwoord waarmee vervolgens de kernwaarden en het merk Mariahoeve zijn bepaald. Om de resultaten te bewaren voor de toekomst is een agenda van de toekomst opgesteld. Alle partijen hebben zich aan deze leidraad voor toekomstige ontwikkelingen geconformeerd (Sulsters, 2006).

Het Nieuwe Westen¹³ is de derde case, eind 2005 is deze gestart door de bewonersgroepen en de stedenbouwkundige geschiedenis te inventariseren. De verschillende thema's en een aanzet tot kernwaarden zijn beschreven. Vervolgens zijn in een brandingssessie de kernkwaliteiten en potenties van het Nieuwe Westen benoemd waaruit een vijftal kernwaarden zijn ontleed. Als laatste wordt een leidraad geschreven waarin de aanpak van de wijk en zijn specifieke kenmerken staan en hoe deze zijn te faciliteren.

De vierde en laatste case is die van het Schipperskwartier. Alleen al vanwege zijn bijzondere ligging en de vele stedelijke ontwikkelingen er rondom heen een interessante wijk. Ondanks al de grootschalige vernieuwingen rondom is dit woongebied nog betrekkelijk rustig gebleven maar zal nu toch moeten kiezen om mee te gaan met de dynamische omgeving of bewust achter te blijven als luwteplek. De sociale structuren in deze wijk zijn bijzonder en daar ligt de opgave. Na overleg tussen de overheid en de verschillende instanties is het project gestart eind 2005. Na aanleiding van een enquête en gesprekken met deskundigen zijn de branding thema's opgesteld. Hierna zijn de kernwaarden in een identiteitssessie beschreven. Vernieuwing en verbinding zijn daar de sleutelwoorden. Als laatste is door de deskundigen een communicatieplan opgesteld waarin staat beschreven welke communicatiemiddelen de kernwaarden het beste faciliteren (Kars Advies, 2006).

4.3. Expliciete of impliciete differentiatie?

G. Wordt in de praktijk expliciet of impliciet gedifferentieerd in de buitenruimte op grond van (veronderstelde) gedrag van de doelgroepen?

¹³ http://www.identiteitenbranding.nl/index.php?nav_id=9

Ook tijdens de interviews kwamen verschillende definities van leefstijlen naar voren. Als je alle definities op een rij zet dan lijkt er toch wel een trend in te zitten. De professionals die de leefstijlbenadering toepassen maken meestal gebruik van de vastere waarde van het leefstijlprincipe, de levenswijze. Deze indeling is bedacht door Reijndorp en wordt toch wel algemeen aanvaard in de praktijk, zij het met enkele mitsen en maren. Deze indeling is gestoeld op normen en waarden en dus van binnenuit de persoon komend. Hierdoor zal de duurzaamheid groter zijn dan de smaak variant van het leefstijlprincipe. Vanuit de branding wordt er zelfs gewerkt met een nog diepere waarde, identiteit. Volgens Hans Kars zit daar juist de waarde oriëntatie. De voorstanders zijn het erover eens dat hoe dieper een waarde zit, hoe vaster hij is. Hij zal dan niet zo snel veranderen.

Toch wordt óók in de praktijk de houdbaarheid net als in de literatuur wisselend beoordeeld. Een groot gedeelte van de geïnterviewde lijkt toch wel voor levenslang te willen gaan. Een enkeling blijft wel meegaan in de stelling dat de houdbaarheid beduidend langer is dan de smaakvariant, maar ziet een periode van vijf à zeven jaar als lang. Kees Fortuin merkt op dat een groep gelijk gestemde ook verandert, maar dat ze dat niet van elkaar zien omdat het geleidelijk gaat en men elkaar bevestigt. Pas wanneer een anders gestemde erbij komt vallen de verschillen op. Volgens René Goorden is leefstijlen meer dan alleen leefstijl, het gaat nog steeds ook over inkomen en levensloop. De houdbaarheidsdatum is dan ook heel verschillend, iemand kan binnen één dag zijn baan verliezen en op een andere leefstijl over stappen, of zelfs in zijn woongedrag en recreatiegedrag een andere leefstijl hebben. Je kunt het dus niet zonder meer toepassen.

Henk Rotgans staat wat verder van de leefstijlen af. Volgens hem hebben we het hier over de maakbaarheid van onze samenleving. *'Tot hoever kun je en met name wil je hiermee gaan?'* is zijn grote vraag. Hij wil in ieder geval waken voor al die mooie volzinnen waar niemand op tegen kan zijn maar die verder niets zeggen. Probeer het concreet te houden is zijn advies. Bijvoorbeeld *'sociale cohesie vergroten'* of *'de buitenruimte inrichten op basis van leefstijlen'* klinkt leuk maar wat wil je nu precies? Noem concrete acties.

Daarnaast moeten we denken aan de mensen die er nu wonen, jagen we die weg? We hebben leuke (vage) plannen voor een klein aantal mensen, dat we naar Rotterdam willen (terug)lokken en waarvan het maar zeer de vraag is of die hier op zitten te kijken. Inzetten op een kleine 20% terwijl je 80% al in huis hebt en er wat mee moet doen om ze (tevreden) te houden. Henk Rotgans is van mening dat je niet het één moet laten en het ander doen, maar zoals het er nu voorstaat, lijkt toch alles op die 20% gezet te worden. Wat wel duidelijk is, is dat we er niet genoeg van weten. Dit betekent niet gelijk meer onderzoek maar Henk opteert voor een gedragsverandering bij de ambtenaren.

Box 6: Quote Henk Rotgans.

'Het gaat erom dat je begrijpt wat er in de wijk gebeurt en ziet wat dat voor jou en je werk betekent. Hoe ga je daar mee om?'

Op zijn Rotterdams, *'niet lullen, mouwen omhoog en gewoon DOEN'*.

Met betrekking tot de modellen is de teneur terug te vinden dat verschillende modellen voldoen. Uiteindelijk doen ze allemaal hetzelfde, namelijk segmenteren. Hierin zit geen verschil met de demografische invalshoek, dat is ook een segmentatie. Bij leefstijlen en branding gaat het verder, hier wordt de zachte kant van de bevolking blootgesteld, psychografische segmentering. Het gaat niet zozeer over het model maar meer over de achterliggende theorie. Deze blijkt overigens toch wel verschillend te zijn en vooral Ivan Nio benadrukte de verschillen tussen de twee meest toegepaste modellen. Namelijk het Mentality™-model van Motivaction en het BSR®-model van SmartAgent Company. Het model van Motivaction neemt het inkomen en het gedrag van de mensen mee in zijn aanpak. Door het gedrag mee te nemen voorkomt het model dat het voorbij gaat aan het feit dat één gezin bestaat uit meerdere individuen en dat daardoor vrijwel altijd minimaal één van de personen iets zal moeten toegeven aan gedrag of waarde. Het gedrag is voor Motivaction juist een input. Dit in tegenstelling tot SmartAgent Company die hieraan voorbijgaat. Hans Kars denkt dat het beeld dat Motivaction uiteindelijk geeft dus betrouwbaarder zou zijn omdat het een realistischer beeld geeft. Vreemd genoeg blijkt dat de meeste van de geïnterviewden die leefstijlen toepassen zich lekkerder voelen bij de resultaten van SmartAgent Company, hoewel die mogelijk minder realistisch zijn, maar eenvoudiger en concreter lijken te zijn. Hans Kars geeft aan dat de taal die het model spreekt gewoon beter aansluit bij de branche. Tot nu toe is er volgens Gert Jan Hagen geen vergelijking gemaakt tussen deze twee modellen, zodat we niet weten wat nu de echte verschillen zijn in de resultaten.

Bij de traditionele benadering van de projecten worden allerlei inloopsessies en inspraakavonden met bewoners georganiseerd. Niet alleen wettelijk verplicht, maar hiermee wordt ook gewerkt aan het draagvlak van het plan bij de bewoners. Aan de deskundigen de vraag of zij het eens waren met de stelling dat door het toepassen van het leefstijlprincipe de procestijd (en dus kosten) flink wordt ingekort, was een ieder het erover eens dat dit niet het geval was. Iedereen zal op zijn eigen manier het proces om te wennen aan het plan moeten meemaken. Soms kun je wel lichtjes versnellen, maar iedere stap zal doorlopen moeten worden. Door enerzijds het proces van 'het praten over' leefstijlen is in ieder geval wel bereikt dat men tijdens het proces de neuzen van de professionals dezelfde kant op had staan. De betrokkenheid bij de professionals is dus van de grond gekomen. Anderzijds heeft het ook geholpen de bewoners na te laten denken over wat zij nu werkelijk willen. Alleen roepen van 'dat wil ik niet!' is er nu niet bij. Hierdoor zijn de bewoners veel meer betrokken bij het plan en wordt het meer gedragen. Het is ook hun plan geworden. Volgens René Goorden is het proces dus belangrijker dan het ontwerp. Ton Rutjens geeft aan het niet eens te zijn met de vraag betreffende de proceskosten en tijd. Volgens hem zijn het meerdere vragen, hij zet uiteen:

'Je moet het vraagstuk van twee kanten bezien, de marktkant (vraag en aanbod) en de publieke kant (draagvlak bij bewoners en/of bestuur). Het leefstijlprincipe is ingezet vanuit de marktkant om goed aan te sluiten op de vraag (de gebruikers moeten zich aangesproken voelen) zodat het product verkocht kan worden. Eigenlijk een commerciële benadering. Het leefstijlonderzoek is niet ontwikkeld en ingezet om geld of tijd te besparen, dus ook niet om het proces te verkorten. Er zal altijd een proces voor de bewoners maar ook de professionals blijven.'

Een rechtstreekse vertaling (één op één) van leefstijlen naar woonmilieus en buitenruimte is nog niet mogelijk volgens de deskundigen, maar sfeerbeelden komen wel een heel eind. De deskundigen zijn het daar in ieder geval over eens. Volgens Ton Rutjens is het leefstijlprincipe de eerste keer dat de sociale factor meeweegt in de fysieke en functionele wereld van de stedenbouw. Het gegeven dat met behulp van de sfeerbeelden de woonomgeving en dus de buitenruimte daarna wordt ingericht door (landschap)architecten zien de deskundigen niet als een bezwaar. Integendeel het kan volgens de deskundigen niet zo zijn dat het model direct alle facetten van de omgeving ook integreert. De professionals die gebruik maken van leefstijlen en/of branding geven aan dat je iedere keer weer de strategische afweging moet maken: 'wat wil ik wel en niet hier uithalen?' Zoals Rian Peeters zegt: '*Het leefstijlprincipe is een middel, geen doel*'. De teneur in alle interviews kwam hier wel mee overeen. Gert Jan Hagen geeft nog wel aan dat dit een hulpmiddel is om te kijken en vervolgens te verklaren wat je moet doen en waarom de uitkomst zo is. Het geeft meer inzicht. Wanneer de keuze wordt gemaakt om de leefstijlen of branding te gebruiken dan zijn de meningen weer verdeeld. Rian Peeters en Gert Jan Hagen zitten duidelijk op de tour dat de uitkomsten (welke leefstijlen zijn aanwezig) bepalend zijn of je een wijk expliciet of impliciet inricht naar de bij die leefstijlen behorende sfeerbeelden. De meeste anderen vinden een expliciete inrichting juist de methode om een zelfsturende wijk neer te zetten. Slechts bij een plotselinge grote inmenging van een andere leefstijl zou het zelfsturende tekort schieten, maar voor de rest zou het moeten werken. Dit is niet veel anders dan enkele wijken die in het verleden zo zijn ingericht zegt René Goorden. Hij verwijst naar de Mariahoeve dat lange tijd bekend stond als een wijk op stand waar je mocht wonen. Ton Rutjens is het met hem eens en illustreert dit aan de hand van het volgende anekdote:

Box 7: Anekdote Mariahoeve, zelfregulerende leefstijl (Bron: Ton Rutjens),

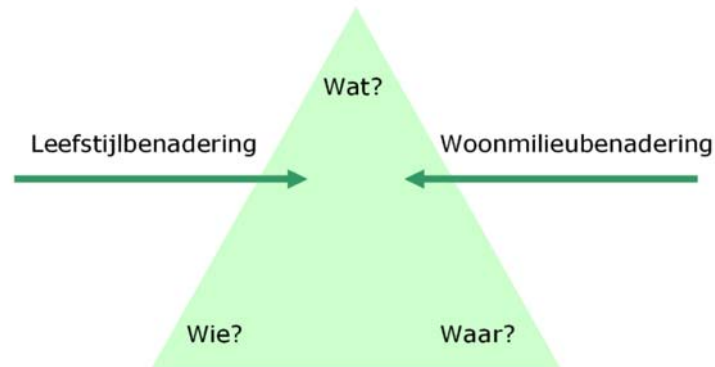
Een nieuwe bewoner van de Mariahoeve wilde zich aanpassen om erbij te horen. Op zijn ochtendwandeling zei hij netjes '*Goedemorgen buurvrouw*'. Na drie keer stopte de buurvrouw en zei: '*Meneer Jansen zo doen wij dat hier niet, als u iemand tegen komt dan zegt u beleefd: Goedemorgen mevrouw De Reijger*'. De dominante leefstijl kan dus overal zijn of nergens, maar Mariahoeve heeft zo zijn regels en als de nieuwe groep niet te groot is, leert de oude groep de nieuwe groep wel de regels (of men verdwijnt).

Op dit moment zie je de Mariahoeve achteruit gaan, zeggen zowel de woningcorporatie (René Goorden) als de Beheerder van de Buitenruimte (Renzo Steijvers). Volgens Willem Schulsters is de grote toename van andere leefstijlen hiervan de oorzaak. 5% in Den Haag is niet veel, maar als dat 30% in Mariahoeve is, is het kwaad al geschied en zal de bestaande sociale structuur uit elkaar spatten.

Volgens Ivan Nio zou het ook interessant zijn om eens te kijken vanuit een andere invalshoek, namelijk de woonmilieus. Uitgaan van wat je hebt, wie er wonen en wat je er mee kunt. In zijn ogen een bestaande stad met gebouwen waar mensen wonen, recreëren en werken. Een bestaand sociaal en fysiek netwerk. Dit lijkt op de benadering die KAW-architecten nastreeft, zie figuur 13.

Ondanks dat de invalshoek niet de consument maar het product is, ziet Gert Jan Hagen dit niet als iets anders. Ook hier zul je in kaart moeten brengen wat je hebt aan woonmilieu en bewoners wat weer direct leefstijlonderzoek met zich meebrengt. Rian Peeters gaat nog een stap verder en benadrukt dat de woning niet maatgevend is voor een locatiekeuze, maar de omgeving en zijn

voorzieningenniveau. Ivan Nio is het daar mee eens, maar ziet als de omgeving ook de soort mensen waar tussen men zich thuis voelt. Ook de schaalgrootte is van belang bij het ontwerp. Er zal direct zicht moeten zijn op een kritische massa om de mensen te trekken naar wijken die andere leefstijlen herbergen. Naast dit schaalniveau vindt Nio ook dat er een duidelijk verschil is tussen nieuwe en oude bewoners. De nieuwe bewoners hebben vaak geen binding met de wijk, de oude vaak wel. In Spangen is bijvoorbeeld de grootste binding gemeten van heel Rotterdam! Probeer je daarom ook te richten op de 'Sociale stijgers' en de 'Afstudeerder'.

Figuur 13: Leefstijl versus woonmilieubenadering (Bron: Buys, 2001)

Kees Fortuin benadrukt niet alleen op één leefstijl te vertrouwen en te bouwen. Een wijk kan uit zijn leefstijl groeien. De oude mensen verdwijnen naar een bejaardenhuis, overlijden of trekken misschien wel eerder weg. De nieuwe instroom 2e generatie kan heel anders zijn en bedreigend overkomen voor de oude achterblijvers die zich niet meer thuis voelen in hun eigen wijk. Ontwerpen voor één stijl is dus kwetsbaar, beter is multi-leefstijl te ontwerpen. Dit geldt voor zowel de wooncarrière als de leefstijlen. Er wordt wel eens gesteld dat homogene complexen 20 à 30 wooneenheden dienen te bevatten als kritische massa.

Box 8: Quote: Ivan Nio.

'Homogene clusters in heterogene wijken.'

Kees Fortuin en Hans Kars denken dat het *Sociaal Supervisorschap* een oplossing is in het doorpakken van de ideeën. Hans Kars noemt het alleen anders, namelijk een brandmanager. Voornamelijk de eerste tijd nadat een aanpak is ingezet, is belangrijk om het te laten slagen. Laat je het de eerste weken op zijn beloop dan is het gedoemd te mislukken volgens Kees Fortuin.

Wanneer je gaat differentiëren moet je ook doorpakken na het ontwerpproces in de exploitatie van het geheel. Zeker drie weken streng beheren, ook sociaal.

Box 9: Voorbeeld doorpakken bij oplevering (Quote: Kees Fortuin).

'Wanneer een kleine groep autochtonen beschermde kinderen wordt losgelaten in een buurt met allochtonen kinderen die gewend zijn aan de onbeschermde omgeving, zal de beschermde groep al heel snel in aanraking komen met de harde straatcodes. Ze worden van de speelplaats afgeslagen. Buurtvaders (tantes) kunnen zorgen dat hier wel mogelijkheden zijn om gezamenlijk op te trekken. Naar verloop van tijd kan hun taak minder worden omdat de beschermde kinderen zijn geïntegreerd.'

Door de buitenruimte in te delen in verbindingstroken en verblijfsgebieden heb je direct mogelijkheden om te differentiëren voor de verschillende leefstijlen. Deze stroken moeten neutraal genoeg zijn om de verschillende leefstijlen te herbergen. Binding van het collectief ('bonding') aan het publieke deel ('bridging').

Box 10: Bonding en bridging (Bron: Kees Fortuin).

Bonding en bridging zijn geoperationaliseerd naar begrip voor de eigen en de andere cultuur en/of leefstijl, namelijk:

- Het begrip voor de eigen cultuur en verstevigen van contacten binnen de eigen groep (bonding);
- Het begrip voor andere culturen en leggen van relaties met mensen van andere groepen (bridging).

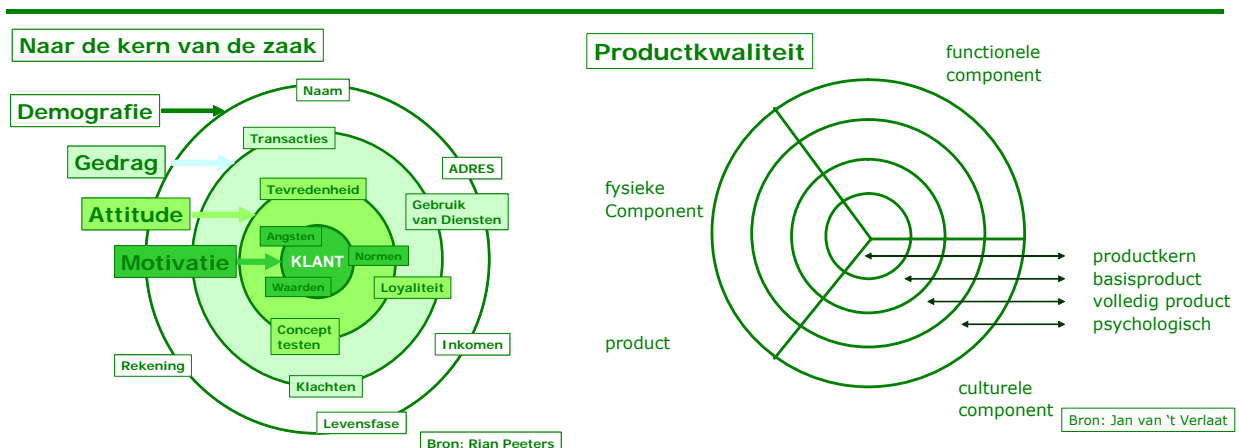
Indien je differentiëert in de buitenruimte kan het wel expliciet, maar je moet oppassen mensen niet teveel in hokjes te stoppen. Probeer het dus subtiel aan te pakken volgens René Goorden. Volgens Ivan Nio ligt ook de sociale uitsluiting op de loer als we niet voorzichtig te werk gaan.

Het differentiëren in de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag van de doelgroepen lijkt meestal expliciet te gebeuren, maar in enkele gevallen wordt dit ook impliciet gedaan. Het is soms afhankelijk van de gevonden leefstijlen en de strategische keuze wil ik wel of niet mensen aantrekken en afstoten.

4.4. Differentiatie en meerwaarde

H. Leidt het differentiëren van de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag als gevolg van het gebruik van de leefstijlbenadering in de praktijk tot een meerwaarde?

Zoals vermeld in paragraaf 4.3 zijn de voorstanders het erover eens dat hoe dieper een waarde zit, hoe duurzamer hij is. Rian Peeters visualiseert het met de navolgende cirkel.

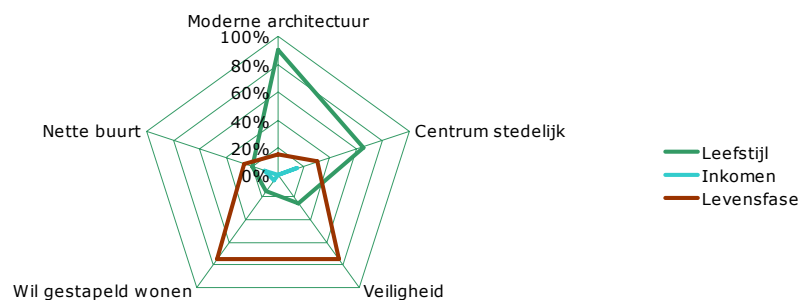
Figuur 14: Cirkel van motivatie tot demografie (Bron: College Rian Peeters, 21 september 2006) Figuur 15: Productkwaliteiten (Bron: College Jan van 't Verlaat, 21 februari 2006)

Hoe dichterbij de kern hoe duurzamer. Opvallend hierbij is dat Rian Peeters de demografische gegevens op de buitenste schil projecteert. Hiermee zegt hij dat deze minder duurzaam zijn dan de binnenste cirkels welke de leefstijlen en identiteit weerspiegelen. Het gebruik van de leefstijlen en identiteit toont hiermee dus direct zijn meerwaarde aan. Lotte Schubert geeft aan dat een segmentering op basis van demografische gegevens beduidend anders kan zijn dan die op leefstijlen, zie onderstaande box.

Box 11: Voorbeeld van onverwachte segmentering (Quote: Lotte Schubert).

Bij een onderzoek naar leefstijlen is een uitgebreide inventarisatie gemaakt van hele groepen mensen. Vervolgens zijn de mensen op basis van die inventarisatie ingedeeld in leefstijlen. Tijdens een workshop die per leefstijl werd gehouden om de uitkomsten te bespreken kwam bij die leefstijl een oude autochtone dame van stand aan tafel te zitten naast een jonge mannelijke antiliaan. Beide bleken zeer goed met elkaar op te kunnen schieten omdat ze dezelfde normen en waarden bleken te hebben. Op basis van de oude demografische gegevens waren deze twee mensen nooit in hetzelfde segment ingedeeld.

Dit wil volgens Gert Jan Hagen niet zeggen dat leefstijlen altijd de beste verklaring zijn. Twee bekende demografische gegevens: inkomen en levensfase zijn ook van belang. In het bijzonder wanneer het gaat over veiligheid, gestapeld wonen en een nette buurt, zie onderstaand figuur 16. Hieruit blijkt volgens Gert Jan Hagen dat het differentiëren middels het toepassen van leefstijlen niet in elke levensfase goed mogelijk is.

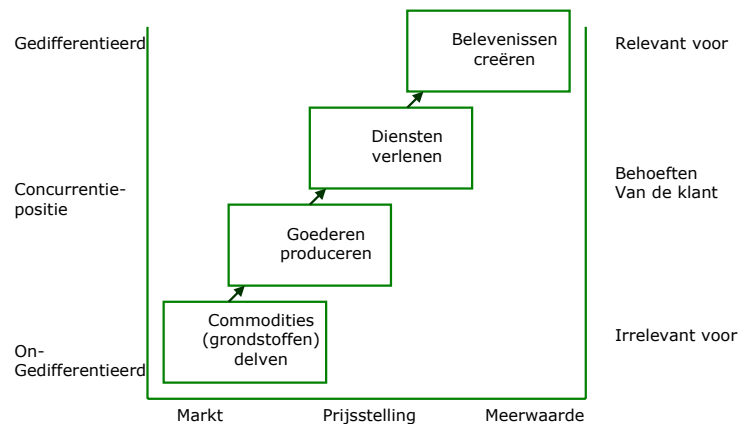

Figuur 16: Spinnweb van leefstijl, inkomen en levensfase (Bron: SmartAgent Company)

Het leefstijlprincipe wordt de laatste jaren meer en meer toegepast. Redenen hiervoor zijn volgens René Goorden onder andere de globalisering en individualisering van de maatschappij. Hij ervaart dat er langzaam een tegenwicht aan het ontstaan is tegen de verharding en individualisering. In ontwikkelingen waarin het samenzijn en gaan van bepaalde normen en waarden ziet hij dit tegenwicht terug. Bijvoorbeeld in hofjes zoals 'Het Vijfde Kwartier' zijn erg gewild en lopen direct vol. Het differentiëren lijkt hier dus ook een meerwaarde te hebben.

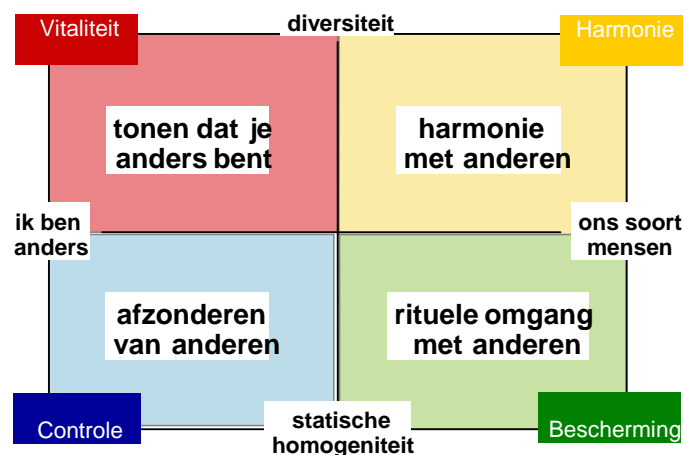
Zowel René Goorden als Rian Peeters zijn van mening dat je juist door middel van leefstijlen misschien wel beter de buitenruimte kunt differentiëren dan de woning. De leefstijl kan gezien worden als een dimensie op de waardeketen, het

diagram van de koffieboon. Het dak boven het hoofd is het verbruiksartikel, de casco woning is het product, de service komt van de huismeester en middels de leefstijl realiseer je de beleving, zie onderstaand figuur.

Figuur 17: De waardeketen (Bron: Gilmore & Pine, 1997).

Leefstijl gaat dus niet over het casco, hooguit over de gevel en de inrichting, maar veel meer over de plek en dus de openbare ruimte. Dus zeker te differentiëren aan de hand van leefstijlen. De meerwaarde is dus wel aanwezig. René Goorden benadrukt nog maar eens je niet blind te staren op alleen de leefstijlen. Rian Peeters noemt nog het voorbeeld van de Poptahof. In het park is een aantal lege plekken achtergelaten om te kijken hoe de gebruikers dit gaan invullen. De verwachting is dat afhankelijk van de leefstijl die het zich toeigent de plek een uitstraling zal krijgen. Stel dat de gele leefstijl (het harmonieuze kwadrant van SmartAgency Company, zie onderstaand figuur) dit zal zijn, dan uit dat zich in een duidelijke afscheiding zodat duidelijk is van wie dit is.

Figuur 18: Leefstijl kwadranten conform het BSR[®]-model (Bron: SmartAgent Company)

Niet alleen bij het ontwerp heeft de differentiatie volgens Gert Jan Hagen een meerwaarde, ook in de beheerfase kun je er je voordeel mee halen. Wederom afhankelijk van de leefstijlen kun je een alternatieve beheervorm met een

verschillend participatieniveau van de bewoners hanteren. Zeker nu de Amerikaanse trend van steeds meer privatisering van (semi)openbaar groen zich ook in Nederland ontwikkelt. Niet alleen op binnenterreinen, maar ook in woonstraten.

Zowel Renzo Streijvers als Henk Rotgans zijn het hier niet mee eens. Volgens beiden roepen de woningcorporaties dat ze dit kunnen, maar wordt er niet bij verteld hoe? Het is tenslotte niet hun kerntaak. Anders denken als overheid valt wel te leren van de markt, niet alleen in kosten en budgetten, maar ook in marktwaarde. De overheid heeft niet voor niets de publieke taak. Ze staan anders in de samenleving dan (semi-)particuliere partijen als woningcorporaties en projectontwikkelaars. Geen winstbelang, maar belang bij de burger. Henk Rotgans geeft aan terughoudend te zijn met het afstoten van openbaar groen. Volgens hem is dat stap 1, stap 2 is een hek eromheen en in stap 3 is het geen openbaar groen meer. Dit kan de overheid niet willen, het bevordert alleen maar de segregatie aldus Henk Rotgans. Daarnaast refereert hij aan de wettelijke aansprakelijkheid als overheid. Volgens Henk Rotgans zit het verschil hem juist in het beheer en de randen van zo'n openbare ruimte. Je moet investeren in het klimaat waarom mensen er willen zijn en niet in het leuke architectonische plaatje. Het gaat dus over de betekenis van de plek voor de stad en zijn burgers. Het gaat over voorzieningen et cetera. Het zich thuis en geborgen voelen in niet alleen de buitenruimte, maar het totaal van de woonomgeving. Jean Paul Andela en Leo van den Berg sluiten zich hierbij aan.

Amsterdam doet dit vanuit zijn sterke historische aantrekkingskracht, Rotterdam heeft dat niet en zal het ergens anders moeten zoeken. Er is hier wel veel ruimte. Op de pleinen komt het probleem van Rotterdam boven, Rotterdam heeft daar niets! Dan gaat men allerlei dingen verzinnen zoals de Markthal aan de Binnenrotte of de Binnentuinen, maar ze lossen slechts de gevolgen op, de bron wordt niet aangepakt.

Box 12: Voorbeeld anders denken (Quote: Henk Rotgans).

'Klagen over de parkeergarage dat hij niet vol komt en dus niet exploitabel is. Er wordt dan geroepen dat men het parkeren in de buitenruimte maar moet belasten totdat de parkeergarage vol is. Men gaat voorbij aan het feit waarvoor de parkeergarage is gebouwd, om het blik van straat te halen zodat je daar beter kunt aansluiten op het stedelijke klimaat. Dus aanpassen die buitenruimte en parkeerplaatsen verwijderen. Dan ontstaat er schaarste en komt de parkeergarage ook vol maar met veel meer kwaliteit rondom. Je geeft de welgestelde ook geen gelegenheid om toch een plaats te gebruiken want de eerste heeft geluk, geen sociale uitsluiting'.

Misschien zijn de 'gated communities' in Amerika nog niet zo slecht als differentiatie oppert Willem Sulsters. Ook hij is van mening dat ook het beheer moet komen vanuit de mens, waar voelt de mens zich goed bij en niet vanuit de ruimtelijke ordening (fysieke inrichting). Zie het ook niet als alleen de buitenruimte, maar als één geheel: buitenruimte, architectuur, woninginrichting en service. Één van de oorzaken hiervan is waarschijnlijk dat de gehele stedenbouwkundige wereld op budget lijkt te sturen en nauwelijks op meerwaarde aldus Willem Sulsters en Henk Rotgans. Kijk naar grondexploitaties, beheerbudgetten en zelfs de budgetten van de adviseurs. Daarnaast zijn ze dan ook nog niet eens alleen budgetgestuurd, maar ook nog sectoraal. Voorbeeld dat het ook anders kan is de Hightech Campus in Eindhoven. Hier zijn het aantal patenten een maat voor de bijdrage in de budgetten. Tevens vraagt Willem

Sulsters zich af hoe het met Barcelona was gegaan als Busquet ook alleen maar gedacht had in budgetten?

Henk Rotgans geeft aan dat je Beheer kunt zien als niets anders dan het instandhouden van wat een ander ontworpen heeft. Dit is wel een conservatieve gedachte. De betrokkenheid zou wel verder kunnen gaan door aan te geven dat iets toch niet gebruikt wordt in de buitenruimte waar het voor neergezet is. Heb het daar over met de ontwerper.

Box 13: Integraal ontwerp (Quote: Henk Rotgans).

'De stad is er niet voor de ontwerper, maar de ontwerper is er voor de stad! De ontwerpende kwaliteit hoort beter te zijn. Niet in nog duurdere ontwerpen, maar een ontwerp dat is afgestemd op de investeringskosten van aanleg en beheer. Deze verantwoordelijkheid dient een ontwerper te nemen. Een ontwerper die daarmee komt moet niet uitgelachen worden door zijn collega ontwerpers als 'ambiteloos'. Hij hoort beloond te worden voor zijn bewezen ambitie van het meedenken aan een integraal ontwerp dat afgestemd is op de bewoners'.

Als gevolg van de vele wetten en regels is de verkokering alleen maar verder doorgezet. Hij vervolgt met: *'We moeten dus concreter en scherper (convergeren), bepalen welke doelgroepen, acties et cetera en niet teveel divergeren en er heel de wereld bij halen (Nu doen we vaak het laatste)'*. Als uitsmijter wil Henk Rotgans nog wel kwijt dat de buitenruimte een politiek sausje is. De Buitenruimte ligt erbij zoals de politiek het wil!

Uiteindelijk delen de geïnterviewden de mening dat een grotere betrokkenheid automatisch leidt tot een beter of efficiënter beheersregime. Kees Fortuin vult nog aan dat het juist differentiëren leidt tot het serieus nemen van de bewoners. Diegene die willen en dat in gedrag laten zien, krijgen een ander beheersregime (zowel fysiek als sociaal). Hiermee kietel je bewoners om goed gedrag¹⁴ te vertonen.

Over de meerwaarde van differentiatie is Ton Rutjens kort en krachtig. De choreografie moet nodig veranderen om te kunnen differentiëren. Een andere woonomgeving moet niet gezien worden als een stap vooruit in de maatschappelijke ladder, maar in het anders zijn, een horizontale verplaatsing. We moeten stoppen om alles sociaal-democratisch te willen inrichten (alles gelijk vanuit het gelijkheidsbeginsel) we moeten proberen die sociale factor mee te laten bewegen om zodoende de benodigde differentiatie te verkrijgen. Nu starten is 20 jaar verder kijken om te oogsten. Alle instrumenten zullen hier integraal in mee moeten. Voor het beheer geeft dit enorme spanningen, we zijn gewend om alles maar op dezelfde manier te beheren. Dit moet anders. Niet alleen in de vorm van een beheersbudget anders besteden om te komen tot andere beheersvormen, maar ook door gebiedseigenaren de mogelijkheid te geven extra kwaliteit toe te voegen. Daarnaast zou ook de participatie van de gebiedseigenaren afhankelijk van hun leefstijl een rol moeten kunnen spelen. Niet iedere leefstijl zit hier op te wachten en de overige leefstijlen weer op een eigen manier. Zo krijgen we échte differentiatie!, aldus Ton Rutjens.

¹⁴ Onder goed gedrag verstaan we hier de Nederlandse wetten, normen en waarden. Bijvoorbeeld geen vuil zomaar op straat gooien.

4.5. Antwoorden uit het empirisch onderzoek

In de praktijk worden verschillende definities van leefstijlen gebruikt. Als je alle definities op een rij zet dan lijkt er toch wel een trend in te zitten dat de professionals die het toepassen, gebruik maken van de vastere waarde van het leefstijlprincipe, de levenswijze, zij het met enkele mitsen en maren. Doordat dit begrip voortkomt uit de normen en waarden zal de duurzaamheid groter zijn dan de demografische indelingen.

Óók in de praktijk is er discussie over de houdbaarheid van leefstijlen. Een groot gedeelte van de geïnterviewde lijkt toch wel voor levenslang te willen gaan. Een enkeling blijft wel meegaan in de stelling dat de houdbaarheid beduidend langer is dan de smaakvariant, maar ziet een periode van 5 à 7 jaar als lang.

Met betrekking tot de modellen is de teneur terug te vinden dat verschillende modellen voldoen. Uiteindelijk doen ze allemaal hetzelfde, namelijk segmenteren. Het verschil met de demografische doelgroepen zit hem in de sociale kant. Het gaat niet zozeer over het model maar meer over de achterliggende theorie, dit ondanks de verschillen tussen de twee meest toegepaste modellen, het Mentality™-model van Motivaction en het BSR®-Model van SmartAgent Company. Het model van Motivaction neemt het inkomen en het gedrag van de mensen mee in zijn aanpak. Ondanks dat het meer realistisch beeld dat Motivaction geeft blijkt het SmartAgent Company model het meest gebruikt te worden vanwege de aansluiting op de taal in de branche.

Door *'het praten over'* leefstijlen wordt de betrokkenheid bij bewoners en professionals vergroot. Iedereen zal wel op zijn eigen manier het proces moeten doorlopen.

Een rechtstreekse vertaling (één op één) van leefstijlen naar woonmilieus en buitenruimte is nog niet mogelijk volgens de deskundigen. Ze zijn het wel eens dat de geproduceerde sfeerbeelden voldoende zijn om het door de (landschap)architect door te laten vertalen. Wel dient dit principe van leefstijlen als een middel en niet als een doel gezien te worden. Het wordt dus expliciet toegepast in de meeste gevallen, dat het gebruikt wordt.

Niet de woning, maar de buitenruimte en de omgeving (voorzieningen) zijn belangrijk bij een locatiekeuze. Daarnaast speelt ook de schaalgrootte mee.

Wanneer je gaat differentiëren moet je ook doorpakken na het ontwerpproces in de exploitatie van het geheel. Zeker drie weken streng beheren, ook sociaal.

Het differentiëren in de buitenruimte op grond van (veronderstelde) gedrag van de doelgroepen lijkt meestal expliciet te gebeuren, maar in enkele gevallen wordt dit ook impliciet gedaan. Het is soms afhankelijk van de gevonden leefstijlen en de strategische keuze wil ik wel of niet mensen aantrekken en afstoten.

Hoe dichterbij de kern (normen en waarden) hoe duurzamer. Opvallend hierbij is dat de demografische gegevens op de buitenste schil zitten waardoor ze dus minder duurzaam zijn. Het gebruik van de leefstijlen en Identiteit toont hiermee dus direct zijn meerwaarde aan. Niet altijd geven de leefstijlen de beste verklaring. Het is namelijk niet in elke levensfase goed mogelijk in het BSR®-model.

In complexen met afwijkende woonmilieusferen door heel het land is de voorverkoop een succes. Het vijfde kwartier, Poptahof, Brandervoort, Haverleij et cetera (NB niet al deze voorbeelden zijn gestoeld op leefstijlen).

De meerwaarde van het differentiëren middels leefstijlen is terug te vinden in de waardeketen. Het gaat namelijk over beleving. Leefstijl gaat dus niet over het casco, hooguit over de gevel en de inrichting, maar veel meer over de plek en dus de openbare ruimte. Dus zeker te differentiëren aan de hand van leefstijlen.

Niet alleen bij het ontwerp heeft de differentiatie een meerwaarde, ook in de beheerfase kun je er je voordeel mee halen. Wederom afhankelijk van de leefstijlen kun je een alternatieve beheervorm met een verschillend participatie niveau van de bewoners hanteren. Om het beheer beter te laten verlopen door de overheid dient deze te leren anders te denken. De markt doet dit al.

Kijk naar het geheel van buitenruimte, architectuur, woninginrichting en service. Een van de oorzaken dat dit nauwelijks gebeurd is waarschijnlijk dat de gehele stedenbouwkundige wereld op budget lijkt te sturen en nauwelijks op meerwaarde.

Een grotere betrokkenheid leidt automatisch tot een beter of efficiënter beheersregime.

Er dient een cultuurverandering plaats te vinden dat een andere woonomgeving niet gezien moet worden als een stap vooruit in de maatschappelijke ladder, maar in het anders zijn, een horizontale verplaatsing. We moeten stoppen om alles sociaal-democratisch te willen inrichten. We moeten proberen die sociale factor meet laten bewegen om zodoende de benodigde differentiatie te verkrijgen.

Box 14: Rotterdam blijft jong (Quote: Henk Rotgans).

'Rotterdam wordt nooit oud, voordat iets oud is hebben wij het gesloopt'.

5. SYNTHESE

5.1. Synthese

Tijdens een ontdekkingsreis door het literaire woud der levensstijlen zijn verscheidene zaken aan het licht gekomen die kunnen bijdragen aan het begrip leefstijl, de manier waarop ze bruikbaar zijn en hoe ze nu toegepast worden. Dit allemaal in relatie tot het ontwerpproces en de stedelijke planning. Vervolgens zijn de modellen waarmee deze onderzoeken worden gedaan bekeken en tenslotte is dit in de praktijk getoetst. Daarmee is getracht een antwoord te geven op de centrale vraag:

Biedt de leefstijlbenadering aanknopingspunten om te kunnen differentiëren in de kwaliteiten van de buitenruimte (bij gebiedsontwikkeling) binnen woonwijken met overwegend een woonfunctie.

Voor de uiteindelijke beantwoording van de centrale vraag worden eerst de acht subvragen (A tot en met H) achtereenvolgens beantwoord.

A. Wat verstaat men in de literatuur onder de leefstijlbenadering en hoe verhoudt deze zich tot de demografische gegevens?

Om te begrijpen waar we het over hebben is gezocht naar een definitie van het begrip leefstijl, echter de definitie hiervan is niet duidelijk uit de literatuur te halen. Wel is een duidelijke stroming te zien die onderscheid maakt tussen een leefstijl en een levenswijze. De leefstijl is kortademig, als smaakvariant gevoelig voor trends en modes. De variant van levenswijze echter lijkt vaster te zijn omdat hij voortkomt uit de dieper liggende cultureel bepaalde noties. Hij is gebaseerd op de organisatie van het dagelijkse leven. Uit de vele definities kiezen we voor het vervolg de volgende definitie:

'Leefstijl wordt zichtbaar in het activiteitenpatroon en de opvattingen van mensen. Leefstijl bepaalt dus ook waar iemand woont of zou willen wonen. Het is het resultaat van het economisch en sociaal-cultureel kapitaal, dat zij in hun leven verzamelen: levenswijze'.

Ondanks de vele beschrijvingen van de leefstijlbenadering en de vele kritische opmerkingen lijkt er in het literaire woud van de levensstijlen toch een item uit te springen welke een mogelijk verband kan leggen tussen de voor- en tegenstanders van de leefstijlbenadering. Als we vanuit beide invalshoeken kijken naar de leefstijlbenadering lijkt er een relatie te zitten tussen de uitleg van de leefstijlbenadering en de levensduur die beide eraan hangen. Het overgrote deel van de voorstanders lijkt de leefstijlbenadering uit te leggen als de dieperliggende waarden welke gestoeld zijn op sociale en culturele veranderingen, aangeduid met de *levenswijze*. De bijbehorende levensduur wordt als lang gezien, minimaal een jaar of zeven tot levenslang toe. De critici geven een andere uitleg aan de leefstijlbenadering. Zij houden vast aan de uitleg van een *smaakvariant*, welke gevoelig is voor de modeverschijnselen van de maatschappij. De bijbehorende levensduur wordt dan ook als zeer kort ervaren.

Hieruit lijken we te kunnen concluderen dat de leefstijlbenadering en zijn toepassing op veel meer voorstanders kan rekenen wanneer de houdbaarheid beter aangetoond kan worden.

Als we dus aannemen dat de invalshoek van de leefstijlbenadering die uitleg van levenswijze is, dan rest nog de vraag hoe dit zich verhoudt ten opzichte van de demografische gegevens. Welke demografische gegevens moeten we dan gebruiken, en waarom voldoen die niet meer? De critici die tot op heden geen gebruik maken van de leefstijlbenadering maken hoofdzakelijk gebruik van de demografische gegevens zoals: etniciteit, levensfase en inkomen. Deze variabelen zijn een momentopname en geven aan wat individuen op dat moment zijn, het heden. Het begrip 'levenswijze' voegt hier een nieuwe dimensie aan toe, wat willen die mensen gaan doen, de toekomst.

In het verleden leken deze demografische variabelen redelijk vast te liggen, maar de critici vergeten dat het juist deze variabelen zijn die de laatste decennia behoorlijk in verandering zijn gekomen. Als we kijken naar de etniciteit zien we een instroom van vele verschillende culturen. In het bijzonder in de grotere steden is het percentage allochtonen met een enorme opmars bezig. Niet alleen de samenstelling van een wijk, maar ook van een gezin is onderhevig aan veranderende etniciteit. Een eerste generatie of een derde generatie allochtoon staat heel anders in het leven. De levensfase die in het verleden een vast patroon had middels thuis wonen, trouwen en een gezin stichten is ook aan alle kanten verlaten. In plaats van het oude vertrouwde 'huisje boompje beestje' zien we momenteel relatief veel éénoudergezinnen en alleenwonende in het stedelijk gebied terug. De laatste variabele het inkomen spint ook garen bij de steeds stijgende welvaart. Steeds meer mensen gaan dusdanig verdienen dat zij de door hun gewenste levenswijze beter kunnen benaderen.

Als we deze variabelen op een rij zetten dan lijkt de basis voor het gebruik van deze variabelen minimaal drastisch te veranderen, mogelijk niet meer voldoende om als een goede input te dienen voor het verklaren van het ruimtelijke gedrag van mensen en het voorspellen wat wenselijk is. Hier biedt de leefstijlbenadering waarschijnlijk een aanknopingspunt. De groeiende interesse voor de leefstijlbenadering lijkt dus onder andere veroorzaakt te worden door de stijgende welvaart omdat een levenswijze onder andere afhankelijk is van het inkomen en nu dus voor meerdere groepen weggelegd lijkt te zijn om de gewenste levenswijze te hanteren. Een grotere groep wordt interessant voor onderzoek en de commercie. Maar ook de individualisering en de samensmelting van verschillende culturen kunnen als oorzaak gezien worden van de stijgende interesse voor de leefstijlbenadering. De vraagkant kan dan beter in beeld worden gebracht door de leefstijlbenadering toe te passen, toch blijven er beperkingen aanwezig vanuit de aanbodkant. Dit is niet verwonderlijk gezien de dominante positie van de overheid die decennialang de woningbouw heeft gereguleerd. Niet alle woningen vertonen dezelfde karakteristieken, staan op dezelfde locatie en zijn voor ieders portefeuille weggelegd. De ontstane tekorten in de woningbouw in combinatie met de geringe beschikbaarheid van het aantal woningen en de toegankelijkheid hiervan, zullen nog enige tijd hun stempel op dit vraagstuk drukken.

Nu de traditionele variabelen steeds minder toereikend zijn omdat ze niet genoeg inspelen op de woonvoorkeuren is een link naar de leefstijlbenadering snel

gelegd. Deze benadering is een segmentatie benadering om te komen tot segmenten waarin de individuen bepaalde overeenkomsten hebben. Bij toepassing van deze benadering gebeurt dit meestal als aanvulling op de traditionele variabelen zoals met name levensfase, etniciteit en inkomen. Voordeel van de leefstijlbenadering is dat het beter de woonvoorkeuren beschrijft vanuit het normen- en waardenstelsel. Hiermee wordt niet alleen rekening gehouden met de statische kenmerken van een individu, maar ook met het dynamische gedrag wat hij of zij vertoont.

B. Zijn in de literatuur aanknopingspunten te vinden over de bruikbaarheid van de leefstijlbenadering?

Ondanks het enthousiasme waarmee de leefstijlbenadering wordt ontvangen door onder andere de woningcorporaties, zijn in de literatuur een aantal kritische dilemma's terug te vinden over de toepassing ervan. Met welke kanttekeningen en aandachtspunten moet nu rekening mee gehouden worden?

Het eerste dilemma komt voort uit de grootschalige bouwopgave die momenteel in Nederland gaande is, deze vindt voornamelijk plaats in het stedelijke gebied. Gedeeltelijk in uitlegvelden, maar ook bij herstructureringen waar eerst gesloopt dient te worden. Een van de doelgroepen waarvoor gebouwd wordt is de lagere klasse (sociale woningbouw) en middenklasse. Enerzijds wordt er gebouwd vanwege het woningtekort, maar anderzijds ook om de sociaal te herstructureren. Deze sociale herstructurering is nodig omdat als gevolg van een stijgende welvaart en de globalisering de culturele verscheidenheid in de herstructureringswijken groot is geworden en daarnaast relatief veel huishoudens uit de onderkant van de maatschappelijke ladder herbergt. Het gevoel van thuis zijn ontbreekt en de conflicten als gevolg van botsende culturen worden groter. Hier lijkt een hiaat in de literatuur aanwezig te zijn. In de literatuur staat veel beschreven over de leefstijlen van welgestelde in de maatschappij, maar de groep van minder bedeelde lijkt nauwelijks onderzocht te zijn. Het is in het bijzonder deze groep die interessant is voor de ontwikkeling van de woonmilieus in de armere wijken van de grotere Nederlandse steden. Ondanks dat deze groep regelmatig bij conflicten is betrokken, is van deze groep weinig bekend met betrekking tot leefstijlen. Meer kennisuitwisseling zou dan ook gewenst zijn.

Het is dus van belang aan te sluiten op de wensen en woonvoorkeuren van deze mensen. Hier ligt het tweede dilemma, de benodigde modellen voor het in kaart brengen van preferenties en voorkeuren wordt gevonden in Amerika. Voornamelijk geïmporteerd vanuit de Amerikaanse marketing is deze segmentatiebenadering geland in Europa, voornamelijk Duitsland en Frankrijk. Amerikanen lopen op het gebied van marketing voor ten opzichte van Europa, van vitaminepil tot een Hummer wordt alles aan de man gebracht. Ook woonmilieus worden op deze wijze aangepakt, denk aan voorbeelden als de 'gated communities'. De wetenschap lijkt zijn vraagtekens te stellen bij het gebruik van de consumptie gericht marketing in de woningen en in het bijzonder de woonomgevingen omdat het domein van de ruimtelijke ordening en stedelijke planning ingrijpt op het plaatselijke maatschappelijke leven en niet direct terug te draaien is.

Het derde dilemma heeft betrekking op de relatie tussen het individu en de groep. De meeste theorieën waarop de segmentatiemodellen zijn gestoeld gaan uit van individuen, terwijl de uitkomsten uit deze modellen geïnterpreteerd worden over groepen of segmenten. De samenstelling van het huishouden bijvoorbeeld bestaat uit meerdere individuen. De levenswijze van een huishouden zal dus een gemene deler zijn de verschillende levenswijzen uit dat huishouden. Uitgaande dat een levenswijze vaak bepaald wordt door de afkomst kan dit meevallen, en zou de algemene deler van het huishouden de maatstaf moeten zijn. Anderzijds kan het ook juist versterkend werken. In een van de interviews kwam een voorbeeld naar voren over een oude autochtone dame met dezelfde leefstijl als de jonge allochtoon van Antilliaanse afkomst. Dergelijke voorbeelden moet men altijd in de grotere context blijven zien. Als individu klopt het verhaal misschien, maar het is bekend dat het gedrag als individu anders kan zijn dan het gedrag van diezelfde individu in een groep.

Dilemma nummer vier is al aangegeven bij vraag A en heeft betrekking op de duurzaamheid. De duurzaamheid van een levenswijze is weliswaar beduidend langer houdbaar dan een leefstijl maar varieert nog steeds aanzienlijk.

Het vijfde en laatste dilemma heeft te maken met integratie en segregatie. Bij het toepassen van de leefstijlbenadering kan het zijn dat men kiest voor een heel uitgesproken (expliciete) inrichting van de woonomgeving. De uitstraling hiervan kan bepaalde mensen en/of groepen sociaal uitsluiten. Dit sluit niet aan bij het beleid in Nederland waar we dit fenomeen juist willen voorkomen. Daarnaast doet zich nog een conflict voor met het differentiatiebeleid van voornamelijk de grote steden. Het tegengaan van gettovorming door te spreiden van etniciteit en inkomen lijkt door de leefstijlbenadering juist tegengewerkt te worden. Aan de andere kant zou je ook kunnen zeggen dat het spreiden van mensen geheel onnatuurlijk is, je onttrekt ze uit hun sociale netwerk. In deze tijd zijn de mensen steeds zelfbewuster geworden en laten ze zich niet meer zo snel in hokjes plaatsen. De leefstijlbenadering zou sociale uitsluiting kunnen uitlokken, maar het is de vraag of het spreiden van mensen op basis van inkomen en etniciteit dit niet is?

Als we deze dilemma's samenvatten lijken er vanuit de wetenschappelijke kant weinig aanknopingspunten in de literatuur te zitten om een positieve toepassing van de leefstijlbenadering te onderschrijven. Toch vinden we in de literatuur aanknopingspunten terug waaruit blijkt dat het toch toegepast wordt. Deze voorbeelden zijn voornamelijk afkomstig van woningcorporatie en projectontwikkelaars die gesteund door de commerciële partijen het in de praktijk ten uitvoer brengen. Alle wetenschappelijke dilemma's ten spijt zien zij in het bijzonder de meerwaarde van het beter in kaart brengen van de woonvoorkeuren en het bij dit proces ontstane draagvlak. Door het toepassen van de leefstijlbenadering denkt men beter in te kunnen spelen op de wensen van de bewoners. Door te laten zien in de ontwerpen dat er naar hun geluisterd wordt is de verwachting dat de betrokkenheid hierdoor positief beïnvloed wordt. Hiermee lijken toch aanknopingspunten over de bruikbaarheid van de leefstijlbenadering aanwezig te zijn.

C. Zijn er in de literatuur aanknopingspunten voor een vertaalslag van leefstijlen (verondersteld gedrag van de doelgroepen) naar de inrichting van de buitenruimte?

Er bestaat geen één op één relatie tussen de leefstijlbenadering en de inrichting van de openbare ruimte. Toch wordt het volgens de literatuur wel toegepast. Dit lijkt niet logisch gezien het wetenschappelijk op vele onduidelijkheden en tegenstrijdigheden stuit. Verder kijkend in de literatuur blijkt dat gebruikte methodes en modellen wel een soort van sfeerbeelden schapen aan de hand van de gevonden leefstijlen. Met behulp van deze sfeerbeelden worden de bijbehorende plaatjes over mogelijke inrichting geproduceerd. Deze laatste stap is een handmatige vertaling van de (landschaps)architect. Deze handmatige vertaalslag die gemaakt wordt, is nauwelijks anders dan de vertaalslag zonder het gebruik van leefstijlen. Een duidelijk verschil tussen de werken met en zonder de leefstijlen zal het afwegingsproces zijn van de (landschaps)architect. Dit afwegingsproces wordt beïnvloed doordat de woonvoorkeuren beter in beeld zijn gebracht door het gebruik van de leefstijlbenadering.

Samengevat kunnen we concluderen dat er geen onderbouwde directe vertaalslag gemaakt kan worden, maar dit pas mogelijk is door een tussenstap met sfeerbeelden. Juist in deze tussenstap bewijst de leefstijlbenadering zijn meerwaarde door de woonvoorkeuren beter in beeld te brengen.

D. Wat verstaat men in de modellen onder de leefstijlbenadering en hoe verhoudt deze zich tot de demografische gegevens?

Het is onduidelijk in hoeverre leefstijl gezien moet worden als een verzameling van traditionele variabelen (zoals etniciteit en geslacht) of als een restcategorie van smaakpatronen, die niet door traditionele variabelen zijn te verklaren. Ook is vaak onduidelijk wie of wat het object is; het individu, het huishouden of de sociale groep. In de praktijk zijn er twee modellen die eruit springen omdat zij veel toegepast worden. Dit zijn het Mentality™-model van Motivaction en het BSR® model van de SmartAgent Company. In deze segmentatiemodellen wordt de onderzochte groep door het model verdeeld in verschillende segmenten. In zowel het Mentality™-model als het BSR®-model vindt de segmentatie plaats door indeling op twee dimensies. Bij het Mentality™-model bestaan deze dimensies uit enerzijds het sociale milieu en anderzijds de sociaal-culturele onderstromen. Het BSR®-model¹⁵ gebruikt een sociologie dimensie, ego of groep, en een psychologie dimensie, extravert of introvert.

De achterliggende theorieën van beide modellen zijn verschillend. Terwijl traditioneel onderzoek in de woningmarkt voornamelijk de relatie legt met de demografische en inkomens gegevens, segmenteren de door Motivaction en SmartAgen Company gebruikte psychografische modellen juist op basis van de persoonlijke motivatie en beleving van de respondenten. Een van de verschillen tussen deze twee psychografische modellen zit hem in de variabele inkomen. Het Mentality™-model neemt deze variabele wel mee en het BSR®-model doet dit niet. Ook neemt het Mentality™-model het gedrag van de mensen mee,

¹⁵ In werkelijkheid gebruikt dit model ook nog de antropologie dimensie, cultuuraanvallend of cultuurbevestigend. Deze dimensie wordt vaak weggelaten omdat hij nauwelijks iets toevoegt.

waardoor een brug wordt geslagen van het individu naar het huishouden. Wetenschappelijk gezien zou het Mentality™-model hiermee een meer realistische uitkomst moeten geven. Ondanks dit wezenlijke verschil blijkt volgens de literatuur toch de voorkeur uit te gaan naar het BSR®-model. Juist het model dat tekort schiet als je van mening bent dat inkomen en gedrag belangrijk zijn, wat diezelfde literatuur ook aangeeft. Als belangrijkste reden waarom het dan toch het meest wordt gebruikt, wordt aangevoerd dat dit model beter zou aansluiten op de taal van de stedenbouwers.

Samengevat gebruiken beide modellen een segmentering op basis van twee dimensies onder de leefstijlbenadering. De gevonden segmenten worden gelabeld, vervolgens wordt ieder label voorzien van een sfeer. Op basis van de sfeer kan een (landschaps)architect een woonmilieu creëren. Verder gebruikt het Mentality™-model juist de traditionele variabele inkomen en slaat het een brug tussen het individu en het huishouden door het gedrag mee te nemen. Theoretisch gezien zou dit een voordeel op moeten leveren voor het Mentality™-model ten opzichte van het BSR®-model, maar dit is niet onderbouwd terug te voeren uit de theorie. Beide modellen maken voornamelijk gebruik maken van de motieven, waarden en belevingen van de bewoner, psychografische consumenten segmentatie. Hoewel slechts het Mentality™-model de variabele inkomen en het gedrag direct meeneemt zal op een indirecte manier ook het BSR®-model hiermee rekening houden. Immers er wordt onder andere gevraagd naar de grootte van de ruimte die mensen prettig vinden en het is uit de literatuur bekend dat een bepaalde levensfase (samenstelling van het huishouden) zijn eigen grootte ambieert. Op dezelfde manier kan men kijken naar de overige demografische gegevens. Waarschijnlijk zullen de indirecte beïnvloedingen bij de variabelen inkomen en levensfase het grootst zijn, ze zullen mogelijk bij alle variabelen aanwezig zijn.

Er zijn geen onderzoeken gevonden die de resultaten van beide modellen vergelijken.

E. Zijn er in de modellen aanknopingspunten voor een vertaalslag van leefstijlen (gedrag van de doelgroepen) naar de inrichting van de buitenruimte?

Hoewel in de literatuur juist aangeven is dat zinvolle verbanden niet zijn aan te brengen tussen leefstijlen en woonomgevingen, geven beide modellen sfeerbeelden van woonomgevingen en dus buitenruimtes. De sfeerbeelden die voortkomen uit de segmentatiemodellen zijn afgeleid uit de verschillende segmentatiegroepen welke ieder een eigen beleving voortbrengen.

Dit betekent niet dat de inrichting dus zomaar te vertalen is (één op één). Daar zijn zowel de voor- als tegenstanders van het leefstijlprincipe het over eens. Er wordt geen inrichting verkregen maar sfeerbeelden waar de (landschaps)architect een uiteindelijke inrichting van kan maken die beter aansluit bij de veronderstelde woonwensen. Bij deze vertaalslag zal de (landschaps)architect mogelijk ook gebruik maken van de overige gegevens, zoals de traditionele demografische gegevens. Het beeld dat zo ontstaat, sluit meer realistisch aan bij de woonwensen dan wanneer de (landschaps)architect enkel een van de demografische of de psychografische gegevens gebruikt. Hiervan zijn

verschillende voorbeelden in de literatuur terug te vinden. Vooral de commerciële bureaus lijken wel te varen bij het gebruik van leefstijlen. Volgens de literatuur zijn juist zij in staat deze sfeerbeelden te creëren. Gezien het commerciële belang dient dit wel met een kritisch oog beschouwd te worden. Desondanks lijken woningcorporaties die op korte termijn de woningvoorraad willen voorzien van een soort identiteit tevreden te zijn met deze aanpak. Het lijkt erop dat dit gebeurt onder het mom van *iets is beter dan niets*. Aangezien in de literatuur terug te vinden is dat het gebruik van leefstijlen in combinatie met de demografische gegevens resulteert in een meer realistisch beeld lijken de woningcorporaties het gelijk aan hun zijde te hebben door er mee te werken.

Samengevat kunnen we dus stellen dat één op één vertalen niet mogelijk is, maar door een tussenslag van een (landschaps)architect er wel een daadwerkelijk ontwerp gemaakt kan worden welke sterk gerelateerd is aan de desbetreffende leefstijl(en). Hiermee zijn de modellen dus toepasbaar zij het met de kanttekening dat de persoonlijke inbreng van de (landschaps)architect groot, maar niet noodzakelijk verkeerd hoeft te zijn.

F. Welke leefstijlen (in de doelgroepen van de woonwijken) zijn dominant aanwezig volgens de modellen?

Alle uitkomsten van de modellen zijn locatiespecifiek. Hierdoor kan het voorkomen dat op een locatie dominante leefstijlen aanwezig zijn, maar dit zegt niets over de overige locaties. Er is dus geen sprake van structureel dominante leefstijlen en dus sfeerbeelden.

G. Wordt in de praktijk expliciet of impliciet gedifferentieerd in de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag van de doelgroepen?

Alvorens de vraag te beantwoorden moeten we eerst ingaan op de mogelijkheid tot een vertaalslag. Ook in de praktijk blijkt een rechtstreekse vertaling (één op één) van leefstijlen naar woonmilieus en buitenruimte nog niet mogelijk te zijn volgens de deskundigen. Ze zijn het wel eens dat de geproduceerde sfeerbeelden voldoende zijn om het door de (landschap)architect te laten vertalen. Uitgaande dat met behulp van de vertaalslag een op leefstijl gerelateerd ontwerp mogelijk is, dan is het de vraag voor wie ontworpen wordt. Wat is de doelgroep in de wijk, zijn het de zittende bewoners of kiezen we voor de nieuwe bewoners. Wat wil men eigenlijk bereiken met de leefstijlgerelateerde ontwerpen van de buitenruimte. De buurten waar nu gebruikt wordt gemaakt van de leefstijlbenadering zijn voornamelijk of kleinschalige sterk thema gerelateerde bouwblokken of het betreft wijken waarin een herstructurering plaats vindt.

Bij de eerste ligt het voor de hand te kiezen voor een expliciet gedifferentieerde inrichting van de buitenruimte en bebouwing. Het gaat hier immers om een duidelijk onderscheid met de omgeving waardoor de (vaak) nieuwe bewoner de keuze heeft om hier te komen wonen of niet. Een potentiële nieuwe bewoner die zich niet kan vinden in de expliciete uitstraling of het concept zal afhaken. Door het expliciet te maken zal dit themablok zichzelf daardoor handhaven, dat is de gedachte.

Bij de tweede ligt het gecompliceerder. Indien het impliciet gebeurd zullen weinig er weet van hebben. Het is ook de vraag wat je er dan mee wilt bereiken. Het doel waarvoor de leefstijlbenadering wordt gebruikt is de woonwensen in beeld te brengen zodat ingespeeld kan worden op deze wensen. Dat houdt in dat dit zichtbaar moet zijn als het de inrichting van de buitenruimte betreft. Men moet zich er thuis voelen. Dit heeft allemaal betrekking op herkenning. Een expliciet ingerichte buitenruimte zal waarschijnlijk eerder herkenbaar zijn. Hierdoor wordt het achterliggende doel eerder bereikt. Het inrichten van de buitenruimte op basis van leefstijlen gebeurd dus meestal expliciet.

Samengevat kunnen we stellen dat het principe van leefstijlen te allen tijde als een middel en niet als een doel gezien moet worden. Tevens blijkt dat het differentiëren op basis van leefstijlen nog niet veel wordt toegepast. Echter wanneer het wel toegepast wordt, gebeurd dit meestal expliciet.

H. Leidt het differentiëren van de buitenruimte op grond van (verondersteld) gedrag als gevolg van het gebruik van de leefstijlbenadering in de praktijk tot een meerwaarde?

De meerwaarde van het differentiëren middels de leefstijlbenadering is terug te vinden in de ladder van de economische waarde. Het gaat blijkbaar over beleving, de woonomgeving voegt waarde (positief of negatief) toe aan de woning. De leefstijlbenadering gaat dus niet over het casco, hooguit over de gevel en de inrichting, maar veel meer over de plek en dus de openbare ruimte en voorzieningen. Dus zeker te differentiëren aan de hand van leefstijlen. Ook een bepaalde minimale kritische massa zal nodig zijn om een stukje identiteit neer te kunnen zetten zodat de bewoners en gebruikers er geloof in krijgen.

Niet alleen bij het ontwerp heeft de differentiatie een meerwaarde, ook in de beheerfase kan men er voordeel mee halen. Wederom afhankelijk van de leefstijlen is het mogelijk een alternatieve beheervorm met een verschillend participatie niveau van de bewoners te hanteren. Om het beheer beter te laten verlopen door de overheid dient de overheid te leren anders te denken. De markt lijkt dit al te doen.

Kijk naar het geheel van buitenruimte, architectuur, woninginrichting en service. Hier is weinig integraliteit terug te vinden. Een van de oorzaken hiervan wordt gevonden in de gelabelde budgetten. Door de verschillende betrokken partijen wordt op budget gestuurd en lijkt het moeilijk op meerwaarde te sturen. Indien de partijen zich meer verantwoordelijk voelen om gezamenlijk een integraal beheerregime uit te voeren zal wederzijdse betrokkenheid en die van de burger groeien. Mogelijk dat hierdoor efficiënter gewerkt kan worden.

Om een draagvlak in de woonmilieudifferentiatie te verkrijgen kan een cultuurverandering helpen, een andere woonomgeving moet niet gezien worden als een stap vooruit in de maatschappelijke ladder, maar in het anders zijn, een horizontale verplaatsing. We moeten stoppen om alles sociaal-democratisch te willen inrichten. We moeten proberen die sociale factor mee te laten bewegen om zodoende de benodigde differentiatie te verkrijgen. Als voorbeeld moet het niet als asociaal gezien worden om op plaatsen waar de buurtbewoners de

buitenruimte wel netjes houden meer onderhoud te plegen dan in de andere gebieden.

Samengevat kan geconcludeerd worden dat dit tot nu toe veel theorie is, maar kijkend naar enkele voorbeelden in de praktijk dan blijkt het toch aan te slaan. Voorbeelden als Brandevoort in Helmond, Haverleij in Den Bosch, Le Medi in Rotterdam, TM Sidhadorp in Lelystad en het Vijfde Kwartier in Den Haag staan goed bekend. De belangstelling lijkt groter zijn dan bij gewone ontwikkelingen. Door de expliciete uitstraling worden bepaalde mensen wel en niet aangetrokken. In bijvoorbeeld de nostalgische wijk Brandevoort is een duidelijke sociale cohesie aanwezig en de huizenprijzen lijken sneller te stijgen dan die in de omgeving.

Aangeland bij de laatste fase van deze ontdekkingsreis door het woud der levensstijlen zijn verscheidene zaken aan het licht gekomen die kunnen bijdragen aan het begrip leefstijl, de manier waarop ze bruikbaar zijn en hoe ze nu toegepast worden. Dit allemaal in relatie tot het ontwerpproces en de stedelijke planning. Modellen waarmee deze onderzoeken worden gedaan zijn bekeken en tenslotte is dit in de praktijk getoetst. Hiermee is getracht een antwoord te geven op de centrale vraag:

Biedt de leefstijlbenadering aanknopingspunten om te kunnen differentiëren in de kwaliteiten van de buitenruimte (bij gebiedsontwikkeling¹⁶) binnen woonwijken met overwegend een woonfunctie.

Ondanks de verscheidenheid aan definities in zowel de literatuur als de praktijk, het gegeven dat in de literatuur tegenstrijdigheden worden gevonden over een vertaalslag blijkt het in de praktijk gewoon toegepast te worden. Vooral de commerciële bureaus lijken garen te spinnen bij het gebruik van leefstijlen. Ondanks dat wetenschappelijke onderbouwingen ontbreken voor de vertaalslag van leefstijl naar buitenruimte zijn de woningcorporaties als voornaamste afnemer tevreden met de aanpak van de commerciële bureaus.

Kort samengevat kunnen we dus oordelen dat het mogelijk is om een indirecte (via een tussenstap van sfeerbeelden) vertaalslag te maken van leefstijlen naar de buitenruimte. Dat we inderdaad kunnen differentiëren wat meestal expliciet lijkt te gebeuren. In een enkel geval wordt dit ook impliciet gedaan. Hoewel het toepassen van de modellen niet op de juiste manier wetenschappelijk onderbouwd is, wordt het in de praktijk toch gebruikt. De vertaalslag naar zowel het technische als het sociale beheer wordt nog niet opgepakt. Uitzonderingen daargelaten.

5.2. Aanbevelingen

In de literatuur is nauwelijks onderzoek te vinden over de grootste groep mensen die in de stad zitten maar die weinig uit te geven hebben. Leefstijlonderzoek naar deze groep mensen zou een welkome aanvulling zijn. Hierbij wordt gedacht aan differentiatie in de beheerfase om tot alternatieve beheervormen met een verschillend participatie niveau van de bewoners te komen.

¹⁶ Gebiedsontwikkeling wil hier zeggen een groter gebied, geen bouwblok met rondom groen.

Om het beheerregime van buitenruimte, architectuur, woninginrichting en service integraal uit te kunnen voeren is het sturen op gelabelde budgetten geen voordeel. De sturing zou meer gericht moeten zijn op de meerwaarde. Meer denken in opbrengsten of meerwaarde in plaats van budgetten luidt dus het advies.

Ondanks de twee verschillende theorieën waarop de modellen van SmartAgent Company en Motivaction zijn gestoeld, lijkt er toch op een basale manier een voorkeur uitgesproken te worden door de gebruikers. Het zou een aanvulling zijn indien deze twee modellen vergeleken werden om te zien waar de resultaten van elkaar zouden verschillen.

Er ontbreekt nog een ontwerpmethodiek die ook meer inzicht geeft op het technische en sociale beheer in een gebied. Mogelijk kan een uitbreiding van de al bestaande segmentatiemodellen hier een bijdrage aan leveren.

Om een draagvlak in de woonmilieudifferentiatie te verkrijgen kan een cultuurverandering helpen, een andere woonomgeving moet niet gezien worden als een stap vooruit in de maatschappelijke ladder, maar een horizontale verplaatsing. Geen sociaal-democratisch inrichting, maar proberen die sociale factor mee te laten bewegen om zodoende de benodigde differentiatie te verkrijgen. Als voorbeeld moet het niet als asociaal gezien worden om op plaatsen waar de buurtbewoners de buitenruimte wel netjes houden meer onderhoud te plegen dan in de andere gebieden. Beloon (en straf) buurten voor de manier waarop ze met hun buitenruimte omgaan en geef aan waarom dit zo gebeurt.

De definitie van de leefstijlbenadering en de daarbij behorende houdbaarheid lijkt een relatie te hebben met de toepassing hiervan. Door de houdbaarheid beter te kunnen onderbouwen zal waarschijnlijk het aantal sceptici afnemen waardoor het gebruik bevorderd wordt. Nader onderzoek naar de houdbaarheid van de leefstijlbenadering lijkt gewenst.

In de traditionele aanpak zijn de variabelen als inkomen en levensfase twee belangrijke items. Het Mentality™-model neemt dit wel mee en het BSR®-model niet. Een vergelijking naar de resultaten van beide modellen zou mogelijk kunnen leiden tot meer begrip en mogelijk meer draagvlak van leefstijlen als duidelijk wordt wat de invloed van de traditionele variabelen inkomen en levensfase hierop hebben.

LITERATUURLIJST

A

Adriaanse, C. (2003), Succesfactoren van wijken die werken. Een verkennende studie in twee naoorlogse flatwijken, Onderzoeksinstituut OTB, TU Delft, Delft.

B

Beckhoven, E. van, & R. van Kempen (2002), Het belang van de buurt; de invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt, DGW/NETHUR, Utrecht.

Benschop, A. (2007), Sociale ongelijkheid en klassen; Max Weber's bijdrage aan de theorie van sociale ongelijkheid en klassen, Universiteit van Amsterdam, Sociosite, Amsterdam.

Bell, W. (1958), 'Social choice, life styles and suburban residence. In: Dobriner, W.M., The Suburban Community, pp. 225-247, New York.

Bell, W. (1968), 'The city, the suburb and a theory of social choice', In: S. Greer, S.L. McAlrath, D. Minar & P. Orleans (red.), The new urbanization, New York, pp. 132-168, New York.

Berg, L. van den, J. van der Meer & A.H.J. Otgaar (1999), De aantrekkelijke stad; Katalysator voor economischer ontwikkeling en sociale revitalisering, Rotterdam.

Bezemer, V. & P.A.M. Visschedijk (2003), Groene Meters deel II; Analyse van het stedelijk groen in de G30 steden, Alterra rapport 833, Wageningen.

Blaauw, N. (2003), Nieuw Cement, tussenstand van de wijkvernieuwing in Groningen; Het ontwerp als communicatiemiddel?, verslag van een studiemiddag op 22 mei 2003, GRAS, Groningen.

Blauw, P.W. (1986), Suburbanisatie en sociale contacten, Elinkwijk, Utrecht.

Bodewes, Jo-Anne. (2006), Woning gezocht; twee kamers en een balkon, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.

Boelhouwer, P. & P. de Vries (2000), Prijsontwikkeling van bestaande en nieuwe koopwoningen, OTBouwstenen 68, University Press, Delft.

Boelhouwer, P. & P. de Vries (2006), Woningkwaliteit, woningprijs en conjunctuur; De invloed van de conjunctuur op gevraagde woningkwaliteit en prijs-kwaliteitverhouding, DGW/NETHUR Partnership, Utrecht.

Bolt, G., R. van Kempen & J. Burgers (1998), On the social significance of spatial location; spatial segregation and social exclusion, In: Netherlands Journal of Housing and the Built Environment, 13, pp. 83-95, Delft.

Bolt, G.S. (2001) Wooncarrières van Turken en Marokkanen in ruimtelijk perspectief, Proefschrift Universiteit Utrecht, Utrecht.

Boomkens, R. (2000), Bouwen voor skaters of surfers?, Over de grenzen van het begrip 'leefstijlen', Minisymposium 'Leefstijlen als instrument voor ruimtelijke ordening', School van de Architectuur, Zuiderkuipen 19 Groningen, Platvorm Gras en de Gemeente Groningen, Groningen.

Bootsma, H., R. Camstra, H. de Feijter & A. Mol (1993), *Leefstijl; een dynamische levensoriëntatie*. In: Rooilijn 26, pp. 332-337, Amsterdam.

Bos, J.,D. Leveling & P. Renooy (2004), *Tussen studentenflat en serviceflat; Nederlanders over wonen*, Sdu uitgevers, Den Haag.

Bos, J., D. Leveling, S. Mateman & P. Renooy (2005), *Concentratie door verdeling?; Een onderzoek naar de effecten van woonruimteverdeling op etnische segregatie*, Regioplan publicatienummer 1196, Amsterdam.

Bourdieu, P. (1979), *La distinction*, Parijs.

Bourdieu, P. (1984), *Distinction. A social critique of the judgement of taste*, London: Routledge.

Boumeester, H.J.F.M. (2004), *Duurdere koopwoning en wooncarrière; een modelmatige analyse van de vraagontwikkeling aan de bovenkant van de Nederlandse koopwoningmarkt*. Proefschrift, Technische Universiteit, Delft.

Breedveld, K. & Van den Broek, A. (2003), *De Meerkeuzenmaatschappij; Facetten van de temporele organisatie van verplichtingen en voorzieningen*, SCP, publicatie 2003/8, Den Haag.

Broere, A. (2003), *Woonmilieudifferentiatie; de praktijk in Utrecht*, In: Vitale stad 3, pp. 22-23, Elbe Media , Amersfoort.

Burie, J.B., P.L.L.H. Deben, J. den Draak, F. Grunfeld, C. Pastor & P.J.J. Pennartz (1978), *Handboek Bouwen en Wonen; studenteneditie*, Van Loghum Slaterus BV, Deventer.

Buys, A. (1997), *De ideale mix?; Een verkenning van visies, feiten en verwachtingen ten aanzien van de bevolkingssamenstelling van buurten en wijken*, Amsterdam, RIGO Research en Advies B.V.

Buys, A. (2001), *De beleving van woonmilieus in kaart gebracht*. In: Tijdschrift voor de Volkshuisvesting 6, pp. 11-15, Nirov, Den Haag.

Buys, A., (2002), *Tussen de pijlers van het grotenstedenbeleid*, In: Tijdschrift voor de volkshuisvesting, No. 6, p. 29 – 33, Nirov, Den Haag.

C

Castells, M. (2000), *The rise of the network society*, Blackwell, Oxford.

Castells, M. (2002), *Local and global; cities in the network society*. In: Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 93, pp. 546-556, Blackwell Publishing, Oxford.

Centraal Bureau voor Statistiek (2004), *Allochtonen in Nederland 2004*, Voorburg / Heerlen.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2004a), *De Nederlandse samenleving 2004; Sociale trend*, Voorburg / Heerlen.

D

Diepen, A. van, & M. Arnoldus (2003), *De woonvraag in de vraaggestuurde markt; bouwstenen uit het woonmilieuanalyse- en leefstijlenonderzoek*, DGW/NETHUR Partnershipprogramma, Rapport 23, Utrecht.

Dietz, R. (2001), Estimation of Neighborhood Effects in the Social Sciences; An Interdisciplinary Review. URAI Working Paper No. 00-03.

Duivesteyn, A. (1996), De stad als spiegel van de samenleving, In: Woningraad Magazine, nr. 3, pp. 33-40.

Duyvendak, J.W. (1998), Integratie door differentiatie; de gemengde wijk. In: Tijdschrift voor de Sociale Sector 2, pp. 14-19.

Duyvendak, J.W. & L. Veldboer (2001), Gelijkheid en verschil in het wonen. In: Meindertsma, M.C. (red.), Stadslab; over stedelijke vernieuwing en herstructurering, pp. 59-75, Amsterdam.

E

Eggens, N., R. Sohilaït & P. Schmitz (2004), Clusters in een culturele chaos-Voorstudie naar de toepassing van de leefstijlbenadering in multiculturele wijkvernieuwing, Forum: Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, Utrecht.

Ellen, I.G., & Turner, M.A. (1997), Does Neighbourhood Matter? In: Assessing Recent Evidence. Housing Policy Debate, Volume 8, Issue 4, 833 - 866.

Ergun, C. & M. Bik (2004), Bevolkingsontwikkeling Rotterdam 2003-2004, COS, Rotterdam.

F

Featherstone, M. (1991), 'Lifestyle and consumer culture', In: Consumer Culture & Postmodernism, London.

Floor, H. & R. van Kempen (1994), Wonen op maat; een onderzoek naar de voorkeuren en motieven van woonconsumenten en te verwachten ontwikkelingen daarin; Deel 3: woonsituatie en woonwensen, Universiteit Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Utrecht.

Florida, R. (2002), The Rise of the Creative Class; And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life. Basic Books, New York.

Fortuin, K. & J. Foolen, (2001), Fysiek en sociaal werken; appels en peren? In: R.P. Hortulanus & J.E.M. Machielse (red.), Op het snijvlak van de fysieke en sociale leefomgeving, pp. 37-53, Elsevier, Den Haag.

G

Ganzeboom, H. (1988), Cahier 60; Leefstijlen in Nederland een verkennende studie, SCP, Den Haag.

Gehl, J., (1978), Leven tussen huizen, Zutphen, De Walburg Pers, Zutphen.

Gijsberts, M. & J. Dagevos (2005), Uit elkaars buurt; De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Gijsberts, M. & J. Dagevos (2007), Interventies voor integratie; Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Gilmore J., & J. Pine (1997), Meer dan goederen en diensten; ensceneren van ervaringen, In: Strategy & Leadership, may/june 1997.

Ginkel, R. van & L. Deben (2002), *Bouwen aan bindingen. Sociale cohesie in Zoetermeer*, Amsterdam.

Goede, J. de (2003), *Nieuw Cement, tussenstand van de wijkvernieuwing in Groningen; Blijven inzetten op kwaliteit, middengroepen in de herstructurering*, verslag van een studiemiddag op 27 mei 2003, GRAS, Groningen.

Groot, C. de (2004), *Zwarte vlucht; De sub(urabane) locatiekeuze van klassieke allochtonen in Amsterdam*, Ministerie van Vrom, Den Haag.

H

Haase, T. & K. McKeown (2003), *Developing Disadvantaged Areas through Area-Based Initiatives. Reflections on over a Decade of Local Development Strategies*, ADM, Dublin.

Haurin, D. R., R.D. Dietz, & B.A. Weinberg (2002), *The impact of Neighborhood Homeownership Rates; A review of the theoretical and empirical literature*, In: Journal of Housing Research 13 (2002) pp. 119-151, Fullerton.

Havighurst, R.J. (1957), *The leisure activities of the middle-aged*, In: American Journal of Sociology, 63, 152-162.

Heide, H. ter (1998), *Gedrag en ruimtelijke inrichting; vragen*, In: Rooilijn, 31, 8, pp. 370-373.

Hemel, Z. (2002), *Droomvelden; Een rondetafelgesprek*, In: S&RO nr 6, Nirov Den Haag.

Holloway, L. & P. Hubbard (2001), *People and place; the extraordinary geographies of everyday life*, Prentice Hall.

Holt, D. (1997), *Poststructuralist lifestyle analysis; conceptualizing the social patterning of consumption in postmodernity*, In: Journal of Consumer Research 23, pp. 326-350, Chicago.

Hooimeijer, P., H. Kroon & J. Luttik (2001), *Kwaliteit in meervoud*, Habiforum, Gouda.

J

Jenkins, R. (1992), *Pierre Bourdieu*, Routledge, New York.

Jong, M.J. de (1997), *Grootmeesters van de sociologie*, Boom, Amsterdam.

Jong, E. de, M. van Rhee & A.L. Roode (2007), *De staat van Rotterdam 2007*, Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS), Rotterdam.

K

Kars Advies (2006), *Schipperskwartier; Thuishaven voor ondernemende mensen*, Staedion Wonen Den Haag, Utrecht.

Keers, G., A. Hogenes, N. Pouw & I. Giebers (2004), *Het wie, wat en waar van de woonomgeving; Hulpmiddel bij integrale planontwikkeling*, Stichting RRBouw / RIGO, Amsterdam.

Kempen, R. van & G. Bolt (2003), *Tussen fysiek en sociaal; Een literatuuronderzoek naar de relatie tussen fysieke en sociale verschijnselen in steden*, In opdracht van NWO en het Kenniscentrum Grote Steden, Universiteit Utrecht, Utrecht.

Kempen, R. van & H. Priemus (2002), Revolution in social housing in the Netherlands; possible effects of new housing policies. In: Urban Studies 39 (2), pp. 237-253, Glasgow.

Klaren, H.H. (1999), Positie van bewoners bij de aanpak van de stedelijke vernieuwing, In: Heeger, H. & E. Philipsen (red.), Betrokkenheid van bewoners bij herstructurering, pp. 3-9, Delft: Delftse Universitaire Pers, Delft.

Kleinhans, R. & H. Westra (2003), Onbedoelde effecten van stedelijke vernieuwing; op zoek naar een early warning system.

Knaap, G.A. van der (2002), Stedelijke bewegingsruimte; Over veranderingen in stad en land, WRR wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid, voorstudies en achtergronden, V113, Sdu Uitgevers, Den Haag.

Korte, A. de, E. Kroon & A. Pikaart (2003), "Onderweg naar morgen"; maatschappelijke trends als basis voor innovatie.

Kromwijk, M. (2002), 'Integratie vraagt om anders wonen', in: Volkskrant 2-9-2002.

Kromwijk, M. & R. Scherpenisse (2003), Wonen moet meer van mensen worden; Over bouwen aan de corporatie van de 21ste eeuw.

L

Laan Bouma – Doff, W. van der (2005), De buurt als belemmering?, Koninklijke Van Gorcum, Assen.

Land, M. van der & K. Machielse (2002), 'Faciliteren van leefstijlen; Duurzame woonmilieus in Flevoland, In: S&RO 6/2002, pp. 29-33, Nirov, Den Haag.

Lengkeek, A. (2006) Bijeenkomst Van der Leeuwkring 20 november 2007, Rotterdam.

Ley, D. (1980), Liberal ideology and the post-industrial city, In: Annals of the Association of American Geographers Vol. 70 Issue 2 pp. 238 June 1980.

Lobee, J. (2006), Scriptie: Residuele groenwaarden, Master City Developer, Rotterdam.

Lupton, R. (2003), Neighbourhood effects; Can we measure them and does it matter?, Centre for Analysis of social Exclusion, London.

Lupton, R. & A. Power (2004), What We Know About Neighbourhood Change; A literature review. Centre for Analysis of social Exclusion, London.

M

Marlet, G. & C. van Woerkens (2005), Atlas voor gemeenten 2005, Stichting Atlasvoor gemeenten, Utrecht.

Mast, van der, I. H G. Hagen G. (2007), Leren van het Amerikaanse voorbeeld; community development; invloed consument van kavel tot buurt, In Buildingbusiness, feb 2007, vol 2, Amsterdam.

Meier, S. (2006), Tussen leefstijl en wijkgedachte; Moderne en postmoderne denkbeelden over wonen en de herstructurering van naoorlogse wijken, Stichting De Driehoek, Amsterdam.

- Metaal, S. (2002), 'Buitenwijkers en nieuwe stedelingen; leefstijlen in het stedelijk veld', In: S&RO 6/2002, blz. 22-28, Nirov, Den Haag.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2003), De eeuw van de stad Over stadsrepublieken en rastersteden, Brussel.
- Ministerie van Vrom (1997), Nota Stedelijke vernieuwing, Den Haag.
- Ministerie van Vrom (2000), Mensen Wensen Wonen, Wonen in de 21e eeuw, Den Haag.
- Ministerie van Vrom (2002), Kwaliteit voor doelgroepen, KWR 2000 beschrijft woonwensen rond millennium, Den Haag.
- Ministerie van Vrom (2004), Leefbaarheid van wijken, Den Haag.
- Ministerie van Vrom (2006), Stedelijke vernieuwing; kosten en baten, SEO-rapport nr. 895, Amsterdam.
- Ministerie van Vrom (2006a), Wonen op een rijtje; De resultaten van het Woononderzoek Nederland 2006, Den Haag.
- Ministerie van Vrom (2007), Kiezen voor de stad; Kwalitatief onderzoek naar de vestigingsmotieven van de allochtone middenklasse, Den Haag.
- Ministerie van Vrom (2007a), Woningmarktverkenningen; Socrates 2006, Den Haag.
- Mitros Cahier (2002), Woonmilieus in Beeld, Utrecht.
- Mommaas, H. (2002), 'City Branding. De noodzaak van sociaal-culturele doelen', In: City Branding: Image Building & building images. Rotterdam.
- Murie, A., R. van Kempen & T. Knorr-Siedow (2003), Large Housing Estates in Europe; General Developments and Theoretical Backgrounds. Utrecht: Faculty of Geosciences, Urban and Regional research centre Utrecht.
- Musterd, S. (1998), Vraag en aanbod op de woningmarkt; een onvoorspelbare verhouding. In: Nieuw tijdschrift voor de Volkshuisvesting. Vol. 3 blz. 14-19.
- Musterd, S., C. Kesteloot & A. Murie (1999), The Spatial Dimensions of Urban Social Exclusion and Integration; A European Comparison; Literature Review. Amsterdam: Amsterdam study centre for the Metropolitan Environment.
- Musterd, S., W. Ostendorf & S. de Vos (1999a), Kansarmoedeconcentraties en woningmarkt; Een analyse van de situatie in Amsterdam, DGW/NETHUR Partnership, Utrecht.
- N**
- Nio, I. (2000), Leefstijlen; Nieuwe dilemma's voor de ruimtelijke ordening, GRAS, Groningen.
- Nio, I. (2002), 'Van levenswijzen tot lifestyles; Over bruikbaarheid van leefstijlen voor de ruimtelijke ordening, In: S&RO 6/2002, pp. 6-9, Nirov, Den Haag.
- NVM (2004), NVM-visie Strategisch Bouwen, Nieuwegein

O

Oort, F.(2006), Economische vernieuwing en de stad, NAI Uitgevers (Rotterdam) en Ruimtelijk Planbureau, Den Haag

Oost, K. van (2006), Huisjesmelkerij; Hoe kunnen asielzoekers in procedure en mensen zonder papieren slachtoffer worden en wat doet de overheid hier tegen?, Gent.

Os, P. van (2001), 'Stijlvol marketing- en portefeuillebeleid', In: Tijdschrift voor de volkshuisvesting 8, p. 39.

Ostendorf, W. (1998), Raumpolitik und Segregation in niederlandischen Stadten, In: Ven, J. van de & J. van der Weiden, Berlin und Amsterdam: Struktur, Bild, Groszstadtprobleme pp. 140-156, AME, Universiteit van Amsterdam, , Amsterdam.

Oreopoulis, P. (2002), Do Neighbourhoods Influence Long-term Labour Market Success? A Comparison of Adults Who Grew Up in Different Public Housing Projects. Ottawa: Family and Labour Studies.

Overboom, L. (2003), Tussen klant en stad, De Cahier Reeks Duurzame Stedelijke Vernieuwing, gezamenlijke uitgave van KEI en NIDO, Nummer 11, jaargang 2, Leeuwarden.

Ouwehand, A.L. (1999), Herstructurering van of voor bewoners. In: Heeger, H. & E. Philipsen (red.), Betrokkenheid van bewoners bij herstructurering, pp. 17-22, Delftse Universitaire Pers, Delft.

Ouwehand, A. (2001), 'Een wijk is geen auto', In: Tijdschrift voor de volkshuisvesting 8, pp. 10-15.

P

Permentier, M. & G. Bolt (2006), Woonwensen van allochtonen, DGW/NETHUR Partnership 37, Utrecht.

Pinkster, F. & R. van Kempen (2002), Leefstijlen en woonmilieuvorkeuren. Bergdrukkerij Amersfoort.

Pinkster F. & R. Van Kempen (2003), 'Vraagtekens bij leefstijlen; de beperkte toepasbaarheid van leefstijltypologieën bij woningbouwprogrammering', In: NUL20.

Pinkster, F. & R. van Kempen (2004), Vraagtekens bij leefstijlen; de waarde van leefstijlen als leidraad voor woningbouw. In: Agora vol 20 nr. 3 blz. 41-44.

Priemus, H. (1984), Verhuistheorieën en de verdeling van de woningvoorraad. Delftse Universitaire Pers, Delft.

Priemus, H. (1997), De stadsvernieuwing is dood; leve de stedelijke vernieuwing!, In: Openbare Uitgaven, nr. 4, pp. 152-159.

Priemus, H. & R. van Kempen (1998), Herstructurering stadswijken verdient kans, In: Geografie 7, pp. 4-8.

R

Ramdas, A. (2000), De papegaai, de stier en de klimmende bougainvillea, De Bezige Bij, Amsterdam.

Regenboog, D.A. (2000), 3^e Jaarcongres; Effectief beheer van de openbare ruimte, Markt en marketing Stedelijke product, NEI / Kolpron Conculsants.

Reijndorp, A., V. Kompier & L. de Haas (1997), Leefstijlen. Wonen in de 21e eeuw, Rotterdam.

Reijndorp, A., V. Kompier, S. Metaal, I. Nio & B. Truijens (1998), Buitenwijk. Stedelijkheid op afstand, Rotterdam.

Reijndorp, A. (2004), Stadswijk. Stedenbouw en dagelijks leven, NAI Uitgevers, Rotterdam.

Reinders, L. (2004), Merkwaardige wijken; De rol van identiteit bij de transformatie naar stadswijken; een terreinverkenning, Onderzoeksinstituut OTB, Technische Universiteit Delft, Delft.

Rekenkamer Rotterdam (2007), Een steentje bijdragen; Inkomenseffecten van woningbouw in Rotterdam, Rotterdam.

RMNO (2002), Kennis als passie en fascinatie; Meerjarenvisie RMNO, Rijswijk.

RMNO (2004), Advies demografie en leefstijlen; Over migratie, segregatie en leefstijlen, Rijswijk.

Ruijgrok, E. C. M. (2005), Ruimtelijke Kwaliteit in de MKBA Methodiekontwikkeling.

Ruimtelijk Planbureau (2006), De Prijs van de Plek; woonomgevingen en woonprijs, Nai Uitgevers, Rotterdam.

S

Savage, M., G. Bagnall & B. Longhurst (2005), Globalization and belonging, SAGE, London.

Schoemaker, R. & M. Lampert (2000), 'De ongrijpbare woonconsument', In: Building business juni, Amsterdam.

Schulze, G. (1992), Die Erlebnisgesellschaft, Frankfurt / New York.

SGS (2000), Manual for sector cost benefit analysis, Melbourne.

Sociaal Cultureel Planbureau (2003), De Sociale staat van Nederland 2003, Den Haag.

Sohilait, R. & P. Schmitz (2006), Multicultureel bouwen en wonen; Het actief betrekken van allochtone bewoners bij ontwerpogaven, FORUM: instituut voor multiculturele ontwikkeling, Programma Sociale Cohesie, Utrecht

SmartAgent Company (2000), Woonbeleving 2000.

SmartAgent Company (2001), Woonbeleving allochtonen, SmartAgent Company / Ministerie van Vrom, Amersfoort / Den Haag

SmartAgent Company (2003), Woningkwaliteit en woonbeleving; de invloed van leefstijlen op keuzegedrag. Reader Wonen en Bouwen AM6 2004. Planologie. Universiteit Amsterdam.

SmartAgent Company (2004), Woonbeleving regio Rotterdam; Woonambities in kaart, Amersfoort.

SmartAgent Company (2004a), Branding Hoogvliet; Onderzoek naar identiteit en leefarrangementen, Leusden.

Smit, V. (1999), Verschillen maken kwaliteit; over de fysieke en sociale betekenis van stedelijke vernieuwing,. In: Tijdschrift voor de Volkshuisvesting 7, pp. 12-17.

Smith, N. (1996), The New Urban Frontier; Gentrification and the Revanchist City, Routledge.

Smits, M.J.W. & J. van den Berg (2003), Diversiteitsbeleid, (h)erkennen van meerstemmigheid; Een analyse van mogelijkheden van beleid met een diversiteitsfocus, Den Haag.

Sprinkhuizen, A., M. Lodewijks, R. Engbersen, J. de Smet en J. de Wild (2004), De sociale verbouwing: Een programma van eisen voor herstructureringsgebieden, project Sociaal fysieke wijkaanpak, Ministerie van Vrom & VWS, Den Haag.

Steffens, F. & R. Cuyvers (2002), Thuis in de stad; woonomgeving en publiek domein, Meertens & Steffens, Maastricht.

Stichting Weten (2003), Doelgericht communiceren over wetenschap en techniek, Amsterdam.

Sulsters, W. (2006), Agenda Toekomstvisie Mariahoeve; Identiteit & Branding Mariahoeve, Staedion Wonen Den Haag, Rotterdam.

U

Uitermark, Justus & Jan Willem Duyvendak (2005) De bestuurbare buurt. Uitdagingen voor onderzoek en beleid op het gebied van sociale menging. *Migrantenstudies* 21, 2, 87-101.

Uitermark, J. (2006), Niet verspreiden maar vooruit; Over het beperkte nut van sociale menging bij het oplossen van stedelijke problemen, *Ruimte & Planning* 26, 2, 62-71.

Uunk, W. & S. Dominguez Martinez (2001), Wijken in beweging; Migratie in en uit concentratiewijken, Erasmus Universiteit Rotterdam, ISEO, Rotterdam.

V

Veal, A.J., (1991), Lifestyle and leisure; a review and bibliography, Sydney, University of Technology, Centre for Leisure and Tourism Studies.

Veblen, T. (1899), The theory of the leisure class, The Viking Press, New York.

Vieter, M. de la (2006), Goede burenen wat zijn dat; een kwalitatief onderzoek naar leefstijlen, burenenrelaties en leefbaarheid, afstudeerscriptie EUR faculteit der sociale wetenschappen, Rotterdam

W

Wals, H. (1999), Symposium: Kwaliteit van de woonomgeving, Technische universiteit Eindhoven.

Weber, M. (1922), *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen.

Weeda, F. (2002), 'Ondiep, hét wijk met lef', In: NRC Handelsblad 6 juli 2002.

Wijk, M., & I. Luten (2003), *Bekeken beheer*, Habiform / IPSV, Den Haag.

Wijs-Mulkens, E. de (1999), *Wonen op stand; lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite*, Het Spinhuis, Amsterdam.

Wirth, L. (1996, oorspronkelijk 1938), *Urbanism as a way of life*, In: R. Legates en F. Stout, *The City Reader*, Londen.

Woonbron (2004), Schiemond, Woonbron

Wouden, H.C. van der & E. de Bruijne (2001), *De stad in de omtrek; problemen en perspectieven van de vier grootstedelijke gebieden in de Randstad*, SCP, Den Haag.

Wouden, H.C. van der & J. Kullberg (2002), 'Stijloefeningen; leefstijlen in onderzoek en praktijk', In: S&RO 6, pp. 10-21, Nirov, Den Haag.

Z

Zwaard, J. van der (2005), *De Nederlanders achterna? Twijfels van allochtone sociale stijgers over verhuizen naar 'een betere buurt'*. In: Sociologie, Tijdschrift voor maatschappelijke vraagstukken, 1, 463-476.

Websites

<http://www.crow.nl>

http://www.identiteitenbranding.nl/index.php?nav_id=1

http://www.identiteitenbranding.nl/index.php?nav_id=9

http://www.kaw.nl/projecten/woonmilieu_benadering.html

<http://www.motivaction.nl/153/d:310/Nieuws/Artikelen/Strategische-positionering-van-CDA/>

http://www.nipo.nl/bedrijf/diensten/pdf/WIN-model_brochure2004.pdf

<http://www.sidhadorp.nl>

<http://www.smartagent.nl>

<http://www.trendbox.nl>

<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=30541>

<http://www.motivaction.nl/>

<http://www.motivaction.nl/wat/modellen/mentality-instrumenten.html>

http://www.sociosite.net/weber/1_erfenis.php

BIJLAGEN

I. Definities

Algemene definities

Gentrification: Het proces waarbij de middenklasse en hogere sociale klasse van de samenleving terug naar de omgeving van het stadscentrum verhuizen, om daar in een relatief goedkopere, opgeknapte wijk te gaan wonen. Hierbij wordt het proces van gentrificatie gestuurd door geld: winstbejag stuurt het proces aan (Smith, 1996).

Wooncarrière: Begint vanaf het moment dat men het ouderlijke huis verlaat en houdt de bewegingen in die een persoon maakt op de woningmarkt.

Woonwensen: De eisen die een woonconsument stelt aan de woning en de woonomgeving. En de aspecten aan de woning en woonomgeving die men graag gerealiseerd ziet worden (Floor & Van Kempen, 1994).

Definities van leefstijlen

Gezien de hoeveelheid word hieronder een opsomming gegeven van de meeste definities op chronologische volgorde:

- Havighurst (1957): 'A lifestyle can be described quantitatively as a pattern of performance in these common social roles'.
- Bell (1958): 'Orientation with respect to spending time, money and energy'.
- Bourdieu (deels), (1979): Een levenswijze omvat het geheel van gedachten, gedragingen en voorkeuren van mensen, die het resultaat zijn van het economisch, cultureel en sociaal kapitaal dat zij verwerven in het sociale traject dat zij tijdens hun leven afleggen.
- Ganzeboom (1988): Een leefstijl zegt veel over hoe mensen leven en wonen, over hun normen en waarden, over hoe ze zich voelen en over hun opvattingen. Het gaat bij leefstijlen om gedragskeuzes en smaakuitingen. Deze leefstijlindicatoren geven inzicht in iemands sociale positie.
- Van Dale (1995): Persoonlijke stijl van leven.
- Holt (1997): 'Since consuming is a social activity in which consumption objects are used as resources to interact with others, tastes structure not only one's own consumption practices but also whom one is attracted to and admires, whom one finds uninteresting or does not understand, and whom one finds unappealing and so seeks to avoid. Lifestyle does not only express collectivities, then; they also serve to reproduce these relationships', 'Lifestyles can also serve as potent exclusionary devices, limiting the social mobility of less endowed groups'.
- Reijndorp et al. (1998): Leefstijl wordt zichtbaar in het activiteitenpatroon en de opvattingen van mensen. Leefstijl bepaalt dus ook waar iemand woont of zou willen wonen. Het is het resultaat van het economisch en sociaal-cultureel kapitaal, dat zij in hun leven verzamelen.

- De Wijs-Mulkens (1999): 'lifestyle draait om die verschillen die in eerste instantie weinig gedetermineerd lijken en niet rechtstreeks door kostenverschillen in tijd en geld worden bepaald'.
- RMNO (2002): Een leefstijl kan omschreven worden als de wijze waarop een individu of een groep individuen zijn leven vorm en inhoud geeft, waarbij zaken als wijze van tijdsindeling, gerichtheid op materiele middelen en actieradius een grote rol spelen.
- Van der Knaap (2002): Leefstijl hangt samen met gedrag, attitudes, normen en waarden.
- VROM (2002): Een leefstijl is een containerbegrip dat alle gedrag, dan wel alle gedragsveranderingen van mensen ten aanzien van leefvormen, arbeidsdeelname en vrijetijdsbesteding omvat
- Pinkster & Van Kempen (2003): Een consistente set preferenties (attitudes) en gedrag op leefgebieden zoals werk, gezin, vrije tijd en wonen.
- Veal (1991): leefstijl is het karakteristieke patroon van individueel of sociaal gedrag van een individu of een groep. Met 'gedrag' wordt in deze definitie vooral gedrag in relaties bedoeld, zoals tegenover een partner, familie, vrienden, collega's en in het kader van consumptie, vrije tijdsbesteding, werk en religieuze activiteit.
- Woonbron (2004): 'Iets dat de kenmerken van mensen, hun oriëntatie en normen en waarden omvat'.

Definities van buitenruimte

- Regenboog (2000): De definitie van openbare ruimte luidt als volgt: Openbare ruimte is alle ruimte overdekt en niet overdekt tussen de stedelijke functies.
- Wals (1999): De kwaliteit van de buitenruimte bestaat uit drie verschillende kwaliteiten:
 - De technische kwaliteit, deze heeft betrekking op de fysieke staat van de buitenruimte en is mede afhankelijk van de kwaliteit van de aanleg en van het gepleegde onderhoud;
 - De Gebruikskwaliteit, hierbij gaat het om de gebruikintensiteit en om de behoefte aan voorzieningen die in de loop van de tijd verandert. De openbare ruimte moet bruikbaar zijn voor allerlei verschillende soorten mensen: ouderen, jongeren, ouders met kleine kinderen, allochtonen et cetera. De openbare ruimte moet er tegen bestand zijn dat groepen met elkaar concurreren, zoals dat in extreme vorm in het Amsterdamse Vondelpark zichtbaar is;
 - De belevingskwaliteit, deze wordt beïnvloed door aspecten als aantrekkelijkheid, netheid, herkenbaarheid, representativiteit (sociale) veiligheid, enzovoort, die met elkaar de verschijningsvorm van de openbare ruimte bepalen;
 - Vaak wordt nog een 4e kwaliteit onderscheiden, de duurzaamheid, dit is de levenscyclus van de kwaliteit. Hoe lang gaat hij mee en is hij daarna her te gebruiken?

- Gehl (1978): De inrichting van de buitenruimte in woonwijken is gestoeld op drie eigenschappen: fysieke, functionele en sociale eigenschappen. In de geschiedenis van de stadsplanning is men eerst gaan plannen op de fysieke eigenschappen, omstreeks 1930 kwamen daar de functionele eigenschappen bij en pas sinds de 70'er jaren is het besef ontstaan dat de sociale eigenschappen een belangrijk deel van de woongebieden uitmaken. Door de woongebieden dusdanig fysiek en functioneel in te richten kan de sociale eigenschap bevorderd of juist tegengewerkt worden. Volgens Gehl (1978) spelen kinderen juist liever op de straat, parkeerplaatsen of bij de deur dan op speciale kinderspeelplaatsen zelfs al zijn die gelegen in villatuinen of aan de zonzijde van flats. Er zijn daar immers geen mensen of verkeer waar je naar kunt kijken. Dit fenomeen vindt plaats in zowel bungalow wijken als in wijken met flatgebouwen.

II. Leefstijlen onderzoeksbureaus

NFO Trendbox

De segmentatiesystemen van Claritas en NFO-Trendbox handelen over leefstijlen, maar hebben een beperkte ruimtelijke component. Het NFO refereert alleen onder de segmenten 'orde en fatsoen' en 'doelgericht avontuurlijk' enigszins aan ruimtelijke indicatoren, zoals een 'vertrouwde en stabiele omgeving' en 'typische stadsbewoner'. Het segmentatiesysteem van Claritas is weliswaar geordend op basis van postcode adressen, maar laat voor het overige ruimtelijke aspecten buiten beschouwing. De laatste jaren begeven zich echter twee bureaus op het toneel, die een directer verband leggen tussen wonen en leefstijl. De zes waardensegmenten van NFO Trendbox.

1. orde en fatsoen: vrouwen in traditioneel samengesteld gezin, modaal inkomen, lage tot middelbare opleiding, ordelijk, plichtsgetrouw, nadruk op beleefde omgangsregels, zekerheid, veiligheid, prijsbewust en spaarzaam, voorkeur voor vertrouwde en stabiele omgeving;
2. doelgericht avontuurlijk jonge alleenstaande man: hoog inkomen, hoge opleiding, stadsbewoner, voorkeur voor afwisselend en comfortabel leven, scherpzinnig en logisch denken, weinig ordelijk, positieve toekomstvisie, ambitieus en carrièregericht, belangstelling voor beleggingen en beurskoersen;
3. het centrum gemiddelde Nederlander: ongecompliceerde levensgenieters jonge mannen, middelbaar opleidingsniveau, behoefte aan orde en discipline;
4. ambitieus en carrièregericht, positieve toekomstvisie, verlangend naar weekend;
5. sober filosoferen alleenwonende 50-plusser, hoger opgeleid, streven naar vrijheid en vrede, hechten aan innerlijke harmonie, zelfrespect en creativiteit, maatschappelijke belangstelling, ruimdenkend, milieubewust spiritueel altruïsten vrouwen boven de 50, tweepersoons huishouden, middelbaar opleidingsniveau;
6. hechten aan geborgenheid van gezin, gelijkwaardigheid, eerlijkheid en veiligheid, behulpzaam en vergevingsgezind, traditioneel, zorgvuldig samengesteld eetpatroon, spaarzaam en prijsbewust.

De theorie achter het waardeonderzoek is die van Milton Rokeach. Volgens deze theorie heeft ieder mens, ongeacht ras, geloof en taal, dezelfde set waarden en normen 'ingebakken'. Het verschil tussen mensen wordt echter mede verklaard door de afwijkende prioriteiten die mensen zich stellen. 'Vrede' is een waarde die belangrijker wordt naarmate men daar meer behoefte aan heeft. De gemiddelde Europeaan zal dan ook relatief minder waarde hechten aan vrede dan een Taiwanees, juist omdat een zekere dreiging de laatste altijd boven het hoofd hangt.

De waarden zijn opgedeeld in instrumentele waarden (eigenschappen die je nodig hebt om je uiteindelijke doel te bereiken) en eindwaarden (alles waar je voor 'later' naar streeft). Men wordt gevraagd een rangorde aan te brengen in deze waarden. Er mag er steeds maar 1 als belangrijkste worden opgevoerd, en er moet er dus ook 1 helemaal onderaan eindigen. In totaal gaat het om twee sets van 18 waarden, 36 in totaal derhalve.

Bron: <http://www.trendbox.nl>

Mentality™-model van Motivaction

In 1999 ontwikkelde het marketingbureau Motivaction in samenwerking met woningcorporatie Mitros en het Woningbedrijf Amsterdam het zogenaamde 'Mentality™-model'. Uitgangspunt van deze woonwensenmodule, die is gebaseerd op een jaarlijkse ondervraging van tweeduizend Nederlanders, was niet het sociale gedrag van mensen maar hun achterliggende motieven en drijfveren. Het model is opgebouwd op basis van twee dimensies. Enerzijds maakt Motivaction onderscheid in 'sociale milieus'. Een 'sociaal milieu' wordt omschreven als 'een groep mensen met gelijksoortige gedragingen, attitudes en voorkeuren', die 'het alledaagse leven op een eigen kenmerkende wijze' organiseert (Schoenmaker & Lampert, 2000). De tweede dimensie wordt gevormd door zogenaamde 'sociaal-culturele onderstromen', wijdere ontwikkelingen in de samenleving die het consumptiegedrag beïnvloeden. Op basis van de twee dimensies worden zeven 'woonbelevingsgroepen':

1. Huiselijken : traditionele instelling, behoefte aan sociale controle, huiselijkheid en rust, buurt moet vertrouwd aanvoelen, woning praktisch ingedeeld en ingericht, voorzieningen nabij.
2. Gemeenschapsgezinden gericht op harmonieus, overzichtelijk en rustig leven, terugtrekken uit hectische samenleving, honkvast, kleine gemeenschap, landelijke en groene omgeving, twee-onder-een-kapwoning, koophuis.
3. Buurtgeoriënteerden conservatief, netjes, gericht op familie en vrienden, niet open voor andersoortige levenswijzen, geen onderscheidingsdrang, buurtgeoriënteerd, woning conform andere woningen, goede onderhoudsstaat, nabijheid van winkels, volkswijk.
4. Actieve individualisten zucht naar spanning, modern, gevoelig voor status en trends, materialistisch, weinig contact met directe leefomgeving, solistisch, in de buurt van stad, trendy woonomgeving, nabij uitgaansgelegenheden, ruime en luxueuze woning, met auto bereikbaar.
5. Gehaaste middenklassers statusgevoelig, materialistisch, gericht op luxe en gemak, ruime en luxueuze woning, woonkamer als visitekaartje, voorkeur voor homogene autochtone buurtsamenstelling, VINEX-woning.
6. Tolerante socialisers sociaal voelend, tolerant, maatschappelijke interesse, hoger opgeleid, fulltime werk, prettige buurt, buurt belangrijker dan woning, stedelijke omgeving, nabijheid groenvoorzieningen, woning als verblijven ontmoetingsplek
7. Gesettelde idealisten afsluiting van burelen, streven naar innerlijke ontplooiing, milieubewust, immaterialistisch, maatschappelijke belangstelling, hoger opgeleid, behoefte aan eigen leefplek, vrijstaande woning, suburbaan (niet te dorps), koophuis.

Deze groepen worden ook wel 'segmenten' genoemd, groepen consumenten met een overeenkomstige levenshouding en een specifieke set van normen- en waardenoriëntaties. Het door Motivaction ontwikkelde model moet ontwikkelaars en beleidsmakers helpen in de afstemming van plannen op specifieke doelgroepen voor een specifieke locatie. Het model maakt het mogelijk locaties te profileren en positioneren op basis van 'zachte belevingsfactoren', zoals de sfeer van een buurt en het type buurtbewoners. De woonbelevingsgroepen zijn

als strategisch instrument onder andere gebruikt in de ontwikkeling van Broekpolder, een nieuwbouwlocatie in Beverwijk, en voor het opstellen van een stedelijke woonmilieukaart van Utrecht (Broere, 2003).

SmartAgent Company

Methode / leefstijlonderzoek

De SmartAgent Company richt zich op het onderwerp motivational profiling en brengt achterliggende motivaties, normen en waarden van consumenten in beeld onder andere binnen het domein wonen. Zij maken hierbij gebruik van de Brand Strategy Research (BSR). Deze methode is gebaseerd op sociaal-psychologische theorieën van Adler waarin het bevredigen van behoeften van de mens centraal staat. Onderzoek heeft aangetoond dat iedere consument een soort blauwdruk heeft voor het bevredigen van zijn behoeften; deze blauwdruk is het resultaat van leerprocessen die vervolgens weer dienen als referentiekader voor het oplossen van nieuwe problemen. Doormiddel van BSR onderzoek wordt deze blauwdruk verkend. De onderzoeksmethode levert inzicht in basisbehoeften en motieven die binnen een bepaald domein, in dit geval het wonen, van belang zijn en in de strategieën die mensen hanteren om de behoeften te vervullen (Woonbeleving). Op basis van deze methode zijn zes groepen consumenten ontstaan. In onderstaande wordt een overzicht gegeven van de verschillende groepen en de bijbehorende kenmerken. Op basis van deze groepen is een nationale woontest ontwikkeld. De uitkomsten geven een beeld van wat de persoon belangrijk vindt in het leven en welke woonwensen daarbij passen.

1. Samenlevers: voorkeur voor rustige buurt, voldoende ruimte in en rondom woning, gericht op gezinsleven, voorkeur voor traditionele vormgeving.
2. Terugtrekters: op zoek naar veilige en rustige woonomgeving, gevorderde leeftijd, sterk op de wijk gericht.
3. Dynamisch individualisten luxueus en exclusief (ruim en groen) wonen, carrière- en ego-gericht, sportief, prestatie- en carrière-gericht.
4. Verankerden: hechten aan rust en veiligheid.
5. Stille luxe voorkeur voor rustige en veilige woonomgeving, gericht op sociale kwaliteit van de buurt, wonen met gelijkgestemden.
6. Ongebonden stadsnomade, eigenzinnig, non-conformistisch, goed opgeleid, niet materialistisch, actieve sportbeoefening, belangstelling voor cultuur en politiek, behoefte aan privacy en anonimiteit, gevoel voor sfeer.

Beschrijving belevingswerelden:

De bovenstaande zes groepen zijn teruggebracht in vier werelden. De vier werelden worden door de SmartAgent Company (2004) als volgt omschreven:

De rode wereld: Dit is de wereld van de ongebondenen. Drukke actieve en avontuurlijk ingestelde personen, ruimdenkend, maar zelfbewust en een tikje eigenwijs maken deel uit van deze wereld. Ze trekken zich niet zoveel aan van wat er rondom hun heen gebeurt en doen de dingen op een eigen manier. Zowel in het prive leven als op het werk wegen vrijheid en flexibiliteit zwaar mee in de beslissingen. De woonomgeving bestaat vaak uit een grote stad, zowel koop als huur. In de woonwensen komen hun karakter en creativiteit naar voren. In het bijzonder de anonimiteit in de stad spreekt hun hier aan, maar ook de vele stedelijke voorzieningen oefenen een aantrekkingskracht uit op hun. De lijfspreuk is: Pluk de dag.

De gele wereld: Dit is de wereld van de samenlevers en stille luxe. Spontane mensen met een vrolijk karakter waar gezelligheid hoog in het vaandel staat. Dit uit zich in de grote kennis en vriendschaar. Vaak niet alleen in de directe omgeving, maar ook tot ver daarbuiten. Ook deze groep hecht in de prive en werkomgeving belang aan de juiste sfeer. Betrokken en geïnteresseerd maken ze onderdeel uit van het groepsproces. Hun ideale woonomgeving bestaat uit een groene omgeving waar het rustig en gezellig vertoeven is met het gezin. Niet teveel auto's en kindvriendelijk. Regelmatig contact met de buurtgenoten en de voorzieningen in de buurt. Dit zijn met name voorzieningen zoals scholen en winkels. Evenwicht en harmonie is het motto.

De groene wereld: Dit is de wereld van verankerden en terugtrekkers. Overwegend rustige en serieuze karakters die veel belang hechten aan de eigen privacy. De vaste vriendengroep en familie staan hoog in het vaandel en loyaliteit en hard werken komen in de prive als in de werkomgeving terug. Zekerheid, geborgenheid en ouderwetse gezelligheid zonder al te veel veranderingen wordt gewaardeerd. Hun woonomgeving (huis met prive tuin) bestaat uit een gemengde (jong en oud) gezellige woonwijk met onderlinge sociale controle en winkels in de buurt. Familie en vrienden wonen grotendeels in dezelfde wijk. Doe maar gewoon dat is al gek genoeg is het motto.

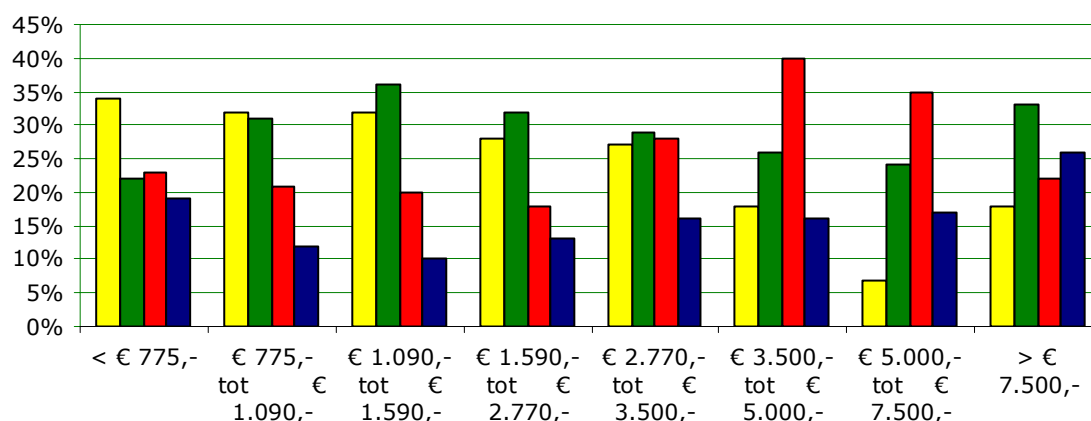
De vierde wereld is de blauwe wereld. Dit is de wereld van de dynamische individualisten. Een grote drang naar ambitie en succes staat hoog in het vaandel en daar wordt dan ook veel energie in gestoken. Iedere stap wordt zorgvuldig afgewogen of hij thuis past in de strategie om dit te bereiken. Eigen initiatief en controle zijn belangrijk. Om het succes te uiten wordt gebruik gemaakt van veel luxe en exclusieve dingen. De kwalitatief vrijstaande woning in een rustige landelijke omgeving tussen 'ons soort mensen' staat met stip op 1 (SmartAgent Company, 2004).

III. Inkomingsontwikkeling in de leefstijlen

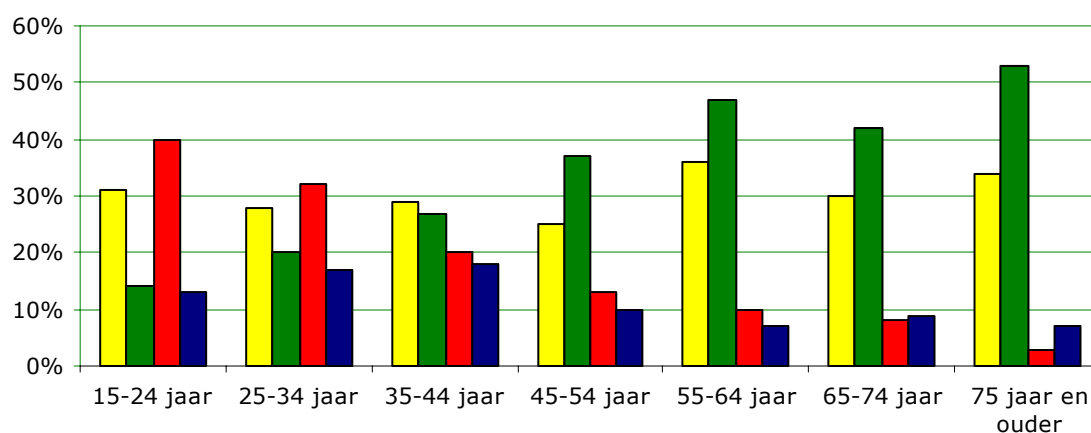
Sociaal-demografische kenmerken van leefstijlen:

- 'Consumenten uit de rode wereld zijn veelal hoog opgeleid en kunnen beschikken over een (ruim) bovengemiddeld inkomen. De gemiddelde leeftijd is vrij laag.
- Mensen uit de blauwe wereld zijn over het algemeen hoog opgeleid. Ze bevinden zich in alle leeftijdscategorieën. Er bevinden zich veel alleenwonenden in deze groep.
- De consument uit de gele wereld is over het algemeen wat jonger, maakt deel uit van een gezin en is gemiddeld opgeleid. Deze consument beschikt over een lager inkomen dan gemiddeld.
- Bij de groene wereld ligt de gemiddelde leeftijd hoger. In dit cluster bevinden zich zowel één- als meer gezinshuishoudens.'

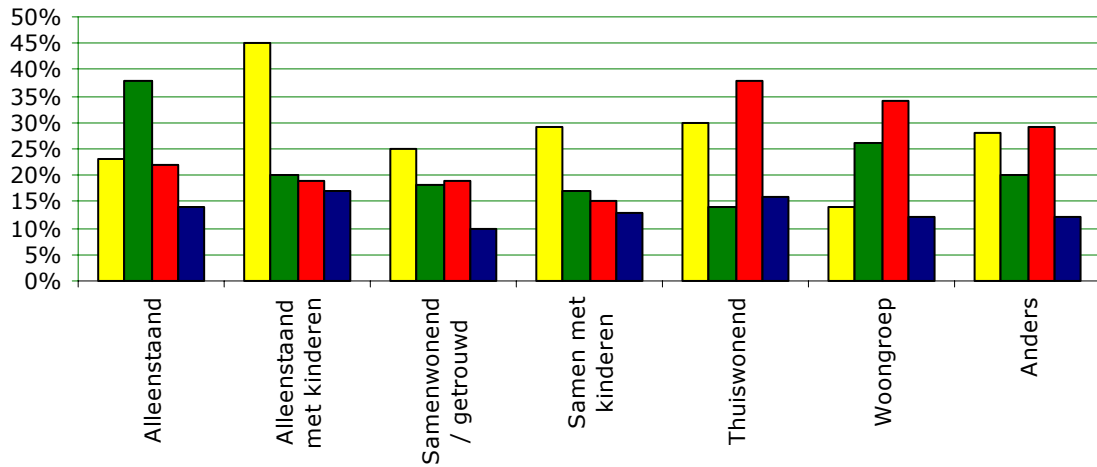
(SmartAgent Company, 2003).

Figuur 19: Omvang van de vier werelden naar netto inkomen (Bron: De grote Woontest - SmartAgent, 2003).

Figuur 20: Omvang van de vier werelden naar leeftijd (Bron: De grote Woontest - SmartAgent, 2003).

Figuur 21: Omvang van de vier werelden naar gezinssamenstelling (Bron: De grote Woontest - SmartAgent, 2003).

IV. Beschrijving van de cases

Cases

Voor de cases is gebruik gemaakt van het project 'Identiteit en Branding' van gebieden. Bij dit project zijn de identiteit en kernwaarden van een gebied centraal gesteld en is gezocht naar een methodiek om op basis daarvan een gebiedsvisie te ontwikkelen. Dit is gedaan bij een viertal gebieden. Het betreft Hoogvliet en Nieuwe Westen in Rotterdam en Mariahoeve en het Schipperskwartier in Den Haag. Hieronder volgt een beschrijving van het project, voorts een stand van zaken en uiteindelijk de beschrijving van de vier cases (Bron: http://www.identiteitenbranding.nl/index.php?nav_id=1).

Beschrijving

De woningcorporaties Staedion uit Den Haag en Woonbron uit Rotterdam willen weten of woonmilieudifferentiatie kan bijdragen aan de aantrekkelijkheid van hun woningen. Hebben homogene buurten in heterogene wijken een meerwaarde op de bevolking in termen van leefbaarheid en tevredenheid. Hiermee kunnen beide partijen hun positie op de woningmarkt in de Zuidvleugel versterken. Zij hebben hiertoe een methode ontwikkeld, gebaseerd op de identiteitsbepaling van het gebied (Bron: http://www.identiteitenbranding.nl/index.php?nav_id=1).

Doelstellingen van deze methode zijn: het bieden van meer keuzemogelijkheden voor huidige en toekomstige bewoners, integraal werken aan visievorming, een procesgerichte aanpak en een gebiedsintegere ontwikkeling. De methodiek is op basis van de uitkomsten van vier cases ontwikkeld. Deze cases zijn gekozen op basis van onderlinge verscheidenheid. Het betreft Hoogvliet en Nieuwe Westen in Rotterdam en Mariahoeve en het Schipperskwartier in Den Haag (Bron: http://www.identiteitenbranding.nl/index.php?nav_id=1).

Stand van zaken

De vier caseprojecten zijn medio 2006 afgerond met een slotseminar. Hier zijn de resultaten van Identiteit&Branding met professionals uit de Zuidvleugel gedeeld via presentatie van de vier cases, workshops over aspecten van de methode en een debat met stakeholders uit de Zuidvleugel. Daarnaast is bij die gelegenheid de publicatie 'I&B, methode voor gebiedsintegere ontwikkelen' gepresenteerd. Zo'n 120 geïnteresseerden hebben het seminar bezocht (Bron: http://www.identiteitenbranding.nl/index.php?nav_id=1).

Caseproject Hoogvliet

De eerste case welke in 2003 is gestart in Hoogvliet, is afgerond en reeds geëvalueerd. De kernwaarden in Hoogvliet zijn beschreven in een zogenaamd brandbook. Voorts zijn aan deze kernwaarden leefstijlen gehangen. Mensen uit deze leefstijlgroepen zijn gevraagd naar hun woonwensen welke vervolgens gebruikt zijn voor het opstellen van sfeerbeelden. Tenslotte zijn deze sfeerbeelden getoetst door de markt middels een enquête (SmartAgent Company, 2004a).

Caseproject Mariahoeve

De tweede case genaamd Mariahoeve is eind augustus 2006 afgerond. Deze case is onder te verdelen in drie stappen: een onderzoeksfase, een branding en een agenda voor de toekomstvisie. In de onderzoeksfase zijn van verschillende

gezichtpunten de identiteit bekeken. Verder zijn de historische kenmerken van de wijk en de economische voorzieningen in kaart gebracht. Daarnaast zijn ruim 1300 bewoners gevraagd naar hun woonbeleving. De resultaten zijn in thema's per gebied verwoord waarmee vervolgens de kernwaarden en het merk Mariahoeve zijn bepaald. Om de resultaten te bewaren voor de toekomst is een agenda van de toekomst opgesteld. Dit is de leidraad voor toekomstige ontwikkelingen waaraan alle partijen zich hebben en geconformeerd (Sulsters, 2006).

Caseproject Het nieuwe Westen

Het Nieuwe Westen is de derde case, eind 2005 is deze gestart door de bewonersgroepen en de stedenbouwkundige geschiedenis te inventariseren. De verschillende thema's en een aanzet tot kernwaarden zijn beschreven. Vervolgens zijn in een brandingssessie de kernkwaliteiten en potenties van het Nieuwe Westen benoemd waaruit een vijftal kernwaarden zijn ontleed. Als laatste wordt een leidraad geschreven waarin de aanpak van de wijk en zijn specifieke kenmerken staan en hoe deze zijn te faciliteren (http://www.identiteitenbranding.nl/index.php?nav_id=9).

Caseproject Schipperskwartier

De vierde en laatste case is die van het Schipperskwartier. Alleen al vanwege zijn bijzondere ligging en de vele stedelijke ontwikkelingen er rondom heen interessant. Ondanks al de grootschalige vernieuwingen rondom is dit woongebied nog betrekkelijk rustig gebleven maar zal nu toch moeten kiezen om mee te gaan met de dynamische omgeving of bewust achter te blijven als luwteplek. De sociale structuren in deze wijk zijn bijzonder en daar ligt de opgave. Na overleg tussen de overheid en de verschillende instanties is het project gestart eind 2005. Na aanleiding van een enquête en gesprekken met deskundigen zijn de branding thema's opgesteld. Hierna zijn de kernwaarden in een identiteits sessie beschreven. Vernieuwing en verbinding zijn daar de sleutelwoorden. Als laatste is door de deskundigen een communicatieplan opgesteld waarin staat beschreven welke communicatiemiddelen de kernwaarden het beste faciliteren (Kars Advies, 2006).

V. Geïnterviewde personen

Geïnterviewde personen

Hieronder staan de geïnterviewde personen met hun organisatie:

Dhr. Gert Jan Hagen, SmartAgent Company, functie Managing Partner, SmartAgent Company doet onderzoek naar leefstijlen en is betrokken bij de Mariahoeve, het Schipperskwartier, Hoogvliet en het Nieuwe Westen.

Dhr. René Goorden, Woningcorporatie Staedion, functie Adviseur Strategie & Marketing, is betrokken bij de Mariahoeve en het Schipperskwartier, voorheen werkzaam bij Motivaction.

Dhr Rian Peeters, Woningcorporatie Woonbron. functie Senior adviseur stad en voorraadbeleid, is betrokken bij de pilots Hoogvliet en het Nieuwe Westen, groot voorstander en gebruiker van leefstijlen.

Dhr. Willem Sulsters, WSA procesarchitectuur & Management, is betrokken bij de Mariahoeve, het Schipperskwartier, Hoogvliet en het Nieuwe Westen.

Mevr. Lotte Schubert WSA procesarchitectuur & Management, is betrokken bij de Mariahoeve, het Schipperskwartier, Hoogvliet en het Nieuwe Westen.

Dhr. Ton Rutjens, Holland Branding Group, Partner, is betrokken bij de Mariahoeve.

Dhr. Ivan Nio, Ivan Nio stedelijk onderzoek en advies, onafhankelijk wetenschapper die regelmatig publiceert met betrekking tot Leefstijlen.

Dhr. Kees Fortuin, Jonker-Verweij instituut, senior onderzoeker, vanuit de sociale kant betrokken bij leefstijlen.

Dhr Henk Rotgans, Directeur Sociaal te Rotterdam en voormalig Directeur Buitenruimte bij de dienst Gemeentewerken te Rotterdam, vanuit zijn huidige en voormalige functie betrokken bij de buitenruimte en de sociale aspecten in Rotterdam.

Dhr. Renzo Steijvers, Gemeente Den Haag, Coördinator beheer, is betrokken bij de pilot Mariahoeve.

Dhr. Hans Kars, Kars Advies, directeur, is betrokken bij de pilots Schipperskwartier en Nieuwe Westen.

Dhr. Leo van den Bergh, Gemeente Rotterdam, beleidsmaker beheerder Gemeentewerken Rotterdam.

Dhr. Jean Paul Andela, Gemeente Rotterdam, projectleider dS+V/OBR en Bouwcoördinator, vanuit zijn functie regelmatig te maken met de fysieke en sociale aspecten in de stad Rotterdam.

Voorbeeld interviewvragen

Algemeen:

1. Hoe zou u leefstijlen definiëren (geen smaak)? En wat is het onderscheid met doelgroepen?
2. Hoe ziet u het begrip leefstijl in relatie tot stedenbouw?
3. Leefstijlen zijn komen overwaaien uit Amerika, (veel meer marketing), is het hier wel bruikbaar in de stedenbouw (woning en/of buitenruimte)?
4. Wat is de houdbaarheidsdatum van een leefstijlbenadering?
5. Draagvlak / communicatie / alle neuzen 1 kant?
6. Leefstijlen in relatie tot de Woonmilieubenadering (bv KAW)
7. Zijn er echte kwalitatieve woonmilieus ontstaan als gevolg van leefstijlen(onderzoek)?
8. U schreef dat de verwachtingen waren dat de betrokkenheid bij de woonomgeving vergroot zou worden door uit te gaan van clusters van gelijkgezinde leefstijlen. Hebt u dat terug gezien, staat u hier achter?
 - 8.1. Indien de aansluiting met de bewoners goed is (wel of niet middels leefstijlen) zit hier dan een relatie in met minder vandalisme?
9. Vind u leefstijlbenadering geschikt om woonmilieus te differentiëren?
 - 9.1. Maakt het uit met welk model (bv SAC, Motivaction, KAW etc)?

Differentiatie:

10. Word er in de praktijk expliciet of impliciet gedifferentieerd in de buitenruimte op basis van (veronderstelde) gedrag van doelgroepen?
11. Verwacht u meerwaarde door te differentiëren in de buitenruimte op basis van (veronderstelde) gedrag van doelgroepen?
12. Is de leefstijlbenadering bruikbaar in nieuwe wijken of alleen bij bestaande wijken?

Exploitatie en Beheerfase:

13. Hoe denkt u over het advies van gedifferentieerd beheer?
14. Zou gedifferentieerd inrichten en beheer (aan de hand van leefstijlen) meer als ONZE buitenruimte gezien worden, minder vandalisme?
15. Plannen en ontwerp lukken nog wel, maar in het (vaak langdurige) proces daarna loopt het spaak omdat de verschillende partners gaan afwijken, Branding zou het middel moeten zijn omdat vast te houden. Hoe denkt u daarover?

Mocht ik een vraag vergeten zijn, mag ik u dan nog eens bellen?

VI. Organisatievormen beheer

(Bron: CROW)

Overheid zelf

In deze situatie doen de overheidsdiensten alles zelf: zowel de aansturing en het beleid als de uitvoering.

Traditioneel uitbesteden

Bij traditioneel uitbesteden is sprake van overdracht van een duidelijk omschreven en afgebakend gedeelte van het beheer of realisatie. De opdrachtnemer moet binnen de omschrijving zijn taken volgens de door de overheid gespecificeerde eisen uitvoeren.

Innovatief uitbesteden

Bij een innovatieve uitbesteding is de private partij verantwoordelijk voor meer dan alleen het beheer, dus bijvoorbeeld ook voor het ontwerp, eventueel inclusief voorontwerp en programma van eisen.

Concessie

Een private partij krijgt in een concessie het recht om voor een bepaalde tijd een dienst te verlenen en mag daaruit inkomsten genereren, bijvoorbeeld uit grondexploitatie. De overheid bepaalt vóóraf de taken en de concessienemer voert de taken binnen die opdracht uit. De risicoverdeling tussen overheid en private partijen wordt gekoppeld aan de taakverdeling.

Joint Venture

Een joint venture is ook een vorm van publiek-private samenwerking. Hierbij participeren overheid en private partijen in een gezamenlijk organisatorisch verband en verrichten voor gezamenlijke rekening en risico de overeengekomen dienst.

Tijdelijke overdracht

Bij tijdelijke overdracht draagt de overheid de beheertaken volledig (doch tijdelijk) over aan de private partij. Degene die de taak overgedragen krijgt, is gedurende een bepaalde periode zowel opdrachtgevend als opdrachtnemend volledig verantwoordelijk voor het beheer. Voor de overheid is het zaak de risico's tijdens de overdrachtperiode en bij het beëindigen daarvan vóóraf goed in te perken en vast te leggen.

Definitieve overdracht

Bij een definitieve overdracht vervallen de risico's voor de overheid bij het verstrijken van de overdrachtperiode, omdat er geen eindtermijn is vastgesteld. Bij deze vorm wordt de noodzaak om goede afspraken te maken over het beheer gedurende de overdrachtsperiode nog belangrijker.

De Sociale Buitenruimte: Leefstijlen als Sociaal Cement

Het voorliggende document is mijn scriptie voor mijn masters opleiding aan de Master City Developer© (MCD) te Rotterdam. Deze scriptie is de afronding van mijn opleiding.

Het onderwerp dat is gekozen, is waarschijnlijk niet alleen een probleem in Rotterdam, maar in vele steden. Daar lijken problemen te zijn met betrekking tot 'Schoon en Heel' van de buitenruimte. Zodra er een project wordt opgeleverd, vinden binnen de kortste keren vervuiling of zelfs vernielingen plaats. Dit ervaar ik ook in Rotterdam.

Bij één van de projecten waar ik aan werk, is door de bewoners een proeftuin aangelegd: een kleine tuin met een simpel gebouwtje waar de vrijwilligers een kop koffie drinken als ze aan het werk zijn. Deze tuin en het gebouw blijven wonderbaarlijk schoon en heel. De houding en het gedrag van deze bewoners fascineert mij, gezien het feit dat de tuin in een wijk ligt die niet goed bekend staat.

De bewoners worden in die wijk nauw betrokken bij het project waarvoor deze proeftuin is bedoeld. Deze betrokkenheid gaat verder dan alleen inspraak die bij de wet is geregeld.

Het zou toch mogelijk moeten zijn dit effect ook te bereiken bij de overige buitenruimte. Hierbij dacht ik aan betrokkenheid en beter aansluiten bij het gedrag van de bewoners en gebruikers. In de voorliggende scriptie probeer ik een relatie te leggen tussen de leefstijlen en de buitenruimte.

Elshout,
Oktober 2007

John van der Staak

